

Innsatte i nordiske fengsler

Utdanning, utdanningsønske og -motivasjon

Ole-Johan Eikeland, Terje Manger og Arve Asbjørnsen (red.)

Åge Diseth
Helgi Gunnlaugsson
Anna-Lena Eriksson Gustavsson
Leena Koski
Peter Koudahl
Bogi Ragnarsson
Stefan Samuelsson

norden

Innsatte i nordiske fengsler

Utdanning, utdanningsønske og -motivasjon

Ole-Johan Eikeland, Terje Manger og Arve Asbjørnsen (red.)

Åge Diseth

Helgi Gunnlaugsson

Anna-Lena Eriksson Gustavsson

Leena Koski

Peter Koudahl

Bogi Ragnarsson

Stefan Samuelsson

Innsatte i nordiske fengsler

Utdanning, utdanningsønske og -motivasjon

TemaNord 2008:592

© Nordisk Ministerråd, København 2008

ISBN 978-92-893-1772-6

Trykk: Saloprint

Omslag: Jette Koefoed, Publikationsenheden, Nordisk Ministerråd

Layout: Publikationsenheden, Nordisk Ministerråd

Opplag: 1200

Trykt på miljøvennlig papir som oppfyller kravene i den nordiske miljøsvanemerkeordning.

Publikasjonen kan bestilles på www.norden.org/order. Flere publikasjoner på

www.norden.org/publikationer

Printed in Denmark

Nordisk Ministerråd

Store Strandstræde 18

DK-1255 København K

Telefon (+45) 3396 0200

Fax (+45) 3396 0202

Nordisk Råd

Store Strandstræde 18

DK-1255 København K

Telefon (+45) 3396 0400

Fax (+45) 3311 1870

www.norden.org

Det nordiske samarbeidet

Det nordiske samarbeid er en av verdens mest omfattende regionale samarbeidsformer. Samarbeidet omfatter Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige, samt de selvstyrende områdene Færøyene, Grønland og Åland.

Det nordiske samarbeid er både politisk, økonomisk og kulturelt forankret, og er en viktig medspiller i det europeiske og internasjonale samarbeid. Det nordiske fellesskap arbeider for et sterkt Norden i et sterkt Europa.

Det nordiske samarbeid ønsker å styrke nordiske og regionale interesser og verdier i en global omverden. Felles verdier landene imellom er med til å styrke Nordens posisjon som en av verdens mest innovative og konkurransekraftige regioner.

Forord fra Nordisk nettverk for fengselsundervisning

Nordisk nettverk ble formelt etablert fra 1. januar 2006. Det nordiske nettverket består av sentrale personer innenfor kriminalomsorgs- og utdanningsmyndighetene med særlig ansvar for fengselsundervisning i de nordiske landene. Nettverket bygger på en videreføring av et uformelt nettverk som har arbeidet sammen siden 1970-årene.

Nettverket består av følgende representanter: Kaj Raundrup, Direktoratet for Kriminalforsorgen, Danmark, Marianne Mäki, Brottspåføljdsverket, Finland, Erlendur S. Baldursson, Kriminalomsorgen i Island, Suzanne Five, Kriminalomsorgens sentrale forvaltning, Norge, Torfinn Langelid, Fylkesmannen i Hordaland (kontaktperson), Norge, Lena Axelsson, Kriminalvårdens Huvudkontor, Sverige, og Svenolov Svensson, Kriminalvårdens regionkontor Väst, Sverige.

Opplæring for innsatte står sentralt i de enkelte lands lovgivning, i internasjonale konvensjoner og rekommendasjoner. I en del land har innsatte som utgangspunkt de samme rettigheter til utdanning som andre samfunnsborgere. På tross av dette har vi for lite kunnskap om innsattes utdanningsbakgrunn og utdanningsbehov.

På denne bakgrunnen tok Nordisk nettverk for fengselsundervisning i 2006 initiativet til å gjennomføre en nordisk kartlegging av innsattes utdanningsbakgrunn. Nettverket tok kontakt med forskningsmiljøer i de nordiske landene, og sammen ble det sendt en søknad om økonomisk støtte til gjennomføring av undersøkelsen *Kartlegging av utdanningsbakgrunn, utdanningsrett og motivasjon for utdanning hos innsatte i nordiske fengsler* til CIRIUS Nordplus Voksen i Danmark.

Tilbakemeldingen fra CIRIUS Nordplus Voksen var positiv, og de bevilget støtte til en felles nordisk rapport. Dette har ført til nasjonale rap-

porter i hvert av de nordiske landene som danner basis for denne rapporten. De nasjonale rapportene har gitt ny kunnskap om innsattes utdanningsbakgrunn og har ført til større oppmerksomhet om denne gruppens behov både fra politikere, beslutningstakere, kriminalomsorgen, skolene og media. Forskningsbasert kunnskap er viktig for å lage gode og strukturerte utdanningsløp som imøtekommer målgruppens behov.

Det er også bevilget midler fra Nordisk Ministerråd til oversettelse av rapporten til engelsk. Rapporten vil bli distribuert til alle justis- og utdanningsdepartementer i Europa og forhåpentligvis være til inspirasjon for tilsvarende undersøkelser.

Fylkesmannen i Hordaland, Norge, har vært ansvarlig for den administrative koordineringen av prosjektet. Det faglige ansvaret har vært lagt til Det psykologiske fakultet, Universitetet i Bergen, i samarbeid med Eikeland forskning og undervisning.

Vi takker Cirus Nordplus Voksen for økonomisk støtte til å gjennomføre prosjektet. Samtidig vil vi takke Direktoratet for kriminalforsorgen (Danmark), Brottsfølgdsverket (Finland), Justisministeriet (Island), Fylkesmannen i Hordaland (Norge) og Kriminalvårdens hovedkontor (Sverige) for deres støtte til prosjektet. Ikke minst takker vi den nordiske forskergruppen som har hatt ansvar for forberedelse og gjennomføring av undersøkelsene.

Bergen, september, 2008

Torfinn Langelid

Kontaktperson for Nordisk nettverk for fengselsundervisning

Forord fra redaktørene

I Norden har det gjennom en rekke år blitt utviklet et tett samarbeid mellom de administrative ledd med nasjonalt ansvar for fengselsundervisning. Det resulterte formelt i etableringen av Nordisk nettverk for fengselsundervisning fra 1. januar 2006. Det oppstod etter hvert et behov for å videreutvikle samarbeidet på et kunnskapsbasert fundament. Derfor søkte Nordisk nettverk for fengselsundervisning samarbeid med forskere i de nordiske land. Kontakten resulterte våren 2006 i en felles nordisk søknad til programmet Nordplus Voksen for å gjennomføre prosjektet ”Kartlegging av utdanningsbakgrunn, utdanningsrett og motivasjon for utdanning hos innsatte i nordiske fengsler.”

Nordplus Voksen bevilget støtte til en felles nordisk rapport, basert på datainnsamlinger i hvert land. Samtidig gav myndigheter med nasjonalt ansvar for fengselsundervisningen i de fem landene støtte til slike datainnsamlinger. Dette har resultert i nasjonale rapporter, som er utgitt i hvert land, og nå denne fellesrapporten.

Den nordiske forskergruppen med ansvar for forberedelse og gjennomføringen av undersøkelsene har vært sammensatt slik: Førstemanuensis Peter Koudahl, Danmarks Pædagogiske Universitetsskole, forsker Leena Koski, Utbildningsstyrelsen, Finland, professor Helgi Gunnlaugsson, Islands universitet, professor Stefan Samuelsson, Linköpings universitet og professor Arve Asbjørnsen og professor Terje Manger, begge Universitetet i Bergen. Prosjektet er blitt administrativt koordinert av Fylkesmannen i Hordaland (som på vegne av Kunnskapsdepartementet har det nasjonale ansvaret for opplæring av innsatte i norske fengsler). Den faglige koordinering har lagt ved Det psykologiske fakultet, Universitetet i Bergen, i samarbeid med Eikeland forskning og undervisning.

Vi retter en takk til Cirius Nordplus Voksen for støtten til prosjektet. Samtidig vil vi takke Direktoratet for kriminalforsorgen (Danmark), Brotts-

påføljdsverket (Finland), Justisministeriet (Island), Fylkesmannen i Hordaland (Norge) og Kriminalvårdens hovedkontor (Sverige) for deres initiativ og støtte til prosjektet. Ikke minst vil vi takke alle ansatte i kriminalomsorg og skole som la forholdene til rette for undersøkelsene og de innsatte som svarte på spørreskjemaet.

Redaktørene og forfatterne av de enkelte kapitler er ansvarlige for innholdet i rapporten og eventuelle feil.

Bergen, september, 2008

Ole-Johan Eikeland

Terje Manger

Arve Asbjørnsen

redaktører

Sammendrag

Undersøkelsene

Innsatte i fengsel har rett til utdanning og opplæring. Rettighetene er regulerte av internasjonale konvensjoner og anbefalinger. Medlemsstatene i FN og Europarådet har forpliktet seg til å følge opp de konvensjoner og anbefalinger de har vært med og vedta. De nordiske land har således inkorporert Den europeiske menneskerettskonvensjonen i lovverkene sine.

I 2006 og 2007 ble den nordiske fangebefolkningens utdanningsbakgrunn og -ønsker kartlagt gjennom omfattende spørreundersøkelser i Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige. Undersøkelsene ble i hvert land gjennomført i en bestemt tidsperiode.

I Danmark var alle 3 461 innsatte i målgruppen og fikk skjemaet; svarprosenten var 69,5. I den finske undersøkelsen var 3 432 innsatte i målgruppen; svarprosenten var 71,2. På Island var det 119 innsatte som fikk spørreskjemaet; svarprosenten var 66. Den norske målpopulasjonen var 3 289 innsatte; svarprosenten var 71,1. I Sverige ble det gjort en utvalgsundersøkelse. Hver femte mannlig innsatt og halvparten av de kvinnelige innsatte ble trukket ut; svarprosenten var 93.

Bakgrunnsopplysninger

Gjennomsnittsalderen til innsatte i nordiske fengsler er i trettiårene. Island har den yngste fangepopulasjonen; gjennomsnitt der er 31 år. Finland og Sverige har den eldste fangebefolkningen; de innsatte er der i overkant av 36 år.

De innsattes domslengde varierer noe mellom de fem landene. På Island og i Sverige er det bare fire prosent av de innsatte som har en doms-

lengde på under tre måneder. I Finland er det 9,5 prosent som har en tilsvarende domslengde, i Danmark 12,6 prosent og i Norge er denne prosenten 24,3. Andelen som har den lengste dommen (fem år eller mer) ligger i overkant av tjue prosent. Det gjelder Sverige (21,4 prosent), Island (23 prosent), Finland (22 prosent) og Danmark (23,1 prosent, her også inkludert innsatte med ubestemt soningstid). I Norge er det 15,6 prosent av de innsatte som har en dom på mer enn fem år.

Kjønnsfordelingen er også lik i de fem landene. Mellom 94 og 95 prosent av de som sitter i fengsler er menn. De innsattes opprinnelse, dvs. statsborgerskap varierer en del. Finland har den klart høyeste andelen som har statsborgerskap i det landet hvor en sitter i fengslet (92,6 prosent). På Island er denne prosenten 88; i Norge 85,6; i Danmark 84,3; i Sverige 74,6. (I Sverige registrerte man i tillegg hvem som har svensk som morsmål; den prosenten er der 62,5.) Med andre ord har man i Sverige, i følge denne undersøkelsen, en fangebefolkning med et større innslag av utlendinger enn hva de andre landene i Norden har.

Utdanning

Mellom sju og seksten prosent av de innsatte har i følge undersøkelsene ingen fullført utdanning. Island har den høyeste andelen innsatte som ikke har noen form for fullført utdanning (16 prosent). Finland og Norge (7,2 prosent) har den laveste andelen. I Danmark og Sverige er det omtrent hver niende innsatt som mangler utdanning i det hele tatt.

Hvor stor andel som bare har obligatorisk skole som det høyeste utdanningsnivået, varierer fra ca. en fjerdepart i Finland til nær halvparten på Island og i Sverige.

Danmark og Finland har en noe høyere andel innsatte som har fullført utdanning på nivå to (dvs. ett, to eller tre år med videregående/gymnasial utdanning/yrkesutdanning) enn innsatte i de andre landene. Lavest andel med nivå to har innsatte på Island.

I Norge og Sverige har ca. en av ti innsatte nivå 3 (universitets- eller høyskoleutdanning). Danmark har den laveste andelen med universitets- eller høyskoleutdanning (4,2 prosent).

Generelt sett viser undersøkelsene at det særlig er de yngste innsatte i Norden som har mangelfull utdanning.

Prosentandelen innsatte som ikke tar utdanning i fengslet er svært lik i de nordiske landene. Island har den laveste andelen innsatte som ikke tar utdanning i fengslet (55 prosent), mens Danmark har den høyeste med tre av fire innsatte. I de andre landene er det ca. to av tre innsatte som på undersøkelsestidspunktene ikke tok del i noen form for formell opplæring eller utdanningsaktivitet i fengslet.

Island har den høyeste andelen som tar nivå to i fengsel, dvs. yrkesutdanning eller gymnasialt nivå. En av tolv innsatte i Finland (7,9 prosent) tar grunnskoleopplæring. I Danmark er det en av ni (11,0 prosent) som enten tar forberedende voksenundervisning eller allmenn voksenutdanning. Norge, Sverige og Island har den høyeste andelen innsatte som tar utdanning på universitet- eller høyskolenivå, ca tre prosent.

De innsatte skulle angi i hvilken grad femten grunner var viktige for dem for å ta utdanning i fengsel. Det å 'benytte tiden fornuftig og nyttig' fremstår som den viktigste grunnen til å ta utdanning i fengslet for innsatte i alle fem landene. De viktigste grunnene for *ikke* å ta utdanning i fengslet er at fengslet ikke har utdanningstilbud i det hele tatt eller at det ikke finnes tilbud som passer de innsatte, som for eksempel yrkesrettede utdanninger. Mellom en av ti og en av fire innsatte er ikke interesserte i å ta utdanning i det hele tatt.

De innsatte som det gjelder er generelt sett fornøyd med utdanningen og undervisningen som blir gitt. Mangel på (eller mangel på tilgang til) ikt-utstyr er det som innsatte under utdanning i alle fem landene opplever som det største problemet eller hinderet for å fullføre utdanning i fengslet. Denne andelen er høyest på Island (65 prosent) og i Danmark (61 prosent). Innsatte med korte dommer deltar i mindre grad enn de med lange dommer i utdanningsaktiviteten i fengslene.

Praktiske implikasjoner

Det internasjonale lovverket, som de nordiske land har sluttet seg til, skal sikre at alle grupper i samfunnet sin rett til utdanning blir ivaretatt. Innsatte i fengsel er en mangfoldig gruppe. Denne variasjonen må det tas hensyn til når utdanningen skal organiseres. Det er særlig urovekkende at mange unge i fengsel mangler obligatorisk grunnutdanning og videregående (gymnasial) opplæring. Kriminalomsorg og utdanningsmyndigheter

må til enhver tid kartlegge hvem disse er, utrede deres behov for utdanning og tilrettelegge tilbud. Mange av de unge innsatte har korte dommer, og det er et paradoks, at korte dommer blir et hinder for å ta utdanning i fengsel. Korte dommer kan være en innfallsport til videre kriminalitet, og derfor må en hindre at dommene representerer brudd i de unges utdanningsløp. Det blir anbefalt at de nordiske landene tar et krafttak for å sikre innsatte utdanning, uavhengig av dommens lengde.

Resultatene fra den delen av undersøkelsen som omfatter de som ikke tar utdanning i fengsel, viser at det fremdeles er en rekke forhold som hindrer de innsatte fra å gjøre dette. Særlig finnes det institusjonelle hinder. Utdanningstilbudene er for lite varierte og for lite tilpasset de som soner. Særlig er det behov for flere yrkes- eller ervervsrettede tilbud. Mange opplever også at de ikke får informasjon om utdanningstilbudene.

En økende del av de innsatte har studiekompetanse. Dette krever at det blir lagt til rette for universitets- og høyskolestudier under soning, ved å forbedre mulighetene for å studere under permisjon og for selvstudium under veiledning i fengsel.

Innholdsliste

Forord fra Nordisk nettverk for fengselsundervisning.....	5
Forord fra redaktørene.....	7
Sammendrag.....	9
Innholdsliste.....	13
Innledning	
<i>av Terje Manger og Ole-Johan Eikeland</i>	15
1. Forskning om innsattes utdanning	
<i>av Terje Manger, Ole-Johan Eikeland og Arve Asbjørnsen</i>	19
2. Metode	
<i>av Ole-Johan Eikeland</i>	35
3. Danmark	
<i>av Peter Koudahl</i>	39
4. Finland	
<i>av Leena Koski</i>	63
5. Island	
<i>av Helgi Gunnlaugsson og Bogi Ragnarsson</i>	91
6. Norge	
<i>av Terje Manger, Ole-Johan Eikeland og Åge Diseth</i>	117
7. Sverige	
<i>av Anna-Lena Eriksson Gustavsson og Stefan Samuelsson</i>	139
8. Forskjeller og likheter i Norden	
<i>av Ole-Johan Eikeland</i>	161
9. Diskusjon	
<i>av Terje Manger og Ole-Johan Eikeland</i>	181

Innledning

av Terje Manger og Ole-Johan Eikeland

Innsatte i fengsel har rett til utdanning og opplæring. Disse rettighetene er regulerte av internasjonale konvensjoner og anbefalinger. Medlemsstatene i FN og Europarådet har forpliktet seg til å følge opp de konvensjoner og anbefalinger de har vært med og vedta. De nordiske land har således inkorporert Den europeiske menneskerettskonvensjonen i lovverkene sine. For mange innsatte har gjennomføringen av retten til skole og utdanning i fengsel bidratt til å stake ut en ny kurs i livet. Det er likevel en lang vei å gå, både i de nordiske land og andre land, før vi kan erklære at retten til utdanning i fengsel er oppfylt for alle innsatte.

Det finnes flere tungtveiende grunner, i tillegg til de juridiske, for at innsatte i fengsel skal få utdanning. Ut fra et humanistisk ideal er utdanning viktig i et sivilisert samfunn, også for straffedømte. Å tilegne seg kunnskaper og ferdigheter har en egenverdi, fordi det bidrar til å utvikle hele mennesket. I de nordiske land er det stor grad av enighet om en human behandling av de innsatte, hvor utdanning er en viktig del.

Utdanning i fengsel blir også begrunnet med at den medvirker til å gi innsatte muligheter for videre utdanning eller sysselsetting etter avsluttet soning. Denne begrunnelsen for utdanning har utgangspunkt i en antagelse om at utdanning reduserer tilbakefall (residiv) til kriminalitet. Det kunnskapsmessige grunnlaget for en slik antagelse har lenge vært uklart, både fordi det har vært for lite forskning om temaet og fordi tilgjengelig forskning har vært metodisk svak. Vi skal derfor i neste kapittel blant annet vurdere om det finnes forskningsbasert støtte for at utdanning i fengsel har effekt på redusert tilbakefall.

Kriminalomsorgen og undervisningsmyndighetene i de nordiske land har gjennom sine lover uttrykt en klar rett og et ansvar for at innsatte får

den samme tilgang til utdanning som andre borgere. Rammene for undervisningen er likevel helt annerledes i fengslet enn i den ordinære skolen. Det negative fra de innsattes side er murene og kontrollen, og det skjer ofte at de pedagogiske hensyn må vike for hensynet til sikkerhet. Dermed kan fengslet i verste fall komme til å bryte ned det som skolen bygger opp. Det er likevel sider ved rammevilkårene i fengsel som kan øke elevenes læringsutbytte. For noen straffedømte kan fengslet bli den stabiliserende faktoren som muliggjør regelmessig skolegang i et mer rusfritt miljø. Mange kan ha kommet til et punkt i livet hvor de er opptatt av å bli positivt vurdert av egen familie og ikke-kriminelle venner og arbeidskollegaer utenfor fengslet. I en slik situasjon er det svært viktig at de møter et utdanningstilbud i fengsel som passer med deres behov.

Det nordiske samarbeidet har ført til klare forbedringer av fengselsundervisningen i de samarbeidende land, men ennå er det et stort forbedringspotensial. Nordisk Råd vedtok i 1999 en rekommendasjon om fengselsundervisningen i et nordisk perspektiv. Hensikten var å utrede mulighetene for samarbeidsprosjekter om undervisningen. Som en følge av dette initiativet gav en nordisk prosjektgruppe, sammensatt av representanter fra kriminalomsorg og utdanningsmyndigheter, en oppdatert sammenlignende oversikt av fengselsundervisningen i de nordiske land. Rapporten, som kom ut i 2003, konkluderte blant annet med at dagens fengselsundervisning ikke dekker behovet for opplæring. Det ble pekt på at fengselsundervisningen bare utgjør en beskjeden del av det en fengselsplass koster, og prosjektgruppen så det som sannsynlig at økt satsing på utdanning i fengsel vil lønne seg for samfunnet. Gruppen understreket også et behov for å videreutvikle samarbeidet på et kunnskapsbasert fundament, noe som krever dokumentasjon og forskning.

Behovet for forskning er en erkjennelse av at vi i dag har for dårlig kunnskap om i hvilken grad den retten til utdanning som lovverket foreskriver blir ivaretatt under soning. Det er for lite kunnskap om de innsattes utdanningsbakgrunn, deres ønsker og motivasjon for utdanning, og hvilke forhold som påvirker om de velger å ta utdanning eller ikke under soning. Mennesker som har mangelfull grunnopplæring, med den følge at studietekniske ferdigheter mangler, benytter gjerne uhensiktsmessige studievaner og læringsstrategier. Vi vet for lite om hvilke konsekvenser dette har for deres læring. Undervisningsmyndighetene og ansatte i fengselsundervisningen har også i for liten grad fått systematisk tilbakemel-

ding fra elevene i fengselsundervisningen om hva de synes om de tilbudene som blir gitt.

I Norden har det gjennom en rekke år blitt utviklet et tett samarbeid mellom de administrative ledd med nasjonalt ansvar for fengselsundervisning. For at fengselsundervisningen skal styrkes, har man innsett behovet for å videreutvikle samarbeidet på et kunnskapsbasert fundament, gjennom at de administrative nivåer samarbeider med forskere i de nordiske land. I denne rapporten presenteres resultatene fra den første felles nordiske kartleggingen av fengselsundervisningen. Den omfatter et representativt utvalg innsatte i Sverige og hele populasjonen innsatte i Danmark, Finland, Island og Norge på bestemte tidspunkt. I kapittel 1 gjennomgås resultater fra tidligere forskning og i kapittel 2 beskrives forskningsmetodene som er brukt. Resultater fra de enkelte land sammenfattes i kapittel 3 til 7. I kapittel 8 sammenlignes resultatene og i kapittel 9 oppsummeres og drøftes de nordiske funnene.

1. Forskning om innsattes utdanning

av Terje Manger, Ole-Johan Eikeland og Arve Asbjørnsen

Det finnes mange viktige grunner til at innsatte bør skaffe seg utdanning. Fra et økonomisk perspektiv vil mangel på utdanning, og dermed arbeid, føre til at tidligere innsatte blir mer avhengige av sosiale ytelser, noe som øker byrden på samfunnet (f.eks. Lochner & Moretti, 2004). Fra et personlig og sosialt perspektiv vil mangel på utdanning og arbeid øke risikoen for residiv og skadelige handlinger, slik som bruk av illegale rusmidler, stort alkoholkonsum og voldsutøvelse (f.eks. Steurer & Smith, 2003). Vi har inntil de siste årene hatt lite kunnskap om effekten av utdanning, økonomisk og sosialt. I dette kapitlet stiller vi innledningsvis spørsmålet om utdanning reduserer kriminalitet, og belyser det med resultater fra tidligere forskning. Som omtalt i rapportens innledning er det antatt at utdanning reduserer residiv, og det er derfor nødvendig å ha forskningsbasert kunnskap om gyldigheten av denne begrunnelsen. Vi gjennomgår deretter resultater fra eksisterende forskning med relevans for de spørsmål vi ønsker å belyse i den nordiske undersøkelsen. Dette gjelder litteratur om innsattes utdanningsbakgrunn, utdanningsønsker, motiv for utdanning og lærevansker. Vi refererer også forskning om de innsattes vurdering av den utdanningen som gis i fengsel og deres læringsstrategier. I gjennomgangen viser vi til en del internasjonale studier, og legger særlig vekt på relevant forskning som til nå er gjennomført i Norden.

Reduserer utdanning kriminalitet?

Begrensningene ved tidligere forskning om sammenhengen mellom utdanning og residiv har særlig å gjøre med følgende: Mangelfull kontroll med forhold utenom utdanning som påvirker tilbakefall til kriminalitet,

problemer knyttet til selvseleksjon (bare de som hadde lyktes deltok i undersøkelsene) og mangelfull oppfølging av de innsatte over tid etter soning (Sherman mfl., 1997). Først i de senere år har flere metodisk gode undersøkelser blitt publisert. Samtidig har myndigheter i mange land fått større forståelse for at valide (gyldige) og reliable (pålitelige) empiriske data er nødvendige for å gi svar på om utdanning i fengsel reduserer tilbakefall.

En metaanalyse er en undersøkelse av mange enkeltstudier, og resultatene rapporteres som gjennomsnittlige funn (av alle studiene som inngår i analysen). Både Chapell (2004) sin metaanalyse, basert på enkeltstudier mellom 1990 og 1999, og Wells (2000) sin metaanalyse, basert på studier i perioden 1987–2000, viser at utdanning i fengsel har en moderat, men signifikant effekt på residiv. Enkeltstudien ”The OCE/CEA Three-State Recidivism Study of Correctional Education” ble planlagt med tanke på å eliminere de fleste metodiske svakheter i tidligere studier (Steurer & Smith, 2003). I studien, som ble gjennomført i Maryland, Minnesota og Ohio, medvirket 1373 løslatte personer som hadde deltatt i fengselsundervisning og en kontrollgruppe på 1797 løslatte som ikke hadde deltatt. Begge gruppene ble fulgt i tre år, og det ble registrert residiv i hele denne perioden. Forskerne kontrollerte for en rekke andre faktorer enn utdanning som har betydning for residiv. De fant at innsatte i Minnesota som hadde deltatt i fengselsundervisning hadde signifikant lavere residiv enn de som ikke hadde deltatt, både når det gjaldt ny arrestasjon, ny tiltale og ny fengsling. Det samme resultat ble funnet for Ohio, mens innsatte i Maryland hadde lavere residiv enn kontrollgruppen, men forskjellen mellom gruppene var ikke signifikant. Steurer og Smith fant også at blant de tidligere innsatte som var yrkesaktive etter avsluttet soning, var lønnsnivået høyere hos de som hadde deltatt i fengselsundervisningen.

I en oppfølgingsstudie av hundre ”gjengangere” i svenske fengsler fant Rydén-Lodi, Stattin og af Klinteberg (2005) at innsatte som ikke hadde tilbakefall etter tre år hadde lengre utdanning enn de som fikk nye fengselsstraffer. Forskerne fant også at de som klarte seg i større grad enn andre hadde foreldre som hadde høyere forventninger til at de skulle gjøre det bra på skolen.

Samlet viser flere undersøkelser de senere år at det er grunnlag for å konkludere med at utdanning av personer som viser antisosial eller kriminell atferd reduserer tilbakefall til kriminalitet. Dette gir en forskningsba-

sert begrunnelse for å være opptatt av innsattes utdanningsbakgrunn og utdanningsønsker, i tillegg til den juridiske og humanistiske begrunnelse.

Samfunnsmessig gevinst ved utdanning

Slik de ovennevnte studier viser kan betydningen av utdanning i fengsel måles gjennom oppfølging av innsatte som tar utdanning, sammenlignet med tilsvarende grupper som ikke tar utdanning. En annen metode for å vurdere effekten av utdanning på kriminalitet skriver seg fra studier hvor en undersøker betydningen av å øke utdanningsnivået i samfunnet, særlig hos grupper som tradisjonelt faller utenfor skole og utdanning. Lochner og Moretti (2004) gjennomførte en analyse av mulige samfunnsmessige besparelser ved redusert kriminalitet gjennom at antallet personer som fullfører videregående opplæring/skole øker i samfunnet. Forskerne skiller mellom private (individuelle) og sosiale (samfunnsmessige) gevinster ved utdanning. I sin studie brukte de både statistiske data fra USA og selvrapportering av kriminalitet og fengsling i en større nasjonal amerikansk undersøkelse blant ungdom. Begge datakildene gav støtte til at økt utdanningsnivå signifikant reduserer kriminalitet. Målt i økonomiske verdier vil den private gevinsten ved mer utdanning og lavere kriminalitet være betydelig, men forskerne viste også at den *sosiale gevinsten* av utdanning er større enn den private. For eksempel fant de at en prosent økning i antallet menn i aldersgruppen 20 til 60 år som gjennomfører videregående opplæring (high school), vil føre til reduserte kostnader i form av redusert kriminalitet i USA tilsvarende 1,4 milliarder dollar. Lochner og Moretti konkluderer med at tiltak for å hindre at mennesker avbryter skolegangen er svært effektiv kriminalitetsforebygging.

Utdanningsbakgrunn og kriminalitetsmønster

Undersøkelser fra USA viser at innsatte har en svært mangelfull utdanningsbakgrunn. Således dokumenterer Tewksbury og Stengel (2006) at en av tre som tok utdanning i et amerikansk fengsel ikke hadde fullført 10-årig grunnskole. Fjorten prosent hadde tatt ett eller flere kurs ved college, mens tre prosent hadde minst fire års college-utdanning. En annen studie viser at 49 prosent av de innsatte ikke hadde avsluttet videregående opplæring, mot 24 prosent i den amerikanske befolkningen ellers (Gathright,

1999). Haigler, Harlow, O'Connor & Campbell (1994) fant at 39 prosent av de innsatte i deres undersøkelse fra USA hadde lavere utdanningsnivå enn sine foreldre. Nordiske undersøkelser som er gjennomført til nå viser at de innsattes utdanningsbakgrunn er mangelfull, men at andelen helt uten utdanning er langt lavere enn det undersøkelser fra USA viser.

En undersøkelse av utdanningsbakgrunn hos alle innsatte i norske fengsler (Eikeland & Manger, 2004) viste at vel 92 prosent av de innsatte hadde fullført grunnskole (folkeskole eller ungdomsskole). Det var dermed nær åtte prosent som ikke hadde grunnskole. Resultater fra denne undersøkelsen indikerer at utdanningssystemet ikke har fanget opp unge innsatte før de ble fengslet. Flertallet av disse unge har mest sannsynlig vokst opp i høyrisikomiljø, og kan tidlig ha vist antisosial atferd og kriminalitet. De utgjør gjerne en gruppe som mange forskere (f.eks. Ferguson, Horwood & Nagin, 2000; Granic & Patterson, 2006; Moffitt, Caspi, Harrington & Milne, 2002) kaller ”tidligstartere” (”childhood-onset offenders”), dvs. personer som har vist store atferdsproblemer eller antisosial atferd allerede i førskolealder eller tidlig skolealder.

Kriminalitet som starter tidlig og sent i livet

Tidligstarterne har hatt risikofylte individuelle egenskaper, gjerne av neurobiologisk karakter, som ofte har blitt forsterket gjennom oppvokst i risikofylte familier og sosiale miljø. Som barn og unge har de hatt lite utbytte av undervisning i skolen og stort fravær, og skolen på sin side har ikke maktet (eller ikke ønsket) å ta vare på dem. Hjelpen har også manglet på andre områder av livet. Ifølge flere livsløpsstudier (f.eks. Moffitt mfl., 2002; Garnic & Patterson, 2006) har mellom 30 og 50 prosent av tidligstarterne et kriminelt atferdsmønster som voksne. De har blitt ”life-course-persistent” kriminelle (Moffitt mfl.). En rekke studier (f.eks. Kratzer & Hodgins, 1999; Moffitt mfl.) viser at tidligstarterne nesten alltid er gutter/menn. I sin studie av 100 ”gjengangere” i Sverige fant Rydén-Lodi, Stattin og af Klinteberg (2005) at 49 prosent av dem var under 12 år første gang de gjorde et lovbrudd som de ble tatt for. En av ti var til og med seks år eller yngre første gang de brøt loven og ble tatt.

Den norske undersøkelsen fra 2004 (Eikeland & Manger, 2004) viste at 11 prosent av de innsatte hadde utdanning fra universitets- eller høyskole, enten som enkeltfag eller som grad. Dette kan avspeile at noen har

startet en kriminell løpebane etter at de har fullført viktige deler av sin utdanning, slik som videregående opplæring (gymnas/ yrkesfag eller høyere utdanning). En slik tendens kan dermed også indikere et annet mønster som er blitt identifisert gjennom livsløpsstudier, nemlig at en betydelig gruppe unge starter med antisosial atferd og kriminalitet i ungdomsårene, uten at de har hatt særlige problemer i barneårene. Terrie Moffitt (t.d. Moffitt, Caspi, Harrington & Milne, 2002) kaller de sene starterne for biprodukt av modernisering. De er unge med gjennomsnittlig gode relasjoner til foreldre, skole og venner tidlig i livet. Før de kom bort i kriminalitet, utviklet de prososial atferd og grunnleggende skolefaglige kunnskaper, og et flertall av dem har fullført videregående skole. Derfor har de lettere enn de som viste alvorlige atferdsproblemer og antisosial atferd i barneårene for å vende tilbake til et lovlydig liv. Data fra senere undersøkelser (Moffitt mfl. 2002) viser likevel et bilde som gir grunn til uro. Uventet mange av de sene starterne er når de er midt i 20-årene fremdeles på kant med loven. Selv om de har gjort færre lovbrudd og bruker mindre vold enn de tidlige starterne, fører lovbrudd til at verdifull tid, som kunne vært brukt til skole- og utdanning, går tapt. Fordi den reelle voksenalderen (arbeid, familie) er "utsatt" til nær 30 år i vestlige land, går en del unge i løpet av den lange ungdomsfasen i flere "feller" enn før. De har andre antisosiale unge som rollemodeller, og involverer seg i kriminalitet og rusatferd som for de symboliserer "voksne privilegium". Selv om menn er i flertall, også i denne gruppen, er kjønnsforskjellene langt mindre enn i gruppen som tidlig viser antisosial atferd.

Hvilke konsekvenser har så tidlig og sen start på en kriminell løpebane for utdanning som rehabiliterende faktor? Natsuaki, Ge og Wenk (2008) mener at det er god grunn til å se på fullført videregående opplæring som et vendepunkt i positiv retning for unge som viser antisosial atferd og kriminalitet. Grunnen er at slik utdanning åpner framtidige dører, for eksempel til videre utdanning, arbeidsmarked og ikke-kriminelle venner. Forskerne fant i sin egen undersøkelse fra California at fullført videregående opplæring (high school) fungerte som et effektivt vendepunkt dess senere første arrest hadde inntruffet. De som var arrestert tidlig (fra 12 år og eldre) hadde derimot ikke signifikant gevinst av slik utdanning. Forskergruppen mener at sistnevnte funn er i tråd med Moffitts teoretiske argument om at livet til de tidlige starterne er så preget av risikofaktorer at det er vanskeligere å endre deres antisosiale atferd og krimina-

litet (f.eks. Moffitt, 1993). Dermed kan *en* positiv hendelse (f.eks. fullført videregående opplæring) vanskelig skape endring hvis det ikke samtidig skjer andre endringer i livet.

Utdanning hos kvinner og etniske minoriteter i fengsel

I følge den norske kartleggingen i 2004 (Eikeland & Manger, 2004) hadde kvinner i fengsel i større grad enn menn fullført høyere utdanning. Denne kjønnsforskjellen finnes også utenfor fengsel; det er 60 prosent kvinner og 40 prosent menn i høyere utdanning (tall fra Statistisk sentralbyrå i Norge i 2001). En slik kjønnsforskjell kan avspeile at kvinner i gjennomsnitt er eldre enn menn når de gjør lovbrudd, og at de dermed har fått med seg mer utdanning. Denne tolkningen er det god støtte for i internasjonal forskningslitteratur (f.eks. Chesney-Lind & Sheldon, 1998; Talbott & Thiede, 1999).

I den norske undersøkelsen ble det også funnet at blant innsatte som har vokst opp i andre land enn Norge finnes det grupper som helt mangler utdanning, men også grupper som i større grad enn innsatte med norsk bakgrunn har tatt allmennfaglig videregående opplæring og høyere utdanning (Eikeland & Manger, 2004). Det kan være flere grunner til den svært mangelfulle utdanningen hos noen i denne gruppen innsatte. Både kulturelle forhold knyttet til mangelfulle skole- og utdanningstilbud i land de kommer fra og store sammensatte vansker fra tidlig i livet er aktuelle forklaringer. Det at grupper av utlendinger har tilegnet seg et høyt utdanningsnivå, kan indikere at de har vist antisosial atferd og kriminalitet på et senere tidspunkt i livet enn de som mangler utdanning. Kriminaliteten kan selvsagt, også for denne gruppen, være påvirket av spesielle forhold i de land de kommer fra, slik som arbeidsløshet og sosial nød eller høy grad av organisert kriminalitet.

Utdanningsønsker hos innsatte

En dansk undersøkelse (Klewe, 2002) viser at frafallsprosenten på voksenutdanningsentrene er på 45, men det er samtidig en oppfatning at frafallsprosenten er lavere i undervisningen på fengselskolene (Nordisk Ministerråd, 2003). Denne og andre studier indikerer at innsattes mangelfulle utdanning skaper behov og ønsker om å få mer formell utdanning.

Behovet for opplæring må likevel ses i sammenheng med i hvilken grad de innsatte selv ønsker mer skole og utdanning (Skaalvik, Finbak & Pettersen, 2003). I en svensk undersøkelse (Kriminalvårdsstyrelsen, 1996) svarte nesten alle innsatte (98 prosent) at de ønsker å ta utdanning. Kunrari og Peltonen (1993, referert i Nordisk Ministerråd, 2003) fant at 71 prosent av de innsatte i en finsk undersøkelse ønsket å ta utdanning i fengsel. Over halvdel av disse innsatte ønsket å ta en yrkesrettet utdanning. I den landsomfattende norske kartleggingen i 2004 (Eikeland & Manger, 2004; Manger, Eikeland, Asbjørnsen & Langelid, 2006) krysset 65,5 prosent av for ønske om å ta utdanning. Omkring seks prosent ville ta grunnskole, mens yrkesfaglig studieretning (23 prosent ønsket det) og fag- eller svennebrev (ønsket av 21 prosent) var mest etterspurt innen videregående opplæring. Det var cirka 14 prosent som ville ta enkeltfag på universitet eller høyskole og nær 12 prosent krysset av for at de ønsket å ta en akademisk grad.

Både den dokumenterte mangelen på utdanning blant innsatte og innsattes klare ønske om å ta opplæring tilsier at de har behov for skole og utdanning. Disse behov kan både ivaretas gjennom opplæringstilbud i fengsel og gjennom hjelp med å realisere deres utdanningsønske etter avsluttet soning. Det er særlig viktig å sikre kontinuitet mellom skole og utdanning under og etter soning (Pettersen, Skaalvik & Finbak, 2003; Ravneberg, 2003).

Motiv for utdanning

I undersøkinger av motivasjonskategorier knyttet til utdanning hos innsatte i fengsel finner en teori og forskingsresultater som i større eller mindre grad vektlegger at individet enten passivt begynner på utdanning eller mer aktivt velger utdanningsveier. I sin studie fant Parson og Langenback (1993) at fire underliggende faktorer lå til grunn for de innsattes utdanningsmotivasjon. Disse var kognitiv kontroll (læring for læringens egenverdi), målorientering (tok utdanning for å oppnå noe), aktivitetsorientering (tok utdanning for å holde på med noe eller få tiden til å gå) og unngåelse av noe (tok utdanning for å unngå noe som er mer ubehagelig). Forster (1981, 1990) fant at innsatte som har god utdanning i utgangspunktet er godt motiverte for å studere. De vet hva de vil med å ta utdanning og de er i stand til å klare seg, gjennom å studere på samme måten

som før. De som ikke tidligere har fullført utdanning er først og fremst motiverte av å unngå kjedsomhet og utrivelige fengselsrutiner. De søker ikke aktivt til utdanning for utdanningens egenverdi eller framtidensverdi. Mange i denne gruppen begynner likevel etter hvert å innse at fengselsoppholdet gjør det mulig for dem å ta utdanning og stake ut ”ny kurs”.

Motivasjonskategorier

I en undersøkelse blant innsatte i Irland klassifiserer Costelloe (2003) motivasjon i to brede kategorier, nemlig forhold som ”dytter” (”push factors”) og ”drar” (”pull factors”) en mot utdanning. Costelloes hypotese var at innsatte som tradisjonelt har lav eller avbrutt utdanning primært er motiverte av det som ”dytter”, mens de som har god utdanning blir påvirket av det som ”drar”. (I Irland har også innsatte uten formell studiekompetanse anledning til å følge kurs innen høyere utdanning, og i denne undersøkelsen var både innsatte med lav og høy utdanning med.) Ifølge Costelloe tar innsatte utdanning 1) for å unngå å ha det kjedelig, 2) for å fremme en følelse av selvutvikling, 3) for å bekrefte en følelse av å prestere noe, 4) for å lettere få jobb etter avsluttet soning, 5) for å gjøre familien stolt, 6) for å benytte tiden i fengsel til noe konstruktivt, 7) for å styrke egen sak i retten og 8) for å ta opp igjen gamle interesser og utvikle nye. I intervju med de innsatte ble den førstnevnte grunnen oftest oppgitt, gjerne sammen med den andre grunnen. De eldste, utdanningsmessig mest privilegerte innsatte, legger ofte vekt på ønsket om å oppruste seg faglig for å bedre møte arbeidsmarkedet etter avsluttet soning. De er altså i større grad enn de andre tiltrukket av utbyttet ved utdanning. De yngste, med avbrutt skolegang, legger ofte vekt på at det er viktig å få tiden til å gå. De er altså i større grad ”dyttet” mot utdanning. Av og til er dette motivet blandet med et behov for å ruste seg for framtidig arbeid. Mens de med god utdanning fra før har tro på at utdanning vil ruste dem for arbeidsmarkedet, har de med dårlig utdanning derimot mindre tro på at utdanning nytter.

Både det som ”dytter” og ”drar” innsatte mot utdanning er sterkt påvirket av situasjonen de er i, eller konteksten som et fengsel utgjør. Basert på intervjudata og spørreskjema til et mindre utvalg innsatte i Norge skiller Skaalvik og medarbeidere (2003) mellom to kategorier av situasjonsrelaterte motiv. Den ene kategorien kjennetegnes av at innsatte søker seg

bort fra noe som de opplever som svært negativt. Den andre kategorien innebærer at en er opptatt av hva en kan oppnå gjennom å delta i opplæringen i fengslet, slik som kunnskap, formell kompetanse, nytteverdi og livsmestring. Det å søke seg bort fra noe, for eksempel det uutholdelige ved fengselsrutiner og arbeid i fengsel, innebærer ikke den ideelle motivasjonen for utdanning. Likevel kan en slik motivasjon gi læreren et godt utgangspunkt for å stimulere troen på at utdanning er viktig og noe en bør fortsette med. Den andre kategorien av situasjonsrelaterte motiver gir derimot et mer direkte utgangspunkt for opplæring, som skolen og læreren kan utnytte.

Både Forster (1990), Costelloe (2003) og Skaalvik mfl. (2003) finner at innsatte med høy utdanning har en motivasjon som er klart knyttet til verdien av utdanning i seg selv og hva utdanning kan ha å si for framtiden. De finner likevel at den motivasjonen som primært er styrt av det å søke seg bort fra noe, kan være den aller første motivasjon for utdanning som disse innsatte noen gang har hatt. Dermed blir det som først langt fra var den ideelle motivasjonen, et godt utgangspunkt for læring.

Skolefaglig kompetanse og lærevansker

Internasjonale studier peker på en til dels stor forekomst av lese-, skrive- og regnevansker blant innsatte. Ved gjennomføringen av IALS-undersøkelsen i Irland, ble det inkludert et utvalg av 10 prosent av alle innsatte (N=3000) fra 18 institusjoner (Morgan & Kett, 2003). Samlet sett ble det funnet at ca. halvparten av de innsatte skåret på nivå en eller lavere (pre-level), sammenlignet med under en fjerdedel i den generelle befolkningen i Irland. Tjueni prosent av de innsatte tilfredsstilte leseferdigheter på nivå tre eller høyere. Da de innsatte ble bedt om å rapportere sine egne erfaringer med lesing, skrivning og regning, sa cirka halvparten at de ikke har hatt noen problemer etter at de forlot skolen, og bare cirka hver fjerde rapporterte å ha hatt merkbare problemer ("problems now and again", eller "serious problems"). Det skal bemerkes at IALS er studier av leseferdigheter, og ikke av lesevansker, slik at årsakene til manglende leseferdigheter ikke er i fokus.

I en studie blant innsatte i Texas i USA fant Moody og medarbeidere (2000) at cirka 80 prosent av de innsatte hadde leseferdigheter som var så

svake at de ikke var funksjonelle i forhold til vanlige daglige krav. Ved undersøkelse av ordavkodingsferdigheter, som er en vanlig testmetode for dyslektiske vansker, ble det funnet avvik hos 48 prosent av de innsatte. I tillegg viste to tredjedeler av dem svake prestasjoner i leseforståelse. Snowling, Adams, Bowyer-Crane og Tobin (2000) fant at åtte prosent av et utvalg av 91 unge britiske lovovertredere ("juvenile offenders", 15–17 år gamle) viste spesifikke fonologiske vansker forenlig med en dysleksidiagnose, når de kontrollerte for generelle evner/ikke-språklige evner.

I Sverige, ble det funnet at så mye som 70 prosent av de innsatte hadde nedsatte leseferdigheter av et omfang som kvalifiserer til betegnelsen lesevansker (Samuelsson, Gustavsson, Herkner & Lundberg, 2000). Ved analyse av grunnleggende forutsetninger for leseutvikling og erfaringer med lesing, fant forfatterne dokumentert at lesevanskene i første rekke var miljø- og erfaringsbasert. Forekomsten av dysleksi var ikke vesentlig forhøyet sammenlignet med hva en vanligvis finner i befolkningen generelt, om lag 12 prosent (Samuelsson, Herkner & Lundberg, 2003). Herkner og Samuelsson (2005) undersøkte i hvilken utstrekning undervisningen i fengsel bidrar til å øke de innsattes skriftspråklige kompetanse. De fant at gruppen som hadde tatt teoretisk skolegang i fengsel viste systematisk forbedret skriftspråklig kompetanse sammenlignet med en kontrollgruppe som ikke hadde gjennomført slik skolegang.

Innsattes vurdering av utdanningen i fengsel

I Norge ble det i perioden 2000–2003 gjennomført en forskningsbasert evaluering av fengselsundervisningen. Evalueringen viste at de fleste elevene selv opplevde at de hadde utbytte av skolegangen (se f.eks. Langelid & Manger, 2003; Skaalvik, Finbak og Pettersen, 2003). Blant annet viste en av undersøkelsene at elevene framhevet det som et gode at det er få elever i klasserommet og at de ofte får individuell opplæring. I tillegg var både elevenes og lærernes trivsel høy (Ravneberg, 2005).

Claesson og Dahlgren (2002) fant, i sin vurdering av undervisningen innen den svenske kriminalomsorgen, at skolen fungerer bra og at elevene får gehør for sine synspunkter, samt at særlig lærerne vektlegger å arbeide med de elevene som har størst behov for utdanning. Lindberg (2005) påviste i sin studie av kvinner i svenske fengsler at de vurderte mulighe-

tene for å studere som relativt bra og undervisningslokalene som velegnede, også når det gjelder datautstyr. Kritikken gjelder først og fremst mangelen på muligheter til å drive fjernundervisning (distanseundervisning) via internett og mangelen på muligheter til å få fullstendig gymnasutdanning. Undervisningens organisering har også betydning, og i en dansk studie etterlyses det allerede i 1979 mer frigang til undervisning (Andersen, Holstein & Skadhauge, 1979). Undersøkelsen konkluderer med at det er lavere residiv blant innsatte med frigang til undervisning enn blant innsatte uten frigang. I denne typen undersøkelser vil det selvsagt være vanskelig å vite om årsaken til det positive funn ligger i frigangen eller i det at de som fikk frigang hadde mindre risiko for residiv enn andre innsatte.

Flere studier fra USA viser at innsatte i fengsel gir en positiv evaluering av utdanningen de får der. Gee (2006) fant at de innsatte generelt var fornøyde, men at de ville ha oftere undervisning og mer varierte utdanningstilbud. Moeller, Day og Rivera (2004) konkluderer med at de innsatte var svært fornøyde med fengselsundervisningen. De ønsket et sterkt fokus på lesing og matematikk, men ville samtidig beholde flest mulig av de ordinære skolefag på timeplanen. I tillegg ønsket de flere bøker, mer hjelp fra lærere og bedre datautstyr i klasserommene. Tewksbury og Stengel (2006) fant at elevene på de yrkesfaglige studieprogrammer vurderte studiekvaliteten som høyere enn elevene på de allmennfaglige programmene. Elevene på yrkesfag var også mer positive til lærerne, samtidig som de ville ha mer hjelp fra dem i klasserommet. Edwards-Willey og Chivers (2005) fant at elevene etterlyste bedre bibliotek og bedre teknologisk utstyr.

Læringsstrategier hos innsatte under utdanning

Innsatte i fengsel som tar utdanning har behov for å oppleve at de lykkes og at de blir akseptert i læringsmiljøet. Ifølge Kearney og Tacker (1994) vil gode studiestrategier bidra til at disse elevene lykkes. I sin studie av innsatte i et amerikansk ungdomsfengsel fant Sheridan og Steele-Dadzie (2005) at elevene profitterte mest på verbal presentasjon av lærestoff og muligheter for å uttrykke sin kunnskap og sine ferdigheter verbalt. Forfatterne mener at det er viktig at innsatte under utdanning får individuelt

tilpassede opplæringsprogram som tar hensyn til deres spesielle læringsstrategier.

Det er en nær sammenheng mellom motivasjonsfaktorer og de læringsstrategier som benyttes. Dette fenomenet har Pintrich og DeGroot (1990) beskrevet som ”motiverte strategier”. Elever benytter ulike strategier for å lære, men det er viktig at valg av læringsstrategi må være motivert. Pintrich og DeGroot betrakter i særlig grad ”kognitive strategier” og ”selvregulering” som viktige tegn på hensiktsmessige læringsstrategier. Kognitive strategier kan være knyttet til bearbeiding av informasjonen, slik som bruk av egne ord for å beskrive det som skal læres. Selvregulering kan være å repetere noe man har lest og stille seg selv kontrollspørsmål. Å stille spørsmål gir lesingen hensikt i stedet for den situasjonen hvor eleven kanskje ser etter hvor mange sider han eller hun har lest i løpet av dagen.

Måling av motivasjon og læringsstrategier hos innsatte som tar utdanning er interessant, både for å finne ut hvilke læringsstrategier de bruker, og som et grunnlag for tiltak. Tiltak kan da både innebære at undervisningen må tilpasses elevenes læringsstrategier, men også at elevene i fengslet får trening i bruk av mer hensiktsmessige læringsstrategier.

Rapportens problemstillinger

Formålet med rapporten er å kartlegge utdanningsbakgrunn og utdanningsønsker hos innsatte i nordiske fengsler. Vi har undersøkt de innsattes egen opplevelse av skolefaglig kompetanse og læreversker. I tillegg har vi kartlagt utdanningsmotiver og læringsstrategier hos de som tar utdanning i fengslet. Vi har også bedt de innsatte om å evaluere den utdanningen de får i fengslet.

Referanser

- Andersen, S. E., Holstein, B. & Skadhauge, F. (1979). *Forskningsrapport nr. 10 – om uddannelsesmiljøet i åbent og lukket fængsel*. København: Justisministeriet.
- Chapell, C. A. (2004). Post-secondary correctional Education and recidivism: A meta-analysis of research conducted 1990–1999. *Journal of Correctional Education*, 55, 148–167.

- Chesney-Lind, M., & Sheldon, R. (1998). *Girls, delinquency, and juvenile justice*. Belmont, CA: Wadsworth.
- Claesson, S. & Dahlgren, H. (2002). *Att studera I fängelse. Utvärdering av klientutbildning inom kriminalvården*. Rapport 6. Kriminalvårdens forskningskommitté.
- Costelloe, A. (2003). *Third level education in Irish prisons: Who participates and why?* Doctoral thesis. Milton Keynes: The Open University.
- Edwards-Willey, T. L. & Chivers, N. (2005). Perceptions of inmate-students' ability to succeed. *Journal of Correctional Education*, 56, 65–86.
- Eikeland, O.-J. & Manger, T. (2004). *Innsatte i norske fengsel: Utdanning og utdanningsønske*. Bergen: Fylkesmannen i Hordaland, Utdannings-savdelinga.
- Fergusson, D. M., Horwood, L. J. & Nagin, D. S. (2000). Offending trajectories in a New Zealand birth cohort. *Criminology*, 38, 525–552.
- Forster, W. (1990). The higher education of prisoners. In: S. Duguid (Ed.), *Yearbook of correctional education 1990* (pp. 3–43). Burnaby, BC: Institute for the Humanities, Simon Fraser University.
- Gathright, G. (1999). Conflict management in prison: An educator's perspective. *Journal of Correctional Education*, 50, 142–147.
- Gee, J. (2006). Education in rural county jails: Need versus opportunity. *Journal of Correctional Education*, 57, 312–325.
- Granic, I. & Patterson, G. R. (2006). Toward a comprehensive model of antisocial development: A dynamic system approach. *Psychological Review*, 113, 101–131.
- Haigler, K. O., Harlow, C., O'Connor, P. & Campbell, A. (1994). *Aliteracy behind prison walls*. Washington, DC: National Centre for Education Statistics.
- Herkner, B. & Samuelsson, S. (2005). *Utbildning inom kriminalvården. Effekter på de intagnas läs- och skrivfärdigheter*. Rapport 15. Norrköping: Kriminalvårdens forskningskommitté.
- Kearney, G. & Tacker, C. (1994). Juveniles: A generation at risk. *Corrections Today* (December), 86–90.
- Klewe, L. (2002). *Frafald fra undervisningen og fravalg af prøver på avu og hf-enkeltfag*. København: Danmarks Pædagogiske Universitet.
- Kratzer, L. & Hodgins, S. (1999). A typology of offenders: a test of Moffitt's theory among males and females from childhood to age 30. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 9, 57–73.
- KVS (1996). *Klientverksamhet i anstalt*. Stockholm: Kriminalvårdsstyrelsen Förlaget.
- Langelid, T. & Manger, T. (2005). *Læring bak murene. Fængselsundervisningen i Norge*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Lindberg, O. (2005). *Kvinnorna på Hinseberg. En studie av kvinnors vilkor i fängelse*. Rapport 14. Kriminalvårdens forskningskommitté.
- Lochner, L. & Moretti, E. (2004). The effect of education on crime: Evidence from prison inmates, arrests, and self-reports. *The American Economic Review*, 94, 155–189.
- Manger, T., Eikeland, O.-J., Asbjørnsen, A. & Langelid, T. (2006). Educational intentions among prison inmates. *European Journal of Criminal Policy and Research*, 12, 35–48.
- Moeller, M., Day, S. L. & Rivera, B. D. (2004). How is education perceived on the inside? A preliminary study of adult males in a correctional setting. *Journal of Correctional Education*, 55, 40–59.

- Moffitt, T. (1993). Adolescence-limited and life-course persistent antisocial behavior. A developmental taxonomy. *Psychological Review*, *100*, 674–701.
- Moffitt, T., Caspi, A., Harrington, H. & Milne, B. J. (2002). Males on the life-course-persistent and adolescent-limited antisocial pathways: Follow-up at age 26 years. *Development and Psychopathology*, *14*, 179–207.
- Moody, K. C., Holzer, C. E., 3rd, Roman, M. J., Paulsen, K. A., Freeman, D. H., Haynes, M., et al. (2000). Prevalence of dyslexia among Texas prison inmates. *Tex Med*, *96*(6), 69–75.
- Morgan, M., & Kett, M. (2003). *The prison adult literacy survey. Results and implications*. Dublin: Irish Prison Service.
- Natsuaki, M. N., Ge, X. & Wenk, E. (2008). Continuity and changes in the developmental trajectories of criminal career: Examining the roles of timing of first arrest and high school graduation. *Journal of Youth and Adolescence*, *37*, 431–444.
- Nordisk Ministerråd (2003). *Å lære bak murene. Utdannelse og kriminalomsorg i et livslangt perspektiv. Nordisk kartlegging av fengselsundervisningen*. København: Nordisk Ministerråd.
- Parson, M. & Langenback, M. (1993). The reasons inmates indicate they participate in prison education programs: Another look at Boshier's PEPS. *Journal of Correctional Education*, *44*, 38–41.
- Pintrich, P. & DeGroot, E. V. (1990). Motivational and self regulated components of classroom academic performance. *Journal of Educational Psychology*, *82*, 33–40.
- Ravneberg, B. (2005). Dannelse eller disiplinering. Selvforvaltningsstrategier hos elever i fengsel. I T. Langelid & T. Manger (red.), *Læring bak murene*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Rydén-Lodi, B., Stattin, H. & Af Klinteberg, B. (2005). *Återfallsförbrytare – vilka var de? Några bakgrundsfaktorer inverkan på återfall i brott*. Rapport 16. Norrköping: Kriminalvårdens forskningskommitté.
- Samuelsson, S., Gustavsson, A., Herkner, B., & Lundberg, I. (2000). Is the frequency of dyslexic problems among prison inmates higher than in a normal population? *Reading and Writing*, *13*(3–4), 297–312.
- Samuelsson, S., Herkner, B., & Lundberg, I. (2003). Reading and writing difficulties among prison inmates: A matter of experiential factors rather than dyslexic problems. *Scientific Studies of Reading*, *7*(1), 53–73.
- Sheridan, M. J. & Steele-Dadzie, T. E. (2005). Structure of intellect and learning style of incarcerated youth assessment: A means to provide a continuum of educational service in juvenile justice. *Journal of Correctional Education*, *56*, 247–371.
- Sherman, L., Gottfredson, D., MacKenzie, D., Eck, J., Reuter, P., & Bushway, S. (1997). Preventing crime: What works, what doesn't, what's promising. Washington: National Institute of Justice.
- Snowling, M. J., Adams, J., Bowyer-Crane, C., & Tobin, V. (2000). Levels of literacy among juvenile offenders: The incidence of specific reading difficulties. *Criminal Behaviour and Mental Health*, *10*, 229–241.
- Skaalvik, E. M., Finbak, L. & Pettersen, T. (2003). *Undervisning i fengsel. På rett kjøp?_Rapport nr. 3*. Pedagogisk institutt, NTNU, og VOX (Voksenopp-læringsinstituttet). Bergen: Fylkesmannen i Hordaland, Utdanningsavdelinga.
- Steurer, S.J. & Smith, L.G. (2003). *Education reduces crime. Three-state recidivism study. Executive summary*. Lanham/Centerville: Correctional

- Education Association & Management/Training Cooperation.
- Talbot, E. & Thiede, K. (1999). Pathways to antisocial behaviour among adolescent girls. *Journal of Emotional and Behavioral Disorder*, 7, 31–39.
- Tewksbury, R. & Stengel, K. M. (2006). Assessing correctional education programs: The students' perspective. *Journal of Correctional Education*, 57, 13–25.
- Wells, R. E. (2000). *Education as prison reform: A meta-analysis*. Unpublished dissertation. Louisiana State University.

2. Metode

av Ole-Johan Eikeland

I 2004 og 2006 ble den norske fangebefolkningens utdanningsbakgrunn og -ønsker kartlagt gjennom to spørreundersøkelser. Måten de norske undersøkelsene ble gjort på og selve spørreskjemaet som ble brukt i 2006, gav grunnlaget for hvordan de andre nordiske landene gjennomførte sine undersøkelser. Spørreskjemaet som ble brukt i 2006 i Norge (Eikeland, Manger og Diseth, 2006) ble i praksis kopiert i de fire andre nordiske landenes undersøkelser, men selvfølgelig oversatt til de respektive lands språk og andre nødvendige tilpasninger ble gjort. I tre av landene (Danmark, Finland og Island) ble det på samme måte som i Norge gjennomført populasjonsundersøkelser (alle innsatte i en viss periode var i målgruppen). På Island ble undersøkelsen gjennomført på ulike datoer i de aktuelle fengslene. I Sverige ble det gjort en utvalgsundersøkelse.

Utvalgene og undersøkelsene

I alle fem landene var det en forutsetning for å delta i undersøkelsene at de innsatte var myndige, dvs. over 18 år. Tillatelser fra myndighetene til å gjennomføre undersøkelsene var innhentet der det var nødvendig. Forskningsetiske råd og retningslinjer ble fulgt. Med innsatt menes de som var domfelte, satt i forvaring eller var i varetektsfengsel. I Sverige var ikke innsatte i varetekt med i undersøkelsen. Både innsatte i lukket og åpen soning var med i undersøkelsene.

Fire av landene gjennomførte undersøkelsen samtidig i alle eller alle aktuelle fengsler i en bestemt tidsperiode. I fengslene hadde forskerne en

eller flere kontaktpersoner som tok seg av koordineringen av undersøkelsen, dvs. utdeling og innsamling av spørreskjemaene.

Den norske målpopulasjonen var alle 3 289 innsatte i perioden 2. til 9. februar i 2006. Av disse var det 3 172 som fikk skjemaet; av dem igjen var det 2 255 som svarte. Av dem som fikk skjemaet var altså svarprosenten i Norge 71,1. I tillegg til den norske versjonen ble også skjemaet gitt på engelsk.

I Danmark ble undersøkelsen gjennomført i perioden 9. til 12. januar i 2007. Alle 3 461 innsatte var i målgruppen og fikk skjemaet. Av disse var det 2 405 som svarte. Det gir en svarprosent på 69,5. En engelsk versjon av skjemaet ble brukt i tillegg til det danske.

Den finske undersøkelsen ble gjennomført i uke 50 i 2006. Av de 3 432 innsatte var det 3 187 som fikk spørreskjemaet, og av disse var det 2 269 som svarte. Svarprosenten i Finland var således 71,2. Skjemaet ble gitt både på finsk, svensk, engelsk og russisk.

I Sverige ble undersøkelsen gjennomført i uke 46 i 2006. På grunn av det store antallet innsatte valgte de her å ikke gjøre en populasjonsundersøkelse, men en utvalgsundersøkelse. Hver femte mannlig innsatt og halvparten av de kvinnelige innsatte ble trukket ut. Utvalget var således på 960 innsatte, men 67 av disse valgte å bare besvare de innledende spørsmålene i skjemaet. Disse var bakgrunnsspørsmål som gav grunnlag for en bortfallsanalyse. Nettutvalget i den svenske undersøkelsen er således 893 innsatte. Bare en svensk versjon av spørreskjemaet ble brukt.

På Island ble undersøkelsen gjennomført i de fem fengslene på fem ulike dager i perioden 20. oktober til 7. november i 2006. Det var 119 innsatte som fikk spørreskjemaet og 78 som svarte. Det gir en svarprosent på 66. Undersøkelsen ble også gitt på engelsk i tillegg til islandsk.

Den totale svarprosenten er nokså lik i de fire landene som gjennomførte populasjonsundersøkelser, og varierer fra 66 på Island til 71,2 i Finland. I den svenske utvalgsundersøkelsen ble svarprosenten 93. Svarprosenten varierer likevel mye mellom fengslene. Dette gjelder i alle landene. Noen fengsler har en svarprosent på 100; andre er nede i 35. Noen av frafallene skyldes at innsatte ikke var i fengslet eller på den aktuelle anstalten på undersøkelsestidspunktet av legitime grunner, som permisjon, sykdom eller rettssak. Noen fengsler kan sies å være kjenne-tegnet av hva som karakteriserer de innsatte, dvs., hvilken kriminell bakgrunn de har, hvor lang dom de har og hvilket sikkerhetsnivå de soner

under. I noen fengsler utvikles det, med den bakgrunnen, også spesielle ”kulturer” og holdninger, både blant innsatte og ansatte. I både Danmark og Norge blir gjerne fengsler som ligger i nærheten av byer med universiteter og høyskoler i større grad enn fengsler med annen beliggenhet objekt for studenter og forskere. Her blir miljøene og de innsatte etter hvert ”mettet” av slike forespørsler. Dette kan ha påvirket viljen til å delta i en relativt stor undersøkelse som denne. Med andre ord finnes det både individuelle og strukturelle betingelser for i hvilken grad forskerne i dette prosjektet har greid å nå frem med sine forespørsler om deltakelse i undersøkelsene.

Spørreskjemaets struktur og innhold

Struktur og innhold i spørreskjemaene som ble brukt var i hovedsak de samme i alle fem landene: personlige opplysninger, utdanning som de innsatte hadde fullført, utdanning som de eventuelt holdt på med i fengslet, utdanningsønsker og -motivasjon som de innsatte hadde for å ta (mer) utdanning, og selvrapporterte læringsvansker. Innsatte som holdt på med utdanning evaluerte denne, i tillegg til problemer de eventuelt opplevde med å ta utdanning i fengslet. Et etablert instrument ble brukt for å kartlegge de innsattes læringstrategier (Pintrich og DeGroot, 1990). Et annet etablert instrument kartla hvordan de innsatte vektla ulike grunner for å ta utdanning i fengslet (Skaalvik, Finbak og Pettersen, 2003). Innsatte som ikke var under opplæring i fengslet gjorde rede for hvorfor.

De fleste spørsmålene skulle besvares ved å krysse av for standardiserte svar. Hvert land tilpasset spørsmål og svarkategorier hvis de var nødvendig, jevnført med det som måtte være ulikt i de nordiske landene.

Spørreskjemaets validitet og reliabilitet

Innsatte utgjør både en mangfoldig og spesiell gruppe mennesker. De innsatte kommer fra mange ulike land og med forskjellig kulturbakgrunn. Deres personlige ressurser varierer også i svært stor grad. Mange innsatte har ikke fullført sin utdannelse, noen har ikke utdannelse i det hele tatt. En del av disse har store lese- og skrivevansker; det finnes innsatte som er

analfabeter; andre igjen er ukjente med språket i det landet de soner i. Alt dette skaper problem og utfordringer i forhold til gjennomføring av en slik undersøkelse, og det kan være problematisk å motivere de innsatte til å delta. I tillegg vil kvaliteten på dataene kunne forstyrres og forringes ved at (noen av) de innsatte ikke forstår spørsmålene og svarkategoriene eller måten det skal svares på, selv om det ble gitt hjelp til innsatte som hadde problemer med å lese og forstå spørsmålene. Selve fengsels-situasjonen kan få noen til å føle seg tvunget til å svare, og således gi svar som de ikke har forutsetninger for å kunne gi. Noe av mangfoldet i denne typen målpopulasjon vil kunne bidra til å gi et skjevt frafall. Selv om svarprosenten fremstår som nokså høy i de fleste tilfeller, kan det være at undersøkelsene er underrepresentert av innsatte som en svært gjerne skulle ha hatt med, nemlig de med lavest utdanning, og de som sliter mest med lærevansker.

Referanser

- Eikeland, O.-J., Manger, T. og Diseth, Å. (2006). *Innsatte i norske fengsel: Utdanning, utdanningsønske og rett til opplæring*. Bergen: Fylkesmannen i Hordaland, Utdanningsavdelinga.
- Pintrich, P. og DeGroot, E. V. (1990). Motivational and self regulated components of classroom academic performance. *Journal of Educational Psychology*, 82, 33–40.
- Skaalvik, E. M., Finbak, L. og Pettersen, T. (2003). *Undervisning i fengsel. På rett kjøp?* Rapport nr. 3. Pedagogisk institutt, NTNU, og VOX (Voksenopplæringsinstituttet). Bergen: Fylkesmannen i Hordaland, Utdanningsavdelinga.

3. Danmark

av Peter Koudahl

Det danske bidrag til den fælles nordiske rapport om ”Indsatte i de Nordiske Fængsler, Uddannelse og Uddannelsesønsker”, er baseret på en spørgeskemaundersøgelse, der er gennemført i perioden 9. til 12. januar 2007. Spørgeskemaerne er uddelt til samtlige personer, der den 9. januar 2007 var indsat i de danske fængsler, arresthuse eller som var beboere på en af Kriminalforsorgens pensioner, i alt 3461 personer. 2405 indsatte har svaret på spørgeskemaet, hvilket giver en svarprocent på 69,5. Den gennemførte bortfaldsanalyse viser, at indsatte, der ikke læser og forstår dansk, formodentlig er underrepræsenteret i det indhentede materiale.

- 84,3 % af de indsatte angiver at have dansk statsborgerskab, 0,7 % at de har statsborgerskab i et andet nordisk land, 6,2 % i et andet europæisk land og 6,9 % i resten af verden. På baggrund af bortfaldsanalysen må det antages, at andelen af fremmedsprogede indsatte er større, end det har været muligt at vise med denne undersøgelse.
- 2302 mandlige og 92 kvindelige indsatte har deltaget i undersøgelsen svarende til henholdsvis 96,2 % og 3,8 % af det samlede antal. 11 indsatte har ikke oplyst køn.
- Gennemsnitsalderen er 34 år. Den yngste er 18 og den ældste 76 år gammel.
- 39 % (N=938) oplyser, at det er første gang de er fængslet.
- 60,5 % (N=1456) oplyser, at de har været flere gange i fængsel.
- 12,6 % har en dom på mindre end 3 måneder, 28,4 % en dom på mellem 3 og 12 måneder. 35,8 % har domme på mellem 1 og 5 år, mens 23,1 % har domme på mere end 5 år (N=2145).

- Af de 260 respondenter, der ikke har svaret på, hvor lang dom de har, er de 240 arrester, og de har derfor endnu ikke modtaget deres dom (Se Koudahl 2007).

Inden analyserne bliver præsenteret følger her en kort gennemgang af regelgrundlaget for undervisningen i de danske fængsler og arresthuse.

Regelgrundlaget for fængselsundervisningen i Danmark

Innsatte i danske fængsler har beskæftigelsespligt. Det betyder, at de enten skal arbejde i fængslet, deltage i programvirksomhed (fx adfærdregulerende programmer, stof- eller alkoholafvænnings mv.), eller at de skal deltage i undervisning/uddannelse, mens de afsoner. Uddannelse under afsoning er dermed formelt ligestillet med de øvrige beskæftigelsesmuligheder, hvilket betyder at de innsatte som udgangspunkt modtager samme løn, som hvis de deltog i andre beskæftigelsesmuligheder.

Beskæftigelsen i de danske fængsler udbydes efter lov om straffuldbyrdelse (Justitsministeriet 2005). Den konkrete undervisning udbydes efter loven om Forberedende VoksenUndervisning (FVU) (Undervisningsministeriet 2005) og efter bekendtgørelsen om Almen VoksenUddannelse (AVU) (Undervisningsministeriet 2006). Det betyder at Kriminalforsorgen udbyder undervisning efter sammen retningslinier som ordinære voksenuddannelsescentre (VUC). Desuden tilbydes i nogle fængsler mulighed for at følge undervisning på HF-niveau (Højere Forberedelseskursus) samt specielt tilrettelagte forløb for ordblinde. Det er dog ikke alle fængsler, der tilbyder alle fag. Undervisningen i fængslerne er gratis for de innsatte.

FVU sigter på at give voksne mulighed for at forbedre og supplere deres grundlæggende færdigheder i læsning, stavning og skriftlig fremstilling samt talforståelse, regning og basale matematiske begreber med henblik på videre uddannelse, samt på at styrke deres forudsætninger for aktiv medvirken i alle sider af samfundslivet. FVU består af to fag: "Læsning, stavning og skriftlig fremstilling" (FVU-læsning, trin 1–2), og "Talforståelse, regning og basale matematiske begreber" (FVU-Matematik, trin 1–4). AVU tilbyder undervisning på trin 1 og trin 2, svarende til 9. og 10. klasses niveau, i kernefagene dansk, matematik, engelsk, tysk, fransk,

samfundsfag og naturfag. Desuden kan der tilbydes undervisning i følgende fag: Billedkunst, dansk som andetsprog, edb-fag, filosofi, historie, mediefag, psykologi samt samarbejde og kommunikation. Alle fag er opdelt i trin og afsluttes med et niveau svarende til almen voksenuddannelse trin 1 i de delelementer, der er nævnt ovenfor. Efter hvert trin er der mulighed for at aflægge en prøve. Desuden kan indsatte, hvis der er særlige forhold, der taler for det, tilbydes selvstudium eller fjernundervisning. Et enkelt lukket fængsel importerer lærere til undervisning på HF-niveau. Frigang, hvor indsatte deltager i uddannelsesaktiviteter uden for fængslet, anvendes i stort omfang i de åbne fængsler. Frigang gives efter reglerne i straffuldbyrdelsesloven kapitel 9, og sker altid efter en individuel vurdering. Ifølge Straffuldbyrdelseskontoret i Direktoratet for Kriminalforsorgen er der ca. 100 indsatte i frigang til uddannelse pr. dag. I perioden fra august 2004 til august 2005 blev der ifølge Direktoratet for Kriminalforsorgens egne tal i alt udstedt 135 AVU-prøvebeviser og 6 deltagerbeviser fra Kriminalforsorgens VUC og 339 FVU-prøvebeviser og 10 deltagerbeviser. I perioden 1. august 2005 til 31. juli 2006 har i alt 621 cpr.-numre deltaget i FVU og 331 i AVU. En indsat kan have deltaget på flere hold. Der er i alt ansat ca. 80 lærere ved de danske fængselskoler. Desuden er der tilknyttet et varierende antal timelærere.

Undervisning af arrestanter

I Danmark tilbydes undervisning også til arrestanter, det vil sige til vare-tægtsfængslede personer, der endnu ikke har modtaget en endelig dom. Formålet er at igangsætte et undervisningsforløb for den enkelte arrestant så hurtigt som muligt.

Undervisningen, som er et tilbud til arrestanterne, i og med de ikke som domfældte har beskæftigelsespligt, gives først og fremmest i dansk og matematik på helt basalt niveau. Ud over eventuel opnåelse af konkrete undervisningsresultater er formålet, at tilbuddet kan motivere arrestanter til fortsat uddannelse efter overflytning til fængsel.

Undervisningen i arresthusene varetages enten af lærere fra fængslernes skoler eller af lokale. I ca. halvdelen af arresthusene eksisterer der ikke specielle undervisningslokaler, og de øvrige undervisningsfaciliteter og -midler er i mange arresthuse af ringe standard.

Uddannelsesniveaue

De indsatte er blevet spurgt om, hvilke uddannelser de har gennemført. De har haft mulighed for at afkrydse 15 forskellige kategorier, samt kategorien ”Anden uddannelse”. Besvarelserne fremgår af tabel 3.1. En sammenligning aldersgrupperne imellem viser, at jo yngre de indsatte er, jo kortere er deres uddannelse. En nærliggende forklaring er, at jo ældre man er, jo mere tid har man haft til at uddanne sig, hvilket alt andet lige vil resultere i, at jo ældre man er, jo højere uddannelsesniveau har man. 16,1 % af de 18–24 årige har i følge denne undersøgelse ikke gennemført en uddannelse – heller ikke folkeskolen.

Bortfaldsanalysen indikerer, at antallet med ingen uddannelse formodentlig er endnu større, end det har været muligt at vise her. Et opslag i Danmarks Statistikbank (www.dst.dk) viser, at 0,0 % af den samlede danske befolkning er registreret med ”Ingen uddannelse”.

Tabel 3.1. Højest gennemførte uddannelse sammenlignet med alder. Svar i procent

	18–24 år N= 492	25–34 år N=755	35–44 år N=476	+ 45 år N=336	I alt N=2068
Har ikke gennemført uddannelse	16,1	1,5	8,0	8,0	11,5
Folkeskole (inkl. 10. klasse)	39,3	30,9	29,5	31,7	33,8
Studieforberedende*	9,2	15,5	13,1	14,4	13,0
Erhvervsuddannelse, grundforløb	23,0	19,9	13,5	8,1	16,5
Hel erhvervsuddannelse/ svendebrev	12,6	25,3	34,6	30,8	26,6
Mellemlang, bach. og kandidat- uddannelse	0,4	1,3	2,5	5,1	2,0

* Omfatter studentereksamen, Højere Forberedelseseksamen (HF), Højere Handels Eksamen (HHX) og Højere Teknisk Eksamen (HTX). Nogle indsatte, der har både gennemført en studieforberedende uddannelse og erhvervsuddannelse, grundforløb eller hel erhvervsuddannelse/svendebrev, figurerer i begge kategorier.

Analyserne viser, at relativt flere kvindelige indsatte har gennemført en studieforberedende uddannelse, mens relativt flere mandlige indsatte har gennemført en erhvervsuddannelse. Mere end hver 10. kvindelige indsatte har gennemført en mellemlang videregående uddannelse eller uddannelse på universitetsniveau. Til sammenligning har kun 3 ud af hundrede mandlige indsatte en uddannelse på tilsvarende niveau.

Tabel 3.2. Højest gennemførte uddannelse sammenlignet med opvækstland (N=2337)

	Danmark N=2000	Resten af Norden N=19	Resten af Europa N=97	Resten af verden N=160	I alt N=2276
Har ikke gennemført uddannelse	10,9	0,0	10,3	19,4	11,5
Folkeskole (inkl. 10 klasse)	34,5	36,8	25,8	31,0	31,0
Studieforberedende*	11,1	26,3	30,9	24,8	13,0
Erhvervsuddannelse, grundforløb	17,9	10,5	8,2	6,4	16,5
Hel erhvervsuddannelse/svendebrev	26,4	26,3	14,4	10,8	26,6
Mellemlang, bach. og kandidatuddannelse	3,4	5,3	8,2	9,6	2,0

* Omfatter studentereksamen, Højere Forberedelseksamen (HF), Højere Handels Eksamen (HHX) og Højere Teknisk Eksamen (HTX). Nogle indsatte, der har både gennemført en studieforberedende uddannelse og erhvervsuddannelse, grundforløb eller hel erhvervsuddannelse/svendebrev, figurerer i begge kategorier.

Sammenlignes antallet af indsatte, der ikke har gennemført en uddannelse, med det land, hvori de har tilbragt det meste af deres opvækst, fås resultatet i tabel 3.2.

Som det fremgår, er der en overvægt af indsatte med opvækst i ”Resten af verden”, der ikke har gennemført en uddannelse. Blandt de indsatte, der har tilbragt det meste af deres opvækst i Danmark, er det næsten 11 %, der ikke har opnået et uddannelsesniveau svarende til folkeskolens afgangsprøve.

Analysen viser ikke de store forskelle i uddannelsesniveaet i relation til opvækstland. Dog bemærkes det, at tallene for indsatte fra ”Resten af verden” skiller sig ud fra de øvrige kategorier: Det er indsatte fra denne kategori, der oftest ikke har gennemført uddannelse svarende til folkeskolens afgangsprøve, og det er samtidig indsatte fra denne kategori, der oftest har gennemført mellemlang- eller universitetsuddannelse.

Uddannelsesaktiviteternes omfang

76 % af de indsatte angiver, at de ikke tager uddannelse mens de er indsat (N=1999). Tallet er behæftet med en vis usikkerhed, idet 406 indsatte ikke har svaret på spørgsmålet. Tabel 3.3 nedenfor viser på denne baggrund, omfanget af uddannelsesaktiviteterne blandt de indsatte. Tallene er beregnet på baggrund af de besvarede skemaer. De skemaer, hvor der

ikke er svaret på, om man tager uddannelse eller ikke, er ikke med i procentberegningerne. Hvis de indgik, ville procentandelen formodentlig være større.

Som det fremgår, er de fleste i gang med at oparbejde helt grundlæggende skolekundskaber, hvilket den relativt store tilslutning til FVU og AVU indikerer. Et relativt stort antal tager HF. Materialet peger i retning af, at det er blandt de yngste aldersgrupper, at tilslutningen til FVU er størst, og at tilslutningen til AVU er størst i aldersgruppen 25 til 34 år, hvilket harmonerer med, at det er blandt de yngste, at det oftest forekommer, at de ikke har gennemført grundskole.

Tabel 3.3. Uddannelsesaktivitet i forhold til alder på de indsatte. I procent.

Uddannelsesaktivitet	18–24 år	25–34 år	35–44 år	+ 45 år	I alt N=626
FVU, læsning	30,4	25,4	20,3	10,1	136
FVU, matematik	33,3	27,8	19,0	7,1	126
AVU, trin I	21,3	34,7	16,0	8,0	73
AVU, trin II	16,4	38,4	17,8	15,1	73
Specialundervisning/undervisning for ordblinde	16,7	29,2	25,0	20,8	24
Erhvervsuddannelse, grundforløb	42,3	34,6	5,8	1,9	52
Erhvervsuddannelse, hovedforløb	29,0	45,2	6,5	6,5	31
Studieforberedende uddannelse (Gymnasium, HF, HHX, HTX)	16,1	41,9	21,0	9,7	62
Uddannelse på universitetsniveau	0,0	40,0	20,0	40,0	25
Anden uddannelse*	12,1	42,9	22,9	15,0	140

* Omfatter en mængde forskellige aktiviteter af uddannelsesmæssig art og aktiviteter af mere hobbypræget karakter. Uddannelse og kursusvirksomhed, der involverer computere samt Arbejdsmarkedsuddannelser (AMU – korte erhvervsrettede kursusforløb) og AMU-lignende forløb, er de oftest forekommende.

Den største tilslutning til AVU findes blandt indsatte i aldersgruppen 25–34 år, hvilket indikerer, at disse indsatte endnu ikke har opnået et kundskabsniveau svarende til folkeskolens afgangsprøve. De øvrige analyser viser, at der relativt set er ca. dobbelt så mange indsatte fra ”Resten af verden” (45,6 %, N=57) og fra ”Europa” (57,1 %, N=21), der deltager i FVU-læsning i forhold til indsatte med andre opvækstlande. Kun 2 indsatte fra ”Norden” deltager i undervisning. I forhold til de øvrige kategorier er der ikke markante forskelle.

Ifølge besvarelsene er 83 indsatte i gang med en erhvervsuddannelse, grund- eller hovedforløb. 8 har dog svaret, at de er i gang med begge dele. Det rigtige antal er derfor formodentlig, at 75 indsatte er i gang med en erhvervsuddannelse. Heraf har de 67 mindre end 1 år tilbage af deres afsoning. De resterende har mellem 1 og 5 år tilbage. Deltagelse i erhvervsuddannelse forudsætter som hovedregel, at de indsatte er bevilliget frigang, det vil sige, at de har tilladelse til at deltage i uddannelsesaktiviteter uden for fængslet.

Tilslutningen til erhvervsuddannelsernes grundforløb er størst hos den yngste aldersgruppe, om end det kun er 52 indsatte fra denne aldersgruppe, der er i gang med en erhvervsuddannelse.

Til sammenligning peger 630 indsatte – svarende til 26,2 % af det samlede antal indsatte – i denne undersøgelse på erhvervsuddannelse som et ønske til fremtidigt uddannelses tilbud i fængslerne (se tabel 3.5). Sammenlignes uddannelsesaktiviteterne med længde af dom, fremkommer tabel 3.4. Den viser, at indsatte med korte domme deltager oftest i FVU, mens det oftest er indsatte med længere domme, der deltager i AVU. Tilsvarende er det oftest indsatte med korte domme, der deltager i erhvervsrettet uddannelse eller anden videregående uddannelse.

Tabel 3.4. Deltagelse i uddannelse i relation til længde på dom. I procent.

	Under 3 mdr. N=17	3–12 mdr. N=71	1–5 år N=201	Mere end 5 år N=147	Tidsubestemt N= 18
FVU, læsning	35,3	36,6	29,9	16,3	27,8
FVU, matematik	18,8	39,4	23,5	20,4	27,8
AVU, trin I	6,3	7,0	17,4	20,4	16,7
AVU, trin II	11,8	7,0	18,5	16,6	11,1
Specialundervisning, fx undervisning for ordblinde	6,3	5,6	6,0	2,7	5,6
Erhvervsuddannelse, grundforløb	18,8	9,9	14,1	8,8	0,0
Erhvervsuddannelse, hovedforløb	25,0	5,6	5,0	8,2	0,0
Studieforberedende uddannelse (Gym., HF, HHX, HTX)	12,5	4,2	10,0	22,4	16,7
Uddannelse på universitetsniveau	18,8	2,8	3,5	7,5	11,1
Anden uddannelse*	12,5	36,1	26,7	29,7	26,3

* Uddannelse og kursusvirksomhed, der involverer computere samt AMU og AMU-lignende forløb, er de oftest forekommende. Desuden mere hobby-prægede aktiviteter.

Uddannelsesønsker

De indsatte er blevet spurgt om, hvilke uddannelser, de eventuelt kunne tænke sig at begynde, mens de afsoner. De har kunnet vælge mellem en række svarmuligheder. Ud over de givne kategorier, har de indsatte kunne skrive "Anden uddannelse". De hyppigst forekommende uddannelser her er IT, arbejdsmarkedsuddannelser og søfartsuddannelser. Besvarelsene viser, at en forsvindende lille andel af de indsatte er interesseret i undervisning for ordblinde og universitetsuddannelser. Disse kategorier er derfor ikke medtaget i nedenstående analyser. FVU-læsning og matematik er slået sammen til en enkelt kategori. Det samme er tilfældet for AVU.

Som nævnt tilbydes undervisning i Danmark til de indsatte, når de er i varetægt, og altså inden de har fået en endelig dom. De indsatte er blevet spurgt om, hvilke uddannelser de kunne tænke sig at begynde, mens de afsoner. Resultaterne fremgår af tabel 3.5, hvor de sammenlignes med fængslingsgrundlaget.

Tabel 3.5. Uddannelsesønsker sammenlignet med fængslingsgrundlag. I procent.

	Varetægt (N=440)	Dom (N=1403)	Forvaring (N=19)
FVU-samlet (læsning og matematik)	12,7	10,7	18,9
AVU-samlet (trin I og II)	9,5	8,3	18,9
Erhvervsuddannelse, grundforløb	27,9	23,6	21,4
Erhvervsuddannelse, hovedforløb	27,3	22,5	17,9
Erhvervsuddannelse – samlet*	30,3	25,2	21,6
Studieforberedende (gym., HF, HXH, HTX)	13,3	11,2	7,1

* Kategorien "Erhvervsuddannelse, samlet" er konstrueret ud fra de to foregående kategorier, således at de indsatte, der har angivet, at de både ønsker "Erhvervsuddannelse, grundforløb" og "Erhvervsuddannelse, hovedforløb" kun figurerer én gang i "Erhvervsuddannelse, samlet".

Analysen viser, at en relativ større andel af de indsatte i varetægt angiver, at have et uddannelsesønske. En mulig forklaring er, at en del af de indsatte i varetægt allerede er i gang med en uddannelse, og at de hurtigst muligt ønsker at genoptage den. En sammenligning viser, at de kvindelige indsatte har flere ønsker omkring studieforberedende uddannelse end de mandlige indsatte, der til gengæld oftere ønsker sig en erhvervsrettet uddannelse. En sammenligning af ønsker til uddannelse og de indsattes alder er vist i tabel 3.6.

Tabel 3.6. Uddannelsesønsker i relation til de indsattes alder. I procent.

	18–24 år (N=421)	25–34 år (N=627)	35–44 år (N=387)	45– år (N=274)	Samlet (N=1917)
FVU-samlet (læsning og matematik)	10,8	12,1	10,7	7,5	14,2
AVU-samlet (trin I og II)	9,2	9,4	8,8	5,7	11,1
Erhvervsuddannelse, grundforløb	31,8	28,5	16,3	5,3	24,7
Erhvervsuddannelse, hovedforløb	32,5	28,4	17,1	10,2	23,5
Erhvervsuddannelse, samlet	40,0	30,9	17,5	11,5	33,0
Studieforberedende (gym., HF, HHX, HTX)	17,3	13,1	8,5	7,3	11,7

Analysen viser, at den mest ønskede uddannelseskategori – uden sammenligning – er erhvervsuddannelse. Afhængig af opgørelsesmetoden ønsker mellem en fjerdedel og en tredjedel af de indsatte at kunne begynde og/eller fuldføre en erhvervsuddannelse.

Sammenlignet med de indsattes alder ser det ud til, at jo yngre de er, desto flere af dem vil gerne i gang med uddannelse. Dette gælder dog ikke for FVU-undervisningen, hvor en lidt større andel af de 25–34 årige ønsker denne, end tilfældet er blandt de 18–25 årige. At det er de ældste indsatte, der har færrest ønsker til uddannelse harmonerer med, at de gennemsnitlig er den gruppe, der har den bedste uddannelsesbaggrund.

Det bemærkes, at ønsket om at kunne tage en erhvervsuddannelse under afsoning er det absolut mest udbredte uddannelsesønske, der eksempelvis deles af 40 % af de indsatte i aldersgruppen 18–24 år. Sammenlignes de indsattes uddannelsesønsker med længden af deres dom fremkommer resultatet i tabel 3.7.

Det generelle billede er, at det er de indsatte med de længste domme, der oftest ønsker sig uddannelse under afsoningen. Næsten hver tredje indsatte med en dom på mere end 5 år peger på en erhvervsuddannelse, hvilket rent tidsmæssigt giver en realistisk mulighed at gennemføre inden løsladelsen. Blandt de indsatte med de korteste domme er der formodentlig en relativ stor andel, der forventer at komme tilbage til uddannelse eller arbejde efter endt afsoning, og deres relativt begrænsede ønsker om uddannelse, mens de afsoner, kan forstås på denne baggrund.

Tabel 3.7. Uddannelsesønsker i relation til længde af dom. I procent.

	Under 3 måneder (N=219)	3–12 måneder (N=490)	Mellem 1 og 5 år (N=608)	5 år eller mere (N=311)	Tids-ubestemt (N=86)
FVU-samlet (læsning og matematik)	7,0	11,0	12,1	11,2	13,5
AVU-samlet (trin I og II)	3,7	7,4	9,6	12,0	8,7
Erhvervsuddannelse, grundforløb	15,7	22,2	27,7	27,4	28,7
Erhvervsuddannelse, hovedforløb	12,9	20,8	25,5	28,1	27,6
Erhvervsuddannelse – samlet	15,5	23,9	29,2	29,6	30,8
Studieforberedende (gym., HF, HHX, HTX)	5,9	8,9	13,1	16,7	18,6

Skolefaglige kompetencer og vanskeligheder

Anledningen til at spørge de indsatte om deres problemer med læsning, skrivning, matematik, IT og andre studiekompetencer er, at disse kompetencer er helt grundlæggende forudsætninger for at kunne gennemføre et uddannelsesforløb, og dermed grundlæggende forudsætninger for at øge muligheden for at kunne få fodfæste på arbejdsmarkedet.

Tabel 3.8. Selvvurderede IT-, læse/skrive- og regne/matematikfærdigheder. I procent.

	IT-færdigheder N=2263	Læse/ skrive-færdigheder N=2283	Regne/ matematikfærdigheder N=2297
Meget dårlige	14,1	3,1	4,7
Dårlige	17,1	7,9	12,1
Middel	38,6	30,8	36,7
Gode	20,9	34,0	31,2
Meget gode	9,3	24,3	15,2

Når man i et spørgeskema spørger til respondenternes svagheder, vil der være en tendens til, at resultatet af besvarelserne bliver mere positivt, end tilfældet er i virkeligheden (jf. Olsen 2001). De selvrappede vanskeligheder, der gengives i denne undersøgelse, må derfor formodes at være større, end det har været muligt at vise.

De indsatte besvarelsen vedrørende egne færdigheder indenfor IT, læsning/skrivning og regning/matematik, fremgår af tabel 3.8. Næsten hver tredje af de indsatte angiver at have ”dårlige” eller ”meget dårlige” IT-kompetencer. Et næsten tilsvarende antal angiver at have ”gode” eller ”meget gode” IT-kompetencer. Næsten 60 % angiver at have ”gode” eller ”meget gode” læse- og skrivefærdigheder.

Bortfaldsanalysen indikerer, at tallet formodentlig er mindre, da flere indsatte med dårlige læse- og skrivefærdigheder har udfyldt skemaet end blandt den samlede fangebefolkning. Et lidt mindre antal indsatte angiver at have ”gode” eller ”meget gode” regne- og matematikfærdigheder.

De indsatte er blevet bedt om at angive deres problemer med læsning/skrivning og regning/matematik. Besvarelsene fremgår af tabel 3.9 og viser, at godt 40 % angiver, at de har problemer med regning og matematik i en eller anden grad, mens ca. 30 % angiver, at de har en eller anden grad af problemer med læsning og skrivning. Sammenlignes læse- og skrivevanskelighederne med alder fremkommer tabel 3.10.

Tabel 3.9. Regne/matematik- og Læse/skrivevanskeligheder. I procent.

Grad af vanskeligheder	Regne- og matematik vanskeligheder N=2317	Læse- og skrive vanskeligheder N=2319
Ingen	57,5	69,8
Nogle	35,6	24,8
Store	6,9	5,4

Tabel 3.10. Læse- og skrivevanskeligheder sammenlignet med alder. I procent.

Grad af vanskeligheder	18–24 år N=486	25–34 år N=749	35–44 år N=475	Over 45 år N=329
Ingen	67,5	73,6	70,1	77,8
Nogle	27,0	21,9	24,6	17,9
Store	5,6	4,5	5,3	4,3

Der er en generel tendens i materialet, at jo yngre de indsatte er, jo større vanskeligheder har de i forhold til læsning og skrivning. Således angiver 67,5 % i aldersgruppen 18–24 år, at de har ”ingen” problemer med læsning og skrivning, mens tallet for gruppen over 45 år er 10 % højere. Resultatet følger den generelle tendens i alle analyserne, at det er blandt de yngste fangegrupper, at problemerne er størst i alle forhold relateret til

uddannelse. 33,3 % af de indsatte, der har svaret ”Nogle” eller ”Store” (N=1162) oplyser, at de er blevet testet eller undersøgt for disse problemer. 43,8 % (N=1163) oplyser, at de har fået hjælp til at løse disse problemer (specialundervisning eller anden hjælp).

De indsattes motiver for at uddanne sig under afsoning

De indsatte er blevet spurgt om deres motiver for at tage uddannelse under afsoning. De er blevet præsenteret for 15 udsagn, som de har skullet vurdere som ”Meget vigtigt”, ”En vis betydning” eller ”Ikke vigtigt”. Spørgsmålet var: ”Tag stilling til følgende udsagn, der alle handler om, hvorfor du har valgt at uddanne dig, mens du er i fængsel”. De indsatte har kunnet afkrydse de udsagn, som de har fundet relevante. Resultatet fremgår af tabel 3.11.

Tabel 3.11. Begrundelser for at tage uddannelse under afsoning. I Procent. (N=736).

	Meget vigtigt	En vis betydning	Ikke vigtigt
1 For at bruge tiden til noget fornuftigt og nyttigt	73,1	23,4	3,5
2 For bedre at kunne klare tilværelsen efter løsladelsen	61,8	21,3	16,9
3 For at tilegne mig faglig kundskab	60,9	29,1	10,0
4 For lettere at kunne få job efter løsladelsen	60,6	21,6	17,8
5 For lettere at undgå at begå ny kriminalitet efter løsladelsen	9,4	15,9	24,7
6 For at tilfredsstille min lyst til at lære	54,5	33,8	11,6
7 For at bruge denne uddannelse som overgang til uddannelse efter løsladelsen	53,5	25,2	21,3
8 For at få eksamen/forbedre karakterer	50,2	27,3	22,5
9 For at gøre afsoningen lettere	48,0	35,8	16,2
10 Fordi det er bedre end at arbejde i fængslet	36,7	26,4	37,0
11 For at styrke min selvtilid	36,4	33,9	29,6
12 For at få større frihed	35,8	28,9	35,3
13 Fordi jeg ville deltage i det sociale miljø på skolen	22,3	32,4	45,2
14 Fordi jeg blev opfordret til det	10,5	19,1	70,3
15 Fordi jeg havde venner som også tager/tog uddannelse	7,8	17,8	74,4

Det generelle billede er, at de indsatte primært tager uddannelse under afsoning, for at bruge tiden til noget fornuftigt, fordi de mener, at uddannelse kan gøre dem bedre i stand til at klare sig efter afsoning, og fordi de vil forbedre deres faglige kundskaber. Kun ganske få af de indsatte er tilsyneladende blevet opfordret til at tage uddannelse.

For at få et større overblik over de indsattes begrundelser for at tage uddannelse under afsoning, er der foretaget en faktoranalyse. I denne analyse bliver angivelserne af motiver for deltagelse i uddannelse sammenfattet således, at faktorer, der viser sig at hænge statistisk sammen med hinanden (korrelerer), bliver grupperet. Der er anvendt en principal komponentanalyse (Varimax rotation) og Kaisers kriterium for udvælgelse af faktorer (det vil sige faktorer, der har en egenvægt større end 1,0). Faktoranalysen viser, at man kan forstå de indsatte, der tager uddannelse under afsoning med udgangspunkt i 3 forskellige motivationskategorier.

Tablet 3.12. Motivation for uddannelse, faktoranalyse.

Motivationskategorier	Grunde til uddannelse	Faktor-vægt
Uddannelsens betydning for fremtiden	For bedre at kunne klare tilværelsen efter løsladelsen	0,781
	For lettere at kunne få job efter løsladelsen	0,729
	For lettere at undgå at begå ny kriminalitet efter løsladelsen	0,715
	For at bruge denne uddannelse som overgang til uddannelse efter løsladelsen	0,699
	For at få eksamen/ forbedre karakterer	0,689
	For at tilegne mig faglig kundskab	0,488
Uddannelsens situationsbestemte og sociale funktioner	For at få større frihed	0,696
	Fordi jeg havde venner, som også tog/taget uddannelse	0,653
	Fordi jeg blev opfordret til det	0,646
	Fordi jeg ville deltage i det sociale miljø på skolen	0,619
	Fordi det er bedre end at arbejde i fængslet	0,615
	For at styrke min selvtillid	0,454
Uddannelsens bidrag til meningsskabelse under afsoning	For at bruge tiden til noget fornuftigt og nyttigt	0,764
	For at tilfredsstille min lyst til at lære	0,654
	For at gøre afsoningen lettere	0,604

Analysen viser, at de indsattes vurdering af uddannelsens betydning for fremtiden, er den største motivation for at uddanne sig under afsoning. Herefter følger de situationsbestemte og sociale funktioner og endelig

uddannelsens betydning for meningsskabelse under afsoning. Betydningen af den første kategori er næste dobbelt så stor som af de øvrige.

Sammenlignes de indsattes motiver for at tage uddannelse under afsoning med deres alder fås følgende resultatet i tabel 3.13.

Tabel 3.13. De indsattes angivelse af "Meget vigtig" for motiv til uddannelse under afsoning i forhold til alder. I procent (N=736).

	18–24 år	25–34 år	35–44 år	Over 44 år
1 For at bruge tiden til noget fornuftigt og nyttigt	71,3	74,7	70,3	78,7
2 For bedre at kunne klare tilværelsen efter løsladelsen	59,5	63,5	69,2	45,3
3 For at tilegne mig faglig kundskab	52,1	64,3	64,0	67,1
4 For lettere at kunne få job efter løsladelsen	63,7	61,2	65,3	46,2
5 For lettere at undgå at begå ny kriminalitet efter løsladelsen	63,7	60,1	60,7	39,4
6 For at tilfredsstille min lyst til at lære	42,9	53,9	64,2	68,7
7 For at bruge denne uddannelse som overgang til uddannelse efter løsladelsen	62,7	54,7	57,4	38,7
8 For at få eksamen/forbedre karakterer	61,2	52,9	46,3	29,0
9 For at gøre afsoningen lettere	42,7	48,8	47,9	50,6
10 Fordi det er bedre end at arbejde i fængslet	30,8	39,8	29,6	30,0
11 For at styrke min selvtilid	34,0	33,5	40,7	35,1
12 For at få større frihed	38,4	37,1	26,9	26,8
13 Fordi jeg ville deltage i det sociale miljø på skolen	27,0	20,7	25,5	12,5
14 Fordi jeg blev opfordret til det	9,9	9,5	12,0	5,9
15 Fordi jeg havde venner som også tager/tog uddannelse	7,9	7,2	5,7	3,0

Resultatet peger i retning af, at blandt de ældste indsatte bliver uddannelse primært brugt til at fylde afsoningstiden ud. Det er ikke ambitioner om at forbedre uddannelses- og jobmuligheder, der motiverer til uddannelse. Snarere er det at lære noget nyt og oplevelsen af at være i en læreproces, der i sig selv er motiverende. Tilsyneladende forbinder de ældste indsatte disse forhold med, at anvende afsoningstiden til noget fornuftigt og nyttigt. Uddannelsens bidrag til at forhindre, at de begår ny kriminalitet efter endt afsoning, har kun marginal betydning.

Blandt de yngste indsatte ser det ud til, at de primære motivationsfaktorer for at tage uddannelse under afsoning i højere grad er forbundet med muligheden for at forbedre sit eksamensresultat og med mulighederne for at uddanne sig efter afsoning. Det ser ud til, at de yngste indsatte i højere grad end de ældste forbinder det, at gennemføre en uddannelse med at kunne undgå at begå ny kriminalitet efter løsladelsen. Desuden ser det ud til, at det sociale aspekt ved uddannelse tillægges større betydning blandt de yngste indsatte end blandt de ældre. Forskellene til de indsatte i aldersgruppen mellem 25 og 44 år er minimale: Deltagelse i uddannelse bliver primært forbundet med mulighederne for at kunne klare sig efter løsladelsen. Denne mulighed bliver tilsyneladende forbundet både med uddannelsens betydning i forhold til at fortsætte uddannelse efter afsoning og i forhold til at få sig et arbejde. Sammenlignet med resultatet af faktoranalysen, ses det, at de meningsskabende motivationsfaktorer især er vigtige for de ældste indsatte, og tendensen er, at jo yngre de indsatte er, desto mindre betydning tilskrives de meningsskabende motivationsfaktorer. Derimod tillægger de yngre indsatte de motivationskategorier, der har med uddannelsens betydning for fremtiden at gøre, den største betydning, ligesom uddannelsens situationsbestemte og sociale funktioner ser ud til at betyde mest for de yngste indsatte, mens de ikke i samme grad tillægges betydning af de ældre indsatte.

Resultatet ligger i logisk forlængelse af, at det er de yngste indsatte, der har den ringeste uddannelsesmæssige baggrund, og således objektiv set har det største behov for at uddanne sig.

De indsattes vurdering af de tilbudte uddannelser

De indsatte, der tager uddannelse under deres afsoning, er blevet spurgt om, hvordan de vurderer den uddannelse, der tilbydes, samt de forhold som den tilbydes under. De har haft mulighed for at svare på 12 forskellige udsagn med angivelse af, i hvilken grad de tilslutter sig de enkelte udsagn (Tabel 3.14).

Generelt er tilfredsheden med de uddannelser, der tilbydes i fængsler og arresthuse ikke overvældende. Næsten 60 % af de indsatte afkrydser "Delvis uenig" eller "Uenig" ved udsagnet "Jeg er tilfreds med undervisningen". En krydstabulering viser, at de mest utilfredse indsatte findes

blandt indsatte over 45 år. Her angiver 40 % at være ”uenig” i udsagnet: ”Jeg er tilfreds med undervisningen. Det er samtidig den aldersgruppe, der er mest enig i, at ”Kravene er for store” (54,3 %), og den aldersgruppe der er mest uenig i, at ”Uddannelsen er tilpasset mine behov” (44,1 %).

Til sammenligning er det kun 27,2 % af de indsatte i aldersgruppen 18–24 år, der er af samme opfattelse. Målt på de rene tal peger resultaterne i retning af, at det store flertal blandt de indsatte opfatter, at kravene er for store, at nogle af fagene er for svære, og at undervisningsformen ikke er tilfredsstillende. Hele 43,3 % er helt uenig i udsagnet ”Jeg er tilfreds med den uddannelse, jeg er i gang med”. Til gengæld vurderer en meget stor andel af de indsatte, at adgangen til computere er i orden. Godt 60 % af de indsatte er ”Delvis uenig” eller ”Helt uenig” i udsagnet om at, ”Der er for dårlig adgang til computere (PC’er)”.

Tabel 3.14. De indsattes vurdering af de tilbudte uddannelser. I procent. (N=674).

	Hvordan vurderer du uddannelsen i fængslet?	Helt enig	Delvis enig	Usikker	Delvis uenig	Helt uenig
1	Jeg er tilfreds med undervisningen	18,2	11,6	13,6	29,7	29,8
2	Kravene er for store	43,3	19,3	21,3	10,2	5,9
3	I fængslet bliver der taget hensyn til, at jeg vil uddanne mig	24,4	11,7	16,7	21,8	25,5
4	Arbejds mængden er tilpas	18,2	10,9	22,4	27,4	21,1
5	Kravene er for små	20,8	14,3	26,4	21,1	17,5
6	Nogle af fagene er for svære	36,4	18,1	24,9	11,5	9,1
7	Det er for megen lærerstyret undervisning	42,3	18,3	22,4	11,2	5,8
8	Undervisningen er tilpasset mine behov	18,9	11,6	16,4	25,6	27,4
9	Det er for meget gruppearbejde	50,3	14,6	24,4	6,3	4,6
10	Der er for dårlig adgang til computere (PC’er)	20,5	5,5	13,1	11,8	49,0
11	Lærerne har stor PC/IT kompetence	15,9	7,5	39,9	15,2	21,4
12	Jeg er tilfreds med den uddannelse, jeg er i gang med	18,7	5,6	17,2	15,2	43,3

Problemer i forhold til at uddanne sig

De indsatte er blevet spurgt om, der er forhold under afsoningen, der skaber problemer i relation til den uddannelse, de er i gang med. Godt 60 % angiver, at utilstrækkelig adgang til computer er det enkeltforhold, der skaber størst problemer i relation til uddannelse under afsoning. I forhold til de indsattes vurderinger af uddannelsen i fængslet er dette resultat umiddelbar overraskende, fordi kun 26 % var ”Enig” eller ”Delvis enig” i udsagnet ”Der er for dårlig adgang til computere (PC’er).

Tablet 3.15. Indsattes angivelser af forhold, der skaber problemer i forhold til uddannelse. I procent (N=580).

Utilstrækkelig adgang til computer	60,7
Manglende ro i fængslet	35,9
Overførsel under afsoning	33,4
Sikkerhedsrutinerne i fængslet	28,3
Utilstrækkelig adgang til litteratur	28,3
Afsoningen afsluttes, før jeg får færdiggjort uddannelsen	27,8
Mine egne regne- eller matematikvanskeligheder	16,4
Mine egne læse- eller skrivevanskeligheder	15,2

Målt alene på fængslerne, fraregnet arresthusene, varierer tilslutningen til udsagnet fra 27,3 % til 80 %, hvilket kunne pege i retning af, at der eksisterer store forskelle i de indsattes adgang til computere på de enkelte fængsler. Målt i absolutte tal er det 352 indsatte, der har angivet ”utilstrækkelig adgang til computer” som problem i forhold til uddannelse. Af disse er det kun 37 indsatte, der har erklæret sig ”helt enig” i udsagnet ”Der er for dårlig adgang til computere (PC’er)” (Tablet 3.14), hvilket kunne pege i retning af, at de indsatte har forstået spørgsmålene på forskellig måde. En mulig forklaring er, at de indsatte har opfattet at spørgsmålene i tabel 3.14 har rettet sig specifikt mod fængselsskolens lokaliteter, mens spørgsmålene i tabel 3.15 mere generelt har rettet sig mod fængslet som helhed. Interviews foretaget blandt indsatte viser, at de oplever at det forhold, at de ikke kan have en computer på cellen – og altså uden for skoletiden – som et problem i forhold til deres uddannelsesforløb (se fx Koudahl 2006a).

Begrundelser for ikke at tage uddannelse under afsoning

De indsatte, der har angivet, at de ikke tager uddannelse under afsoning, er blevet spurgt om grunden hertil. Analysen viser, at den mest udbredte begrundelse for ikke at tage uddannelse under afsoning er, at de indsatte ikke har fået information om mulighederne.

Antallet varierer i relation til fængslingsgrundlaget, således at en større andel af arrestanterne end af de øvrige grupper angiver, at de ikke har fået information om mulighederne for uddannelse.

Tabel 3.16. De indsattes begrundelser for ikke at tage uddannelse under afsoning i forhold til fængslingsgrundlag. I procent (N=1640).

	I vare- tægt	Med dom	I forvaring	I alt
Har ikke fået information om uddannelsesmuligheder	49,4	35,7	26,3	38,8
Fængslet har ikke tilbud om uddannelse, der passer mig	5,5	36,8	52,6	36,6
Jeg er ikke interesseret i at tage uddannelse	15,3	24,9	31,6	22,6
Uddannelses- og studieforholdene er dårlige	15,8	19,9	47,4	19,3
Jeg har en uddannelse, der er god nok	8,3	14,6	5,3	12,9
Jeg synes, at jeg har for svært ved at lære	7,8	9,2	31,6	9,4
Uddannelse giver mig ikke nok udbytte ift. indsatsen	2,0	3,3	15,8	3,3
Andre forhold	21,6	22,9	15,8	22,7

* De hyppigst forekommende begrundelser er, at den resterende afsoningstid er for kort/for kort dom.

I absolutte tal er det ¼ af det samlede antal indsatte (630), der har besvaret spørgeskemaet, og næsten 4 ud af 10 af de, der ikke tager uddannelse under afsoning. I absolutte tal er det 600 indsatte, der oplyser, at fængslet ikke har tilbud om uddannelse, der passer.

De indsattes læringsstrategier

De indsatte er blevet spurgt om deres læringsstrategier, det vil sige deres vurderinger af, hvordan de forbereder sig, arbejder med stoffet, forbereder sig til eksamen etc. De har kunnet afkrydse 27 udsagn og graduere dem efter skalaen (5 svarmuligheder) ”Helt uenig” til ”Helt enig”. Af pladmæssige hensyn kan tabellen ikke vises her i rapporten, men det billede der tegnes af de indsattes læringsstrategier er ganske markant, og

viser med stor tydelighed, at uddannelse af indsatte i de danske fængsler og arresthuse har et noget anderledes udgangspunkt, end uddannelse af voksne personer uden for murene.

Resultatet afspejler, at der blandt de indsatte generelt ikke er den store tiltro til, at man kan gennemføre uddannelse og slet ikke med et godt resultat. De indsatte er generelt dårligt klædt på til at deltage i uddannelse, og de kan dybest set ikke lide at være i gang med uddannelse. I øvrigt finder de, at den er temmelig uinteressant og det er ikke specielt vigtigt at forstå det, der skal læres. Dette kan måske skyldes, at en stor andel af de indsatte slet ikke forstår indholdet i det, de læser. På den anden side tager de generelt uddannelsen alvorligt. Dette afspejles af, at en meget stor andel af de indsatte har så mange nerver på, når de skal til prøve eller eksamen, at de glemmer hvad de har lært, og de er mere fokuseret på, hvor galt det kan gå til eksamen eller prøve end på at lave et godt resultat. Forberedelsen til prøve eller eksamen er tilsyneladende præget af mangel på fokus og konsekvens.

De indsattes kompetencer i forhold til at deltage i uddannelse ser på baggrund af denne undersøgelse ud til at være mangelfulde, hvilket i sig selv kan være en forhindring for at opleve uddannelsen som meningsfuld og interessant. De forsøger generelt ikke at skabe sig en helhedsforståelse af problemstillinger og emner, der er knyttet til et fag.

Hele 71,2 % er "Helt uenig" i udsagnet: "Jeg foretrækker uddannelse, som er udfordrende, så jeg kan lære noget nyt". Samlet er mere end 90 % "Delvis uenig" eller "Uenig" i udsagnet. Besvarelsen kunne indebære, at langt den største andel af de indsatte foretrækker uddannelse, der er genkendelig for dem, og som opererer med et indhold og et niveau, som de umiddelbart kan beherske, og med anvendelse af metoder som de genkender, og som de er fortrolige med.

Hvis dette resultat sammenlignes med, at næsten hver tredje indsat gerne ville begynde en erhvervsuddannelse, mens de er i fængsel, kunne det pege i retning af, at der eksisterer en temmelig stor afstand mellem de indsattes uddannelsesønsker og de eksisterende uddannelses tilbud.

En anden mulig forklaring på de markante resultater kan være, at de indsatte ganske enkelt har en meget nøgtern og realistisk forståelse af sig selv i forhold til uddannelse, og at de generelt mangler selvtillid i forhold til at involvere sig i uddannelse. Som tidligere nævnt viser andre undersøgelser, at en meget stor andel af de indsatte har meget dårlige erfaringer

fra folkeskolen, og at de formodentlig har oplevet en mængde nederlag, fordi de ikke har kunnet indfri folkeskolens krav til deres faglige kundskaber og personlige egenskaber, fordi de er blevet smidt ud af skolen eller fordi de har flyttet skole af andre årsager.

Diskussion og opsummering

Danmark har tiltrådt en række internationale konventioner og aftaler, der angår borgernes adgang til uddannelse og undervisning. Blandt disse er FN's Verdenserklæring om menneskerettigheder, hvori det i artikel 26 blandt andet hedder, at:

”1. Enhver har ret til undervisning. Undervisningen skal være gratis, i det mindste på de elementære og grundlæggende trin. Elementær undervisning skal være obligatorisk. Teknisk og faglig uddannelse skal gøres almindelig tilgængelig for alle, og på grundlag af evner skal der være lige adgang for alle til højere undervisning.

2. Undervisningen skal tage sigte på den menneskelige personligheds fulde udvikling og på at styrke respekten for menneskerettigheder og grundlæggende friheder”

(FN's verdenserklæring om menneskerettigheder 1948).

Erklæringen understreger således, at adgangen til grundlæggende uddannelse skal være et tilbud til alle borgere, og at den skal tilrettelægges og gennemføres på en måde, så den kan styrke den enkeltes personlige udvikling, respekten for andre mennesker og for grundlæggende frihedsrettigheder. Uddannelse og undervisningen skal altså dels bidrage til, at det enkelte menneske får muligheder for at erhverve sig grundlæggende færdigheder, så enhver kan realisere et samfundsmæssigt medborgerskab, der blandt andet er baseret på muligheden for at skaffe sig et arbejde. Dels skal uddannelse og undervisning bidrage til, at det enkelte menneske kan indgå i det fællesskab, som den samfundsmæssige totalitet udgør.

Af Europakommissionens Memorandum om Livslang Læring (EU Kommissionen 2000), der er grundlaget for store dele af den danske uddannelsespolitik, fremgår det, at alle borgere skal være involveret i livslange læreprocesser, uddannelse og kompetenceudvikling, med henblik på at kunne varetage de opgaver, som nutidens og fremtidens globaliserede øko-

nomi stiller til arbejdsmarkedet. For den enkelte borger fremhæves det, at deltagelse i livslang læring er forudsætningen for at kunne sikre sig en stabil tilknytning til arbejdsmarkedet, og dermed også en forudsætning for at kunne sikre sig muligheden for at realisere et godt og indholdsrigt familie og fritidsliv. Desuden fremhæves det, at uddannelse og oplysning er en forudsætning for, at det europæiske demokrati kan bringes til at fungere optimalt, med inddragelse af vidende og aktivt deltagende borgere.

I den danske kriminalforsorgs definitioner af undervisningen i de danske fængsler er nogle af disse overordnede målsætninger konkretiseret i relation til den virkelighed, der eksisterer i fængsler og arresthuse, og i forhold til den helt særlige situation, som eleverne befinder sig i, nemlig at de er indespærrede. Her hedder det blandt andet at (jf. Nordisk ministerråd 2003):

”1. I direktoratet skal der arbejdes på, at de indsatte får tilsvarende muligheder som andre borgere med hensyn til undervisning og uddannelse ved at give dem et relativt større udbud for at kompensere for indespærringen.

2. På grund af nærhedsprincippet skal direktoratet sørge for at fordele ressourcerne således, at de indsatte har samme muligheder for undervisning../..

6. Direktoratet skal arbejde for at sikre, at undervisningstilbuddene er tilpasset de indsattes behov”.

Netop det forhold, at de indsatte i en periode af deres tilværelse, er udelukket fra at deltage i de undervisningstilbud og den voksenundervisning, der er almindelig tilgængelig, fordi de er spærret inde, stiller nogle ekstraordinært store krav til den undervisning og uddannelse, der tilbydes indenfor murene. Disse krav angår dels de konkrete tilbud – hvilke kurser og uddannelser bliver de indsatte tilbudt? Dels stilles der særlige krav til den pædagogiske og didaktiske tilrettelæggelse af undervisningen. Og endelig stilles der særlige krav til lærernes kvalifikationer og kompetencer, fordi de skal undervise et særligt klientel under nogle ekstraordinært særlige betingelser.

I en situation, hvor uddannelse synes at blive stadig mere afgørende for at blive i stand til at deltage i arbejdslivet, er det derfor en stor og meget central opgave for kriminalforsorgens uddannelsessystem at kunne sikre, at de indsatte efter endt afsoning ikke er dårligere stillede i forhold

til at uddanne sig og i forhold til at finde fodfæste på arbejdsmarkedet, end før de blev frihedsberøvede.

I sammenhæng med, at det blandt andet er Kriminalforsorgens opgave at arbejde for, at de indsatte kan leve en kriminalitetsfri tilværelse efter endt afsoning, og at uddannelse i den forbindelse tildeles en central rolle, peger denne undersøgelse på, at fængselsundervisningen især skal være opmærksom på følgende forhold: Det skal sikres, at *alle* indsatte bliver informeret om deres muligheder for, og deres rettigheder i relation til at uddanne sig under afsoning. Denne undersøgelse tyder på, at en meget stor andel af de indsatte ikke er klar over hverken muligheder eller rettigheder i den forbindelse.

Det er helt afgørende, at undervisningens indhold og tilrettelæggelse er i overensstemmelse med de kompetencer og kvalifikationer, der eksisterer blandt de indsatte, der udgør elevgruppen. I forhold til de konkrete tilbud om undervisning, der gives, betyder det, at undervisning, der har et fagligt/praktisk udgangspunkt og sigte, må spille en større rolle i fængselsundervisningen. Desuden udgør de indsatte samlet set en gruppe, der i uddannelsesmæssig sammenhæng vil være tiltrukket af en faglig uddannelse frem for en bogligt orienteret uddannelse (se fx Koudahl 2004/06). På baggrund af undersøgelsens resultater ser det ud til, at der vil være god grund til at opprioritere mulighederne for, at indsatte kan begynde og eventuelt, afhængig af straffængde, gennemføre en erhvervsuddannelse eller en uddannelse med et mere praktisk orienteret indhold.

Den store tilkendegivelse, blandt de indsatte af ønsket om at kunne tage en erhvervsuddannelse under afsoning (det gælder eksempelvis 40 % af de indsatte mellem 18 og 24 år) peger i retning af, at der blandt store grupper af de indsatte eksisterer et uddannelsesbehov, der ikke indenfor de eksisterende rammer, umiddelbart kan imødekommes.

I den sammenhæng er det værd at bemærke, at forskning i, hvordan voksne mennesker lærer på den bedste måde, og i hvordan de motiveres for at deltage i længere læringsforløb, peger på, at undervisning, der har udgangspunkt i aktiviteter, der af deltagerne opleves som umiddelbart relevante, og hvor deltagerne oplever, at de er i stand til at opfylde, de krav der stilles, er helt grundlæggende. Med andre ord kan undervisning i praktisk/faglige elementer fungere som det, der motiverer de indsatte til at gå i gang med undervisning i de mere traditionelle skolefærdigheder og kundskaber (læsning, skrivning, matematik, regning, fremmedsprog).

Undersøgelsen peger ligeledes på, at de indsatte uddannelsesmæssigt er betydeligt dårligere stillede end den øvrige befolkning. Det er derfor helt afgørende at, der fortsat skabes endnu bedre muligheder for, at alle indsatte skal kunne sikres disse basale kvalifikationer og kompetencer. Dette indebærer ikke, at de indsatte skal tvinges i uddannelse, men at der skal være tilstrækkelig kapacitet til at alle indsatte, der måtte ønske det, skal kunne deltage i uddannelse under afsoning.

For lærerne indebærer det, at de skal have mulighed for at deltage i efteruddannelse, således at de bliver endnu bedre i stand til at varetage undervisningen af de indsatte, der i forhold til deres generelle situation, motivation og forudgående erfaringer med uddannelse etc., på væsentlige punkter adskiller sig fra de fleste andre voksne, der deltager i uddannelse uden for murene.

Litteratur

- EU Kommissionen (2000): *Memorandum om livslang læring*. EU Kommissionen.
- FN's verdenserklæring om menneskerettigheder 1948 (Se: <http://www.un.org/Overview/rights.html>) (Lokaliseret 17.04.07)
- Justitsministeriet (2005): *Bekendtgørelse om lov om fuldbyrdelse af straf. LBK Nr. 367 af 24/05/2005*. Justitsministeriet.
- Koudahl, Peter (2006a): *Evaluering af resultaterne af den eksisterende fængselsundervisning (Et pilotprojekt)*. 1. delrapport i projektet: Forskning i fængselsundervisning i Danmark. Danmarks Pædagogiske Universitet og Direktoratet for Kriminalforsorgen.
- Koudahl, Peter (2006/04): *Den gode erhvervsuddannelse? En analyse af relationerne mellem uddannelsespolitisk tænkning og elever i erhvervsuddannelse*. Samfundslitteratur.
- Koudahl, Peter (2007): *Indsatte i danske fængsler. Uddannelse og uddannelsesønsker*. Danmarks Pædagogiske Universitet og Direktoratet for Kriminalforsorgen.
- Nordisk ministerråd (2003): *Å lære bak murene. Uddannelse og kriminalomsorg i et livslangt perspektiv. Nordisk kartlegging af fængselsundervisningen*. Nordisk ministerråd.
- Olsen, Henning (2001): *Sprogforståelse og hukommelse i danske surveyundersøgelser*. Rapport 01:15. Socialforskningsinstituttet.
- Undervisningsministeriet (2005): *Bekendtgørelse af lov om forberedende voksenundervisning (FVU-loven) LBK nr 16 af 07/01/2005*. Undervisningsministeriet.
- Undervisningsministeriet (2006): *Bekendtgørelse af lov om almen voksenuddannelse (AVU-loven) LBK nr 852 af 11/07/2006*. Undervisningsministeriet.

4. Finland

av Leena Koski

Kortfattad beskrivning av fångvårdssystemet

Brottspåföljdsverket lyder under justitieministeriet och bedriver kriminalpolitik enligt ministeriets riktlinjer. Brottspåföljdsverket är ett centralt ämbetsverk i brottspåföljdssektorn och inledde verksamheten 2001. Ämbetsverket svarar för styrning och förvaltning av verkställigheten av samhällspåföljder och fängelsestraff. Dess viktigaste uppgift är att styra kriminalvårdsväsendets och fångvårdsväsendets verksamhet.

Tabell 4.1. Antalet slutna och öppna fängelser och platser

Antalet slutna anstalter:	16	Antalet platser:	2492
Antalet öppna anstalter:	9	Antalet platser:	1031
Totalt	25		3523

Tabell 4.2. Fångarna enligt kön och platser

Antalet män:	3284	Antalet platser för män:	3252
Antalet kvinnor:	236	Antalet platser för kvinnor	271
Totalt	3520		3523

Antalet utlänningar var 296.

Tabell 4.3. Kort- och långtidsfångar

	Under 3 månader	3 till 12 månader	1 till 5 år	Över 5 år
1. februar 2008	150 (5,5 %)	619 (21,2 %)	1361 (46,7 %)	613 (21 %)

Fångvården ingår i det straffrättsliga systemet. Fångvårdsväsendet verkställer fängelsestraff och förvandlingsstraff för böter som dömts ut av domstolar och sköter verkställigheten av häktning.

Den nya lagstiftningen om straffverkställighet trädde i kraft den 1 oktober 2006. Samtidigt genomfördes en reform av fångvårdsväsendets struktur. Fångvårdsväsendet består av fem regionfängelser och en riksomfattande hälsovårdsenhet.

Kortfattad beskrivning av fängelseundervisningen

Skolmyndigheterna svarar för undervisningen i fängelserna. Undervisningen ska överensstämma med den utbildning som ges i det allmänna utbildningssystemet. Fängelseundervisningen ordnas av lärare från bl.a. vuxengymnasier, yrkesläroanstalter, yrkesinriktade utbildningscentra för vuxna och specialläroanstalter. Dessutom har några fängelser anställt egna lärare. I fängelseundervisningen jobbar ca 250 deltid- eller heltidsanställda lärare. Samma behörighetskrav gäller för fängeslärare och som för övriga lärare. Några lärare jobbar bara i fängelser, andra både på civila läroanstalter och i fängelser. Dessutom deltar ca 100 fångvårdstjänstemän i undervisningen och vägledningen av fångar. Dessa anställda saknar lärarutbildning eller -behörighet.

Fångarnas rätt till utbildning

Enligt 8 kap. 8 § i fängeslagen kan fångarna delta i utbildning som ordnas i fängelset eller utanför anstalten. Grundlagen (GL 731/1999) garanterar var och en subjektiv rätt till avgiftsfri grundläggande utbildning. Även i fängeslagen konstateras det att de fångar som inte slutfört lärokursen för den grundläggande utbildningen ska ges tillfälle att slutföra den (8 kap. 8 § i fängeslagen). Grundlagen garanterar var och en tillgång till även annan än grundläggande utbildning, dock inte som en subjektiv rätt, men som en säkringsförpliktelse för den offentliga makten. Var och en ska garanteras lika möjlighet att oavsett medellöshet enligt sin förmåga och sina särskilda behov få även annan än grundläggande utbildning samt att utveckla sig själv (2 kap. 16 § i grundlagen).

Närmare bestämmelser om allmänbildande utbildning finns i lagen om grundläggande utbildning, gymnasielagen och motsvarande förordningar. Bestämmelser om yrkesutbildning finns i lagarna och förordningarna om yrkesutbildning och yrkesinriktad vuxenutbildning. Enligt 18 § i lagen om yrkesutbildning (630/1998) ska den läroavtalsutbildning för fångar som ordnas i anslutning till arbetet på straffanstalterna inte grunda sig på arbetsavtal. I sådan utbildning kan man avvika från bestämmelserna om bl.a. arbetsavtal, arbetstid och semester.

Fångarnas deltagande i undervisning

Fångarna använder dagligen i genomsnitt ca 10 procent av tiden för studier. Totalt ca 1700 fångar studerade under 2007. Dessutom hade dagligen 54 fångar beviljats tillstånd till civila studier och studerade utanför fängelset i genomsnitt.

Syftet med fängelselagen (767/2005) är att öka fångarnas förmåga att föra ett liv utan kriminalitet. Fångarnas livshantering och anpassning i samhället ska främjas och nya brott förebyggas under fängelsetiden. I planerna för strafftiden betonas de mål som ska göra det möjligt att hjälpa fångarnas anpassning i samhället. Utbildning är ett viktigt medel för övergripande rehabilitering av fångar. I utbildningen deltar de fångar som har brister i utbildningshänseende. Utbildningen ska överensstämma med planen för strafftiden. Särskilt de fångar vars bristfälliga utbildning eller yrkeskunnighet förhindrar att de integreras i samhället ska motiveras att ta del i utbildningen. När det gäller sådana fångar uppfattas utbildningen som en faktor som reducerar återfallskriminalitet.

Utbildningsarrangörerna beslutar om antagningen av fångar till undervisningen. Fångarna kan delta i den utbildning som ingår i sektorn för undervisningsförvaltning förutsatt att de uppfyller de allmänna kraven på nya studerande eller kriterierna på specialstuderande. Också de riksomfattande läroplaner som fastställts av Utbildningsstyrelsen iakttas i fängelseundervisningen. Det gäller också för fristående examina och de läroplaner som görs upp i detta hänseende. Fångvården gör upp en personlig undervisningsplan för varje studerande fånge. För specialstuderande gör man upp en plan för hur studierna ska organiseras.

Gångse lön betalas för yrkesarbete till intagna på öppna anstalter, och sysselsättningspenning betalas för yrkesarbete i slutna fängelser. De fång-

ar som deltar i förberedande arbete, utbildning eller någon annan verksamhet som är ordnad eller godkänd av fängelset får också sysselsättningspenning som indelas i tre kategorier enligt hur krävande arbetet, utbildningen eller den övriga sysselsättningen är, hur regelbundet och varaktigt deltagandet är och hur mycket fången personligen presterar.

Kursutbud

Fängelserna ordnar både allmänbildande utbildning på grund- och andra stadiet och yrkesutbildning på andra stadiet. Under de senaste åren har kursutbudet i allt högre grad kompletterats med rehabiliterande utbildning och vägledning som förbereder övergången till yrkesutbildning. I den yrkesinriktade utbildningen utnyttjas arbetsplatserna i fängelserna och den vägledning som där ges. Arbetsledningen i fängelserna svarar för den praktiska vägledningen på arbetsplatserna. Utomstående läroanstalter svarar för den teoretiska undervisningen. Dessutom kan fångarna självständigt genomföra studier bl.a. inom den fria folkbildningen och studier på högskolenivå. Förberedande undervisning i läsning, skrivning och räkning ordnas för de romanifångar som uppvisar särskilt svag inlärningsförmåga. Utländska fångar får undervisning i finska språket.

Undersökningen

Utredningen i Finland genomfördes av Utbildningsstyrelsen. Utredningen skedde under vecka 50 år 2006. Utredningen byggde på en enkät som skickades till fångarna. Utbildningsstyrelsen omarbetade enkäten så att den var lämplig för förhållandena i Finland t.ex. i fråga om utbildningsklassificeringen och terminologin. En del av frågorna besvarades endast av de fångar som hade studerat eller som studerade under fängelsetiden. Att besvara enkäten var frivilligt.

Eftersom största delen av den till examen ledande utbildningen för fångar i Finland i enlighet med de utbildningspolitiska linjedragningarna anordnas av utbildningsanordnarna, har det inte varit ändamålsenligt att granska de faktorer som ansluter sig till undervisningen separat för de fängelser som har egna lärare och för övriga fängelser. Det finns bara

några fängelser som har egna lärare och i vilka samtidigt utomstående utbildningsanordnare anordnar utbildning.

Undersökningens genomförande och svarsprocenten

Enkäten kunde genomföras på arbets- och verksamhetstid och till dem, som av personlig eller annan orsak inte deltagit i verksamheterna, betalade man en verksamhetspenning för den tid som gick åt till besvarandet. Kontaktpersonen förde en förteckning över hur många finsk-, svensk-, rysk- och engelskspråkiga formulär han delade ut och antecknade basgruppen för enkäten (N = delat totalantal) inom varje språk i ett särskilt formulär. Varje intagen som vid i fråga varande tidpunkt fanns i fängelset fick ett formulär.

Enligt Brottspåföljdsverkets årsstatistik var 3 432 fångar närvarande 16.12.2006. Vid tidpunkten i fråga fanns det totalt 237 fångar, som av olika skäl inte kunde besvara enkäten. Totalt 3 185 frågeformulär delades ut. Totalt returnerades 2 269 formulär. Svarsprocenten var i fråga om hela materialet 71 % av de formulär som delats ut. Enkäten sändes ut till sammanlagt 32 fängelser/enheter. Svar lämnades av 31 enheter. Svarsprocenten var 100 i fråga om fyra anstalter, medan procenttalet vid fyra andra stannade under 50. Vid närmare 60 procent av fängelserna var svarsprocenten över 70 och procenttalet i genomsnitt var högre än 70.

Respondenter

Målgruppen var de rannsaknings, bötes- och fängelsefångar som befann sig i fängelserna i huvudsak under vecka 50 år 2006. Enkäten besvarades av sammanlagt 2 269 fångar, av vilka 1 690 (74 %) avtjänade sitt straff i slutna fängelser och 579 (26 %) i öppna fängelser. Av dem som angav kön var 92,9 % män och 7,1 % kvinnor. Av de svarande var 92,6 % finländare och 91,5 % hade finska som modersmål. De största åldersgrupperna bland dem som svarade var 25–34-åringarna (40,2 %) och 35–44-åringarna (27,4 %). Av de svarande var 18,2 % över 44 år. Andelen enligt arten av straff bland de svarande är: 83 % fängelsefångar, 12 % rannsakningsfångar och 5 % bötesfångar. Av de svarade 8,9 % hade tillbringats barndomen i något annat land än i Finland. Av blanketterna på ryska eller engelska returnerades endast 77 eller m.a.o. 3 %. Den procentuella ande-

len svarande enligt olika bakgrundvariabler motsvarar tämligen väl den procentuella fördelningen av fångar.

Fångarnas utbildningsbakgrund

Fångarnas utbildningsbakgrund kartlades med hjälp av en fråga, i vilken de svarande ombads att välja de utbildningar som de fullgjort eller i vilka de deltagit. De svarande hade även möjlighet att nämna studier som inte slutförts och till sist kunde de fritt beskriva eventuella andra studier, som de ansåg att inte fanns med i förteckningen. De gavs över dubbelt flera svar på frågan om utbildningsbakgrund än det fanns svarande.

Av de fångar som besvarade enkäten var ca 6 % helt utan utbildning eller hade inte slutfört grundskolan. Enligt en undersökning av Kumpulainen & Saari har ca 1 % av dem som gick ut grundskolan åren 2001–2005 inte något avgångsbetyg. Fångar har m.a.o. oftare än ungdomar i genomsnitt läropliktsskolan ogjord. 11 procent av de svarande hade genomgått gymnasiestudier och 5 % hade avlagt studentexamen. Andelen som avlagt studentexamen är i fängelserna liten, om man jämför med åldersklassen 19–21-åringar, av vilka under de senaste åren över 50 % har avlagt gymnasiets lärokurs eller studentexamen.

De svarande som hade yrkesutbildning: de hade genomgått 29 % yrkesskola, avlagt 19 % en grundläggande yrkesexamen, 12 % en yrkesexamen eller 4 % en specialyrkesexamen. Några av de svarande hade kryssat för alla alternativ som gällde yrkesutbildning. En tredjedel hade valt endast ett alternativ och 15 % av de svarande två eller mera. Felaktiga tolkningar kan ha också gjorts dels på grund av yrkesutbildningsterminologin. Grundexamina, yrkesexamina och specialyrkesexamina som kan avläggas antingen enligt en läroplan, som fristående examen för vuxna eller som läroavtalsutbildning bildar ett invecklat och svårgestaltat begreppsält.

Tabell 4.4. Utbildningsbakgrund (N)=2269.

Ingen utbildning	Förpliktsskolan		Andra stadiet		Universitets- eller högskoleexamen
Ingen utbildning	Grundskolan eller folkskolan (2240: 188 uppgav sig gått båda)	Studentexamen	Yrkesutbildning (yrkesinriktad grundexamen, yrkesexamen, specialyrkesexamen eller yrkeskola)	Institut- eller yrkeshögskoleexamen	Universitets- eller högskoleexamen
(143)	(2052)	(1149)	(1017)	(125)	(38)
6,3 %	90,4 %	5,0 %	44,8 %	5,5 %	1,7 %

* Av de svarande uppgav 98,8 % att de gått ut läropliktsskolan, varför det råder diskrepans mellan resultaten. Bristen på överensstämmelse torde ha sin förklaring i att 188 gav alla fångar uppgav sig ha gått ut såväl folkskolan som grundskolan. En orsak kan vara oklarheter i fråga om begreppen, men även det att de berörda i somliga fall förutom att ha gått ut folkskolan även har fullgjort grundskolans lärokurs. Med beaktande av detta kan antalet intagna som fullgjort läropliktsskolan uppskattas till 94 %.

Fångarnas utbildningsbakgrund är m.a.o. i fråga om den yrkesinriktade utbildningen lägre än hos befolkningen i genomsnitt. Av den åldersklass som går ut grundskolan fortsätter 39 % med yrkesutbildning (Statistikcentralen 2007). 43 % av finländarna i åldern 25–64 år har en utbildning på andra stadiet, antingen gymnasiet eller yrkesutbildning (OECD 2006).

Under 10 % av fångarna har avlagt högskolestudier eller universitetsstudier eller examen. Jämfört med hela befolkningen är fångarnas utbildningsnivå låg, ty enligt OECD:s statistik har en dryg tredjedel av åldersklassen 16–64-åringar högskoleutbildning.

Kön och ålder

Det råder ett statistiskt signifikant samband mellan kön och utbildningsbakgrund ($\chi^2(5) = 24,510$, $p = 0.000$) sålunda, att männens utbildningsbakgrund är högre än kvinnornas (tabell 4.5). Kvinnornas utbildningsbakgrund är ofta grundskola, grundskolans påbyggnadsklass och annan utbildning. Nedan granskas utbildningsbakgrunden i förhållande till avlagda examina och studier och kön.

Tabell 4.5. Utbildningsbakgrunden enligt kön (N)=2205.

Utbildningsbakgrund	Man (2048)	Kvinna (157)
Ingen utbildning	80 (3,9 %)	5 (3,2 %)
Grundskola, folkskola, påbyggnadsklass	488 (23,8 %)	46 (29,3 %)
Yrkesutbildning, yrkesstudier	1046 (51,1 %)	60 (38,2 %)
Gymnasiestudier, studentexamen	72 (3,5 %)	5 (3,2 %)
Universitets- eller högskoleexamen eller -studier	137 (6,7 %)	6 (3,8 %)
Andra studier	225 (11,0 %)	35 (22,3 %)

Mängden av slutförd utbildning ökar i takt med åldern (tabell 4.6). I alla åldersgrupper har hälften av de svarande deltagit i yrkesutbildning. I annan utbildning har speciellt 25–44-åringarna deltagit.

Tabell 4.6. Utbildningsbakgrunden enligt ålder (N)= 2218.

Utbildningsbakgrund	18–24 (313)	25–34 (892)	35–44 (605)	över 44 (406)
Ingen utbildning	12 (3,8 %)	39 (4,4 %)	28 (4,6 %)	5 (1,2 %)
Grundskola, folkskola, påbyggnadsklass	110 (35,1 %)	195 (21,9 %)	102 (16,9 %)	124 (30,5 %)
Yrkesutbildning, yrkesstudier	151 (48,2 %)	453 (50,8 %)	321 (53,1 %)	189 (46,6 %)
Gymnasiestudier, studentexamen	14 (4,5 %)	40 (4,5 %)	17 (2,8 %)	7 (1,7 %)
Universitets- eller högskoleexamen eller -studier	9 (2,9 %)	59 (6,6 %)	47 (7,8 %)	30 (7,4 %)
Andra studier	17(5,4 %)	106 (11,9 %)	90 (14,9 %)	51 (12,6 %)

Största delen av fångarna (93 %) har tillbringat sin barndom eller största delen av sin ungdom i Finland. Endast 4 personer hade tillbringat sin barndom eller sin ungdom i de övriga nordiska länderna, varför det inte är möjligt att dra några slutsatser om utbildnings-bakgrunden. De som hade tillbringat barndomen eller ungdomen i Finland, annanstans i Europa eller annanstans i världen hade relativt sett oftast genomgått yrkesutbildning eller yrkesstudier. De som hade tillbringat barndomen eller ungdomen annanstans i Europa hade relativt sett mest högskolestudier och de som hade tillbringat barndomen eller ungdomen i Finland hade minst högskolestudier.

Tabell 4.7. Utbildning och deltagande i studier under fängelsetiden.

Utbildning	(N)=2 269	%
Jag studerar inte	1 447	63,8
Undervisning och handledning som ges i tränings- och rehabiliteringssyfte	155	6,8
Grundskola	81	3,6
Gymnasium eller enstaka gymnasiekurser	107	4,7
Yrkesstudier eller examina	343	15,1
Yrkehögskolestudier/examen	9	0,4
Enstaka kurser vid universitet eller högskola	10	0,4
Universitets- eller högskoleexamen	10	0,4
Enstaka hobbykurser	75	3,3
Undervisning i romani eller den romska kulturen	18	0,8
Undervisning i finska för invandrare	17	0,7
Andra studier	104	4,6

Studier under fängelsetiden

Det stora flertalet (närmare 64 %) av de svarande uppgav att de inte studerar under fängelsetiden (tabell 4.7). De som deltar genomgår i allmänhet studier i anslutning till yrkesutbildning (15 %), till vilken även har hänförs undervisning och handledning i tränings- och rehabiliteringssyfte (6,8 %). De svarande uppgav mera sällan att de genomförde grundskole- eller gymnasiestudier eller fristående hobbykurser, till vilka räknas kurser i anslutning till slöjdfärdigheter, musik eller konst.

Av andra studier är datateknik det som nämndes oftast. Andra tydligt avgränsade grupper framkom inte.

Kön och ålder

Det råder ett statistiskt signifikant samband mellan kön och studier under fängelsetiden ($\chi^2(4) = 30,643$, $p = 0.000$) sålunda, att kvinnorna studerar oftare än männen (tabell 4.8). Utbildningen bland männen sker i huvudsak mera i anslutning till andra stadiets studier (18 %) och bland kvinnorna i anslutning till andra studier (14 %).

Tabell 4.8. Studier under fängelsetiden enligt kön. (N)=2036.

	Man (1891)	Kvinna (145)
Jag studerar inte	1262 (66,7 %)	96 (66,2 %)
Studier i anslutning till grundskolan	147 (7,8 %)	14 (9,7 %)
Studier i anslutning till andra stadiets utbildning	350 (18,5 %)	10 (6,9 %)
Universitets- och högskolestudier	31 (1,6 %)	4 (2,8 %)
Andra studier	101 (5,3 %)	21 (14,5 %)

Det råder däremot ingen statistiskt betydande skillnad utanför studierna stannar oftast de yngsta och de äldsta åldersklasserna, de som är yngre än 18 och äldre än 44 år (tabell 4.9).

Tabell 4.9. Andelen intagna som studerar fördelat på ålderkategorier. (N)=2049.

	18–24	25–34	35–44	över 44
Antal	82	312	196	91
Procent	29	37	35	25

Skillnader mot bakgrund av strafftider

Besvarandet av frågan gällande domens längd försvårades bl.a. av att fången kunde avtjäna flera olika straff i följd. Avgången var ganska stor.

Det råder ett statistiskt signifikant samband mellan strafftiden och studier under fängelsetiden ($p=0.000$). Fångar som avtjänar straff på mindre än tre månader studerar minst och fångar som avtjänar straff på mer än fem år mest (tabell 4.10).

Tabell 4.10. Skillnader mot bakgrund av strafftider (N)=1868.

	Under 3 månader (170)	3–12 månader (476)	1–5 år (810)	Mer än 5 år (412)
Jag studerar inte	154 (90,6 %)	392 (82,4 %)	502 (62,0 %)	185 (44,9 %)
Studier i anslutning till grundskolan	11 (6,5 %)	29 (6,1 %)	79 (9,8 %)	34 (8,3 %)
Studier i anslutning till andra stadiets utbildning	3 (1,8 %)	32 (6,7 %)	168 (20,7 %)	141 (34,2 %)
Universitets- och högskolestudier	0 (0 %)	4 (0,8 %)	14 (1,7 %)	16 (3,9 %)
Andra studier	2 (1,2 %)	19 (4,0 %)	47 (5,8 %)	36 (8,7 %)

Modersmålet

På enkäten svarade sammanlagt 2 046 finskspråkiga, 33 svenskspråkiga, 59 ryskspråkiga samt 105 svarande, vars modersmål var något annat än de nämnda språken. Av svarandena uppgav 72 % (1 434) att de inte studerar under fängelsetiden. Oftast studerar, relativt sett, de svarande som inte har finska som modersmål (47 %). De finskspråkigas studier fokuserade på undervisning och handledning i tränings- och rehabiliteringssyfte samt yrkesstudier. 4 % (87) av de finskspråkiga och 11 % (12) av svarandena med något annat modersmål deltar i läroavtalsutbildning.

Utbildningsönskemålen

De svarandes utbildningsönskemål kartlades med hjälp av en fråga där det gavs alternativa utbildningar och studier, som den svarande eventuellt skulle vilja delta i under fängelsetiden. Det fanns utrymme även för öppna svar. Den svarande kunde även ange flera än ett utbildningsönskemål. Av dem som besvarade frågan hade ca två tredjedelar (62,8 %) åtminstone ett utbildningsönskemål och bara en tredjedel av de svarande önskade inte studera någonting under fängelsetiden.

Tabell 4.11. Utbildningsintresse och -önskemål (N) = 2 269.

Utbildningsönskemål	(N)	%
Jag vill inte delta i utbildning eller andra studier	757	33,4
Hela grundskolan	104	4,6
Gymnasiekurser	84	3,7
Hela gymnasiet	90	4,0
Yrkesstudier/yrkeskurser	587	25,9
Yrkesinriktad grundexamen	329	14,5
Yrkesexamen	286	12,6
Specialyrkesexamen	142	6,3
Yrkeshögskolestudier	90	4,0
Enstaka kurser vid universitet eller högskola	90	4,0
Universitets- eller högskoleexamen	74	3,3
Andra studier	213	9,4

De svarandes utbildningsønskemål fokuserade på yrkesutbildning (tabell 4.11). Mest önskas yrkesstudier (26 %), och studier som tar sikte på en yrkesinriktad grundexamen (15 %). Antalet av dem som önskade gymnasieutbildning, yrkeshögskoleutbildning eller universitetsutbildning varierade mellan 3 och 4 %. 104 svarande önskar slutföra grundskolan (något under 5 %).

Det råder inget statistiskt betydande samband mellan de svarandes utbildningsønskemål och utbildningsbakgrund. Mest intresserade av grundskoleutbildning var de 29 svarande som helt saknade utbildning eller vars grundläggande utbildning inte hade slutförts. Av dem som helt saknade utbildning eller som endast genomgått grundskolan önskade 215 utbildning på andra stadiet. Vidare uttalade 272 svarande som tidigare deltagit i andra stadiets utbildning (gymnasiet eller yrkesutbildning) önskemål i anslutning till andra stadiets utbildning. Önskemålen gällde oftast yrkesutbildning. Utbildningsønskemålen hos de 137 svarande som genomgått universitets- eller högskolestudier fokuserade på andra stadiets (23 svarande) eller högre utbildning (25 svarande). Skillnaderna var dock inte statistiskt signifikant.

Tabell 4.12. Utbildningsønskemålen enligt studier (N)=2027.

Utbildningsønskemål	(N)	%
Jag vill inte delta i utbildning eller andra studier	755	37,2
Studier i anslutning till grundskolan	60	3,0
Studier i anslutning till andra stadiets utbildning	897	44,3
Universitets- eller yrkeshögskolestudier	196	9,7
Andra studier	119	5,9
Totalt	2 027	100

Kön och ålder

Det råder ingen statistisk signifikant skillnad mellan männens och kvinnornas utbildningsønskemål under fängelsetiden. De flesta utbildningsønskemålen gjordes av 25–34-åringarna. Näst mest önskemål uttalades av svarandena i åldersgruppen 35–44-åringar. De äldsta och yngsta åldersgrupperna är minst intresserade av utbildning under fängelsetiden. Sambandet mellan utbildningsønskemål och ålder är statistiskt signifikant ($\chi^2(16) = 37,121, p = 0.002$).

Uppskattningen av färdigheterna i datateknik, av läs- och skrivfärdigheterna samt färdigheterna i räkning och matematik

De svarande gjorde sin bedömning av sina färdigheter i datateknik och läs- och skrivfärdigheter samt färdigheter i räkning och matematik enligt en femstegs skala. En dryg tredjedel bedömde sina färdigheter i datateknik som dåliga och lika många som medelmåttiga. En femtedel ansåg sina färdigheter vara goda eller mycket goda. De svarande som fått mindre utbildning ansåg sina färdigheter i datateknik vara sämre än de som fått mera. De svarande som genomgått yrkesstudier utgör ett undantag och de uppskattade sina färdigheter i datateknik som mycket goda eller goda oftare än de som fått en annan utbildning. Skillnaderna är dock inte statistiskt signifikanta. Datatekniska färdigheter är basfärdigheter som behövs för att sköta egna affärer, vid studier och i arbetslivet. Utvecklingen av de datatekniska färdigheterna kräver en uppdaterad utrustning, som det också enligt en utredning av Koski och Mäki (2006, 46) inte finns tillräckligt av i fängelserna.

Tabell 4.13. Egen skattning av kompetens och färdigheter inom IKT, läsning och skrivning, samt matematik.

	Mycket goda	Goda	Medelmåttig	Dåliga	Mycket dåliga
IKT-kompetens	116 (5,2 %)	367 (16,6 %)	872 (39,4 %)	568 (25,7 %)	289 (13,1 %)
Läs- och skrivfärdigheter	474 (21,3 %)	939 (42,1 %)	699 (31,3 %)	95 (4,3 %)	23 (1,0 %)
Matematikfärdigheter	221 (9,9 %)	680 (30,5 %)	939 (42,1 %)	297 (13,3 %)	93 (4,2 %)

Inlärningssvårigheterna i räkning och matematik korrelerar med svaga färdigheter i datateknik. Man kan skönja ett motsvarande samband mellan dessa färdigheter och svårigheterna med läsning och skrivning. Kvinnorna (mv 2,56) ansåg sina färdigheter i datateknik vara sämre än männen (mv 2,77). De äldre åldersklasserna från 35 år uppåt uppskattade sina färdigheter i datateknik som sämre än de yngre svarandena. Skillnaden är inte statistiskt signifikant.

De svarande ansåg att deras läs- och skrivfärdigheter i genomsnitt var bättre än färdigheterna i räkning och matematik. Männen (mv 3,76) ansåg

i gjennomsnitt at deres les- og skriveferdigheter var slemme enn kvinnene (mv 4,10). Mennene anså derimot at deres ferdigheter i regning og matematikk i gjennomsnitt var bedre (mv 3,32) enn vad kvinnene anså (mv 2,90). På basis av resultatene synes de eldre aldersklassene å sine ferdigheter i regning og matematikk være bedre enn de yngre. Det råder ingen statistisk signifikant korrelasjon mellom utdanningsbakgrunnen og les- og skriveferdighetene. Det store flertallet anser sine ferdigheter som middelmådige. Det finnes tegn på at de som svarer med høyere utdanningsnivå betrakter sine ferdigheter som bedre enn de mindre utdannede.

Sjølvråpporterte les- og skriveferdigheter og i regning eller matematikk

Av svarerne (n = 2 230) oppskattede tre firedeler eller 1 700 svarer, at de ikke hadde les- og skriveferdigheter (tabell 4.14); 19 % av de svarer (439) anså seg å ha lite les- og skriveferdigheter og 3 % (74) av de svarer at de hadde store svårigheter. Samme antall oppgav også innlæringsferdighetene som årsak til at de ikke studerte. Mennene (mv 1,27) oppskattede oftere enn kvinnene (mv 1,20), at de hadde les- og skriveferdigheter. Resultatet går i samme retning som i andre undersøkelser, ifølge hvilke les- og skriveferdigheter er allmennere hos menn. (Utvurdering av innlæringsresultatene 2/2002, Utdanningsstyrelsen). Det finnes fortsatt ingen statistisk betydningsfull forskjell mellom utdanningsbakgrunnen og les- og skriveferdighetene. Det finnes likevel tegn på at disse svårigheter forekommer oftere hos dem som mangler utdanning eller som bare har gått ut grunnskolen.

Tabell 4.14. Fångernes oppskattning av sine les- og skriveferdigheter og svårighetene i regning og matematikk.

	Inga	Vissa	Stora
Les- og skriveferdigheter	1717 (77,0 %)	439 (19,7 %)	74 (3,3 %)
Matematikkferdigheter	1372 (61,6 %)	649 (29,1 %)	206 (9,3 %)

Årsakene til og følgene av les- og skriveproblemer og andre bakgrunnsfaktorer er vanskelige å påvise, men ifølge undersøkelser er les- og

skrivsvårigheterna allmänna hos fångar än hos befolkningen i genomsnitt. Enligt en undersökning som har gjorts av Salo (2006, 20) hade närmare hälften (43 %) av fångarna betydande lässvårigheter. Endast 8 % av alla elever i årskurs 9 i grundskolan som fått lika mycket utbildning, hade motsvarande problem. Svårigheter i teknisk läsning, som tyder på dyslexi, påträffades hos en tredjedel (33 %) och svårigheter som tyder på otillräcklig träning och ogynnsamma omständigheter hos 10 % av de undersökta

Enligt egen uppfattning har 61,6 % (1 372) av de svarande inte svårigheter i räkning eller matematik. Stora svårigheter har 9,3 % (206) och lite svårigheter 29,1 % (649). Kvinnorna (mv 1,72) anser oftare än männen (mv 1,46) att de har svårigheter i räkning och matematik. Skillnaden är statistiskt signifikant och resultatet går i samma riktning som i andra undersökningar som gjorts, enligt vilka kvinnorna anser sina färdigheter i räkning och matematik vara sämre än männen (Utvärdering av inlärningsresultaten 2/2002, Utbildningsstyrelsen). Det råder en statistiskt signifikant korrelation mellan en låg utbildningsnivå och svårigheter i räkning och matematik. Över hälften av de svarande uppger att de inte har läs- och skrivsvårigheter eller svårigheter i räkning och matematik. Lite svårigheter i båda anser 11 % och stora svårigheter knappa 2 % av de svarande att de har. Det råder ett statistiskt signifikant samband mellan läs- och skrivsvårigheterna och svårigheterna i räkning och matematik.

Stöd för att avhjälpa svårigheter

Av fångarna med inlärningsvårigheter har svårigheterna hos cirka var fjärde (23 %) testats, medan 77 % är otestade. Närmare 40 % av de fångar som enligt egen uppfattning har inlärningsvårigheter har inte fått hjälp med sitt problem. Ca 15 % har fått specialundervisning i någon form. Inom yrkesutbildningen deltar ca 9 % av de studerande i något skede i specialundervisning (Kumpulainen & Saari 2006, 85) och ca 22 % av eleverna i grundskolan får någon form av specialundervisning (Kumpulainen & Saari 2006, 38).

Skälen för att delta i utbildningen under fängelsetiden

De som deltagit i utbildning eller studier under tiden i fängelset ombads att bedöma vikten av olika orsaker till sitt beslut. Det allra viktigaste skälet var att göra någonting nyttigt och viktigt under tiden i fängelset. Detta ansågs som en mycket viktig orsak av två tredjedelar av de svarande (69 %) och som ganska viktig av en fjärdedel av de svarande (26 %). Lusten att lära sig nytt (62 %) eller att överhuvud lära sig (62 %) och att genom studier bättre klara sig i livet efter frigivningen (69 %) är enligt nästan lika många mycket viktiga skäl. Endast cirka var tionde ansåg att de här faktorerna inte var viktiga orsaker till att börja studera. För över hälften (59 %) av de studerande är det att det är bättre att studera än att jobba i fängelset viktigt eller ganska viktigt.

Tabell 4.15. Motivationskategorierna; skälen för att börja studera i fängelset och laddningen på faktorer (N) = 667.

Motivationskategori	Skäl för att börja studera i fängelset	Faktorernas laddning
Att lära sig nytt och nyttan av att lära sig	Jag vill lära mig nytt	0,91
	Jag vill lära mig nya saker	0,76
	Jag vill göra någonting förnuftigt och nyttigt under min fängelsetid	0,69
	Jag vill avlägga en examen eller höja min vitsord	0,43
Sociala faktorer och situationsfaktorer	Jag ville komma med i den sociala miljön i skolan	0,77
	Jag har vänner i skolan	0,69
	Jag uppmuntrades att börja studera	0,55
	Jag ville ha mera fritid på dagarna	0,53
	Jag vill höja min självkänsla	0,46
	Det blir bättre att studera än att arbeta i fängelset	0,46
Att förändra framtiden och vika att kunna påverka den	Det blir lättare för mig att und undvika att begå brott då jag blir fri	0,88
	Jag vill ha bättre kontroll över mitt liv när jag blir fri	0,59
	Det är lättare att få jobb då jag blir fri	0,51

Mycket viktiga skäl för att delta i utbildning är även lusten att göra fängelsetiden lättare (51 %), att det är lättare att få arbete efter frigivningen (45 %) och önskan att avlägga examen eller att höja vitsord (41 %). Ungefär en fjärdedel (26 %) ansåg däremot att avläggande av examen eller möjligheten att höja vitsord inte är viktiga orsaker till att söka sig till utbildning. För cirka var femte svarande (22 %) var möjligheten att lättare få arbete inte en orsak till att överväga att börja studera (tabell 4.16). Skälen för att börja studera under fängelsetiden fördelar sig enligt faktor-

analysen på tre motivationskategorier: lusten att lära sig nya och nyttiga saker under fängelsetiden, de sociala faktorerna och lusten att förändra framtiden eller att åtminstone påverka den.

Tabell 4.16. De svarandes åsikter i fråga om motivationen till att inleda utbildning under fängelsetiden.

	Mycket viktig	Ganska viktig	Inte viktig
Att lära sig nytt och nyttan av att lära sig			
Jag vill lära mig nytt	506 (62 %)	250 (31 %)	57 (7 %)
Jag vill lära mig nya saker.	488 (62 %)	235 (30 %)	63 (8 %)
Jag vill göra någonting förnuftigt och nyttigt under min fängelsetid	561 (68 %)	212 (26 %)	46 (6 %)
Jag vill avlägga en examen eller höja mina vitsord	316 (41 %)	249 (33 %)	199 (26 %)
Sociala faktorer och situationsfaktorer			
Jag ville komma med i den sociala miljön i skolan	120 (16 %)	260 (34 %)	377 (50 %)
Jag har vänner i skolan	107 (14 %)	236 (31 %)	427 (55 %)
Jag uppmuntrades att börja studera	119 (16 %)	247 (32 %)	397 (52 %)
Jag ville ha mera fritid på dagarna	198 (26 %)	244 (31 %)	330 (43 %)
Jag vill höja min självkänsla	229 (29 %)	307 (39 %)	252 (32 %)
Det blir bättre att studera än att arbeta i fängelset	187 (24 %)	273 (35 %)	316 (41 %)
Att förändra framtiden och kunna påverka den			
Det blir lättare för mig att undvika att begå brott när jag blir fri	358 (46 %)	220 (29 %)	193 (25 %)
Jag vill ha bättre kontroll över mitt liv när jag blir fri	531 (67 %)	174 (22 %)	90 (11 %)
Det är lättare att få jobb då jag blir frigiven	363 (45 %)	271 (33 %)	177 (22 %)

Cirka två tredjedelar av de svarande ansåg att möjligheten att lära sig nytt/nya saker i allmänhet samt att kunna göra någonting förnuftigt och nyttigt under fängelsetiden var mycket viktiga skäl för att börja studera. Endast hos få har dessa faktorer ingen betydelse.

Sociala faktorer, att knyta sociala kontakter eller att ha vänner i skolan, var för många inte viktiga orsaker till att börja studera. För hälften av de svarande var sociala kontakter och för över hälften (56 %) att få vänner alls inte viktiga skäl för att börja studera i fängelset. Endast en tiondel (14 %) anser att vänner och en aning flera (16 %) att sociala kontakter är mycket viktiga skäl för att börja studera.

Av situationsfaktorerna är en starkt självkänsla och det att det är bättre att studera än att jobba i fängelset för cirka en fjärdedel av de svarande mycket viktiga och för en dryg tredjedel ganska viktiga skäl för att inleda studier.

Då frågan gäller att förändra framtiden och påverka den är det viktigaste skälet för att inleda studier att den intagne vill ha bättre kontroll över sitt liv då han blir frigiven. Två tredjedelar av de svarande anser detta vara ett mycket viktigt skäl för att börja studera i fängelset och endast för var tionde svarande är det inte något viktigt skäl. För cirka hälften av de studerande är det att lättare få jobb och att undvika brott efter frigivningen mycket viktiga och för cirka en tredjedel ganska viktiga skäl för att börja studera.

Endast hos cirka var fjärde svarande är det att fortsätta studierna efter frigivningen ett mycket viktigt skäl för att börja studera under fängelsetiden. För en tredjedel har detta ingen betydelse då de överväger om de ska börja studera under fängelsetiden.

I fråga om sociala faktorer och situationsfaktorer var olikheterna mellan de olika åldersklassernas syn statistiskt signifikanta ($p = 0.005$). Bland 35–44-åringarna var dessa faktorer oftare en orsak till att delta i utbildning än hos de andra åldersgrupperna. Minst inverkade faktorerna på de yngre åldersklassernas (18–24 åringar) beslut (förklaringsgrad 1,9 %).

Åsikterna hos dem som gått ut grundskolan, folkskolan och/eller tionde årskursen och hos dem som slutfört en annan utbildning än någon av dem som ingår i den egentliga utbildningsklassificeringen skiljer sig från varandra. Att lära sig nytt och nyttan av att lära sig är klart oftare skäl för att börja studera under fängelsetiden bland dem som slutfört grundskolan, folkskolan och/eller tionde årskursen än bland dem som genomgått en annan utbildning. Skillnaden i åsikterna i fråga om att lära sig nytt och nyttan av att lära är statistiskt signifikant mellan de båda grupperna ($p = 0.005$) (förklaringsgrad 2,4 %).

Skälen för att inte delta i utbildning under fängelsetiden

Av de svarande uppgav 1447 (64 %) att de inte av ett eller annat skäl studerar under fängelsetiden. Av alla dem som deltog i utredningen var endast 9 % (208) av den åsikten att det inte är möjligt att studera i fängel-

set, varför det största flertalet av de svarande är av åsikten att studier i fängelset är möjliga.

I tabell 4.17 har samlats de vanligaste orsakerna till att fångar inte studerar. Till orsakerna hör att lämpliga utbildningsutbud saknas och att den svarande inte fått tillräcklig information om studiemöjligheterna. Man vill helt enkelt inte studera i fängelset. Det råder ett statistiskt signifikant samband mellan utbildningsbakgrunden och oviljan att börja studera ($\chi^2(5) = 50,865$, $p = 0.000$). Intagna med en lägre utbildningsnivå vill i genomsnitt mera sällan studera under fängelsetiden är de som har en högre.

Utbildning värdesätts dock, för endast 1,8 % av de svarande upplever utbildning som onödig. 3,4 % av de svarande anser att de har alltför stora inlärningsssvårigheter. Siffran står i strid med en undersökning som gjorts av Salo (2006, 20), enligt vilken 43 procent av fångarna har inlärningsssvårigheter. De svarande uppskattade sin inlärningsförmåga mycket optimistiskt.

Andra viktiga skälen för att inte gå med i utbildning var: ett alltför kort straff med tanke på studier, arbetet under fängelsetiden, deltagande i rusmedelsavvänjningen, pensionsåldern, rannsakningsstraff, avvaktan av beslut, sjukdom eller andra personliga orsaker är hinder som står i vägen, eller också saknas behov av att studera i detta skede. Orsaker som har anknytning till fängelset uppges mycket ofta. Det vanligaste är att man i fängelset i vissa fall medvetet hindrar fångar från att delta.

Tabell 4.17 Orsakerna till att inte studera under fängelsetiden (N)= 2 269.

	(N)	%
Det är inte möjligt att studera i det här fängelset	208	9,2
I det här fängelset erbjuds inte utbildning/studier som är lämpliga för mig	441	19,4
Jag får ingen information om studiemöjligheterna	307	13,5
Undervisnings- och studiemöjligheterna i det här fängelset är dåliga	177	7,8
Jag vill inte studera någonting i fängelset	238	10,5
Jag har redan en tillräcklig utbildning	171	7,5
Utbildning lönar sig inte	40	1,8
Jag har alltför stora inlärningsssvårigheter	77	3,4
Andra orsaker	436	19,2

Fängelsepersonalens inställning till studier upplevs som negativa och kritik anförs mot att fångar förflyttas från ett fängelse till annat, vilket har som följd att studierna avbryts. Studier har inte ens alltid upplevts som nödvändiga, om den svarande redan har studier bakom sig och en arbetsplats som väntar i det civil.

Fångarnas evaluering av utbildningen i fängelse

Två faktorer framträdde klarare än övriga vid faktoranalysen: utbildningens kvalitet och studiernas kravnivå. I ingendera av de förenämnda dimensionerna ingick två variabler: man får inte använda datorerna tillräckligt mycket och kraven är inte tillräckligt stora. Påståendet om att kraven inte är tillräckligt höga beskriver snarast åsikterna hos de studerande som har en god självkänsla i fråga om studier.

Det stora flertalet av de studerande (ca 60 %) är nöjda eller i huvudsak nöjda med undervisningens kvalitet och dess olika faktorer i fängelseundervisningen (tabell 4.18). Missnöjda eller delvis missnöjda med utbildningens kvalitet är bara cirka var femte av de svarande. Resultaten av Utbildningsstyrelsens utredning om yrkesutbildningen och utvärderingar av öppna och slutna fängelser stöder uppfattningen om tillfredsställelsen med utbildningens kvalitet under fängelsetiden.

Lika många bedömer lärarens färdigheter i datateknik som goda. En betydande del av de svarande (41 %) kunde inte alls bedöma lärarens ADB-färdigheter. Detta kan till en del bero på att de saknar erfarenhet av användningen av datateknik i fängelseundervisningen. Missnöjd eller delvis missnöjd med fängelseundervisningens kvalitet är cirka var femte av de svarande. I fråga om de övriga påståendena kan var femte svarande inte ta ställning till saken, i fråga om arbetsmängden, cirka var fjärde av de svarande.

Också då undervisningens kvalitet granskas råder det en statistiskt signifikant skillnad mellan grupperna med inga, lite och stora läs- och skrivsvårigheter ($p = 0.003$), (förklaringsgrad 1,8 %). De som har stora läs- och skrivsvårigheter har en klart negativare syn än andra på undervisningens kvalitet. Kravnivån är allmänt taget lämplig eller i huvudsak lämplig enligt de studerande. Kravnivån är lämplig, föreläsningar och grupparbete finns i lämplig mängd och enligt det stora flertalet är inte de

enskilda ämnena heller för svåra. Över hälften av de svarande anser inte kravnivån vara för hög och endast var tionde svarande anser att den är en aning för hög. Endast vissa ämnen förefaller att vara alltför svåra för somliga. Cirka en fjärdedel av de svarande (24 %) är åtminstone delvis av den åsikten att vissa ämnen är alltför svåra. Cirka en fjärdedel kan inte ta ställning till antalet föreläsningar och grupparbete eller till det om vissa ämnen är för svåra eller om kraven är för höga.

Tabell 4.18. Den procentuella fördelningen av de svarandes åsikter i saker som rörde utbildningens kvalitet och kravnivå.

Utbildningens kvalitet	Jag är helt av annan åsikt	Jag är delvis av annan åsikt	Jag vet inte	Jag är delvis av samma åsikt	Jag är helt av samma åsikt
Jag är nöjd med utbildningen	81 (12 %)	58 (8 %)	141 (21 %)	221 (32 %)	187 (27 %)
Jag är nöjd med undervisningen	63 (9 %)	67 (10 %)	151 (22 %)	223 (32 %)	190 (27 %)
Undervisningen lämpar sig för mina behov	64 (9 %)	64 (9 %)	155 (23 %)	204 (30 %)	193 (29 %)
Det är möjligt att utbilda sig under fängelsetiden	41 (6 %)	84 (12 %)	134 (19 %)	187 (27 %)	247 (36 %)
Arbetsmängden är lämplig	40 (6 %)	84 (12 %)	165 (24 %)	229 (33 %)	177 (25 %)
Lärarna har goda färdigheter i datateknik	61 (9 %)	47 (7 %)	278 (41 %)	124 (18 %)	170 (25 %)
Kravnivå					
Det hålls för många föreläsningar	212 (31 %)	185 (27 %)	208 (31 %)	45 (7 %)	28 (4 %)
Kraven är alltför stora	218 (32 %)	195 (28 %)	182 (27 %)	61 (9 %)	29 (4 %)
Vissa ämnen är alltför svåra	139 (20 %)	154 (23 %)	225 (33 %)	102 (15 %)	61 (9 %)
För mycket grupparbete	214 (32 %)	153 (23 %)	223 (33 %)	56 (8 %)	29 (4 %)
Andra					
Man får inte använda datorerna tillräckligt mycket	64 (9 %)	57 (8 %)	134 (20 %)	90 (13 %)	338 (50 %)
Kraven är inte tillräckligt stora	86 (12 %)	134 (20 %)	270 (40 %)	115 (17 %)	73 (11 %)

Enligt kvinnornas åsikt har kravnivån varit mycket lämplig, medan däremot männen har ansett att kravnivån har varit en aning för hög. Skillna-

den mellan könen är statistiskt signifikant i fråga om kravnivån ($p = 0.006$). Om den studerande har lite eller stora läs- och skrivsvårigheter upplever han kravnivån som alltför hög. Skillnaden mellan de olika grupperna är statistiskt signifikant ($p = 0.000$), (förklaringsgrad 4,9 %). Även de som har få eller mycket svårigheter i räkning och matematik anser att kravnivån är för hög. Däremot bedömer de enligt egen åsikt, som inte har svårigheter i räkning eller matematik, kravnivån såsom lämplig. Skillnaderna är statistiskt signifikanta ($p = 0.000$), (förklaringsgrad 6,4 %).

De studerandes syn på problemen i anslutning till utbildning

Av de svarande uppgav totalt 822 att de tar del i skolstudier eller andra studier under fängelsetiden ex. enskilda hobbykurser. Klart oftast upplevs det som problem att det inte finns tillräcklig tillgång till dator under studierna. Av alla studerande upplever en dryg tredjedel (38 %) detta som ett problem. Förflyttning till ett annat fängelse och otillräcklig tillgång till litteratur förorsakar de näst flesta problemen under studierna.

Endast enligt få studerande orsakar läs- och skrivsvårigheterna eller svårigheterna i räkning och matematik problem. Inte heller är oron i fängelset eller säkerhetsarrangemangen till förfång för studierna för flera än var tionde svarande.

Tabell 4.19. Problemen inom utbildningen och deras procentuella andelar.

Problem	(N)	%
Man får inte använda datorerna tillräckligt mycket	313	30
Förflyttning till annat fängelse	149	14
Man har inte tillräcklig tillgång till litteratur	137	13
Jag blir fri innan jag har slutfört utbildningen	113	11
Oroligheter i fängelset	100	9
Säkerhetsarrangemangen i fängelset	94	9
Mina räkne- och matematiksvårigheter	87	8
Egna läs- och skrivsvårigheter	62	6
Totalt	1 055	100

Diskusjon av resultaten i den nationella undersökelsen

Av fångarna saknar ca 6 % utbildning eller också har de avbrutit grundskolan.

151 eller 7 % av de svarande uppgav att de deltagit i den tionde årskursen, den s.k. påbyggnadsklassen vid övergången mellan den grundläggande utbildningen och andra stadiets utbildning. I genomsnitt deltar 1,4 % av åldersklassen som slutför den grundläggande utbildningen i påbyggnadsundervisningen (Kumpulainen & Saari 2006, 33).

11 % av de svarande har genomgått gymnasiet eller bedrivit gymnasiestudier och 5 % har avlagt studentexamen. Antalet personer med avlagd studentexamen är få i fängelserna, då antalet jämförs med hela åldersgruppen 19–21 åringar åren 2000–2005, av vilken över 50 % går ut gymnasiet och avlägger studentexamen (Saari & Kumpulainen 2006, 60). Yrkeskolan har genomgåts av 29 %, 19 % har avlagt en grundläggande yrkesexamen, 12 % en yrkesexamen och 4 % en specialyrkesexamen. Yrkesutbildning på högsta nivå har 16 % av de svarande. Av åldersklassen som går ut grundskolan fortsätter 39 % inom yrkesutbildningen (Statistikcentralen 2007). En andra stadiets utbildning, antingen gymnasium eller yrkesutbildning, har 43 % av finländarna i åldern 25–64 år (OECD 2006, 36). Fångarnas utbildningsbakgrund är således lägre i fråga om yrkesutbildning än hos befolkningen i genomsnitt.

Högskole- eller universitetsstudier eller avlagd examen har färre än 10 % av fångarna. Bland fångarna finns få som har genomgått högskole- eller universitetsstudier jämfört med studenterna år 2005, av vilka något under 40 % fortsatte vid yrkeshögskola eller universitet (Statistikcentralen 2007). Även jämfört med hela befolkningen var utbildningsnivån lägre, för enligt OECD:s statistik (2006) hade en dryg tredjedel av 16–64-åringarna högskoleutbildning.

Deltaandet i utbildningen under fängelsetiden

Det är viktigt att effektivera planeringen av och informationen om utbildningsutbudet.

64 % av de svarande studerar inte under fängelsetiden. Ointresset för studier och den låga utbildningsnivån sammanhänger med varandra. Den vanligaste orsaken till att man inte studerar i fängelset är att ingen lämplig utbildning har erbjudits eller att man inte har fått tillräcklig information

om utbildningsmöjligheterna. Det har också förekommit osäkerhet och okunskap om studiemöjligheterna. De kvinnliga fångarna har en lägre utbildningsnivå än männen, men å andra sidan studerar kvinnorna mera under fängelsetiden.

Tillfrågade om sitt intresse för utbildning meddelade 40 % att de inte vill studera under fängelsetiden. De vanligaste orsakerna var bristfälliga studiemöjligheter, att utbildningsutbudet inte innehåller lämplig utbildning och otillräcklig information om studiemöjligheterna. Utbildningsstyrelsens tidigare utredning stöder uppfattningen om utbudets knapphet. En del upplever att de redan har tillräckligt med utbildning.

Inställningen till utbildning är ändå positiv, eftersom bara 2 % av de svarande betraktar utbildning som onödigt. De svarande var mycket optimistiska då de bedömde sina studiefärdigheter. Bara 3 % hade enligt egen bedömning sådana inlärnings svårigheter som är ett hinder för studier.

De som deltar i utbildning bedriver i allmänhet studier som ansluter sig till yrkesutbildning (15 %). De svarande som har läs- och skrivsvårigheter studerar under fängelsetiden proportionellt sett mera än de som enligt egen bedömning inte har sådana svårigheter. De studerande som har svårigheter som anknyter till räkning och matematik, studerar mera sällan under fängelsetiden än de som inte har sådana svårigheter.

Utbudet på undervisning och handledning i tränings- och rehabiliteringssyfte för fångar har ökat och tillgången är rätt god. I träningsundervisningen deltog 11 % av de svarande, medan det motsvarande årliga antalet inom den grundläggande yrkesutbildningen är ca 1 % av de studerande. På grundval av denna utredning går det inte att dra några slutsatser beträffande innehållet i den tränings- och rehabiliteringsundervisning som erbjuds fångarna. År 2006 var 16 % av all fängelseundervisning rehabiliterande och i den deltog 273 studerande. Fångarna deltog även i genomsnitt oftare i grundskolans påbyggnadsundervisning.

Utbildningsönskemålen och motiven

Utbildningsönskemålen gäller allra mest yrkesutbildning och yrkesstudier. Mest önskades yrkesinriktade studier (26 %), yrkesexamensutbildning (14 %) och grundexamensutbildning (13 %). Enligt fångarnas åsikt är utbudet på yrkesundervisning inte tillräckligt.

Det är fortfarande nödvändigt att erbjuda fångarna grundläggande utbildning. Ca 6 % av fångarna saknar utbildning eller har avbrutit grundskolan och knappt 5 % av de svarande önskade avlägga grundskolan. Fångarnas utbildningsbakgrund är lägre än befolkningens i genomsnitt även i fråga om yrkesutbildning.

Det stora flertalet studerande upplever fängelseundervisningen som nyttig och detta är för många en viktig orsak till att börja studera. Lusten att lära sig nytt och få nya kunskaper i allmänhet samt lusten att göra någonting nyttigt under fängelsetiden är även för många ett mycket viktigt skäl för att inleda studier. Som skäl för studierna av faktorerna att ändra framtiden och att kunna påverka den, uppger den studerande oftast, att han önskar få bättre kontroll över livet efter frigivningen.

Speciellt i fråga om de studerande som har mycket läs- och skrivsvårigheter eller svårigheter i räkning och matematik är det att lära sig nytt och att uppleva det som nyttigt viktiga motiv till att delta i utbildning. För dem har sociala faktorer och situationsfaktorer liten betydelse. Däremot betonar de studerande som inte har dessa problem de sociala faktorerna och situationsfaktorerna som motiv till att inleda studier.

Inlärningsfärdigheter och – svårigheter och tillhandahållen hjälp

De som studerar under fängelsetiden hade en positivare bild av sig själva som studerande och mindre inlärningssvårigheter av olika slag än vad man på basis av tidigare statistik och utredningar skulle kunna anta. Stora läs- och skrivsvårigheter har enligt egen uppfattning endast 3 % och lite svårigheter har en femtedel av fångarna. En aning fler fångar har svårigheter i räkning och matematik; stora svårigheter har cirka var tionde och lite en knapp tredjedel av fångarna. Kvinnorna hade mer svårigheter med räkning och matematik än männen och de bedömde också sin förmåga som svagare. När det gäller läs- och skrivsvårigheter var situationen den motsatta.

De tester som ska göras i placeringsenheterna i anslutning till risk- och behovsvalueringarna är således viktiga för att trygga studiefärdigheten. Endast var fjärde intagen som har inlärningssvårigheter har testats. Även behovet av specialstöd är uppenbar i fråga om många fångar.

Många fångar (40 %), som enligt egen bedömning har inlärningssvårigheter, har inte tidigare fått någon hjälp för dem.

Fångarnas färdigheter i datateknik är enligt deras egen bedömning i genomsnitt ganska dåliga. En dryg tredjedel bedömer dem som dåliga eller mycket dåliga och endast en femtedel som goda. Svarande med inlärningssvårigheter eller låg utbildningsnivå bedömde oftare än de övriga svarandena den egna förmågan att använda datateknik som dålig. De som hade genomgått yrkesinriktade studier bedömde emellertid i genomsnitt sin förmåga att använda datateknik som god eller ganska god.

Alla har inte ens möjlighet att under sina studier i fängelset förbättra sina färdigheter i datateknik. Med tanke på utvecklingen av fångarnas informationssökning är det problematiskt att det inte finns tillräcklig tillgång till datorer inom all utbildning. De intagna saknar även möjlighet att tillräckligt använda datateknik i sina studier. Över en tredjedel av de studerande uppger att detta är ett problem inom utbildningen i fängelset. Inte heller finns det en tillräcklig tillgång till litteratur. Bristen på litteratur uppges som det näst allmännaste problemet inom fängelseundervisningen.

De studerandes syn på sig själva som inlärare och inlärningsfärdigheter

Fångarna har inte enligt resultaten av denna undersökning en realistisk uppfattning om sig själva som inlärare. Cirka hälften av de studerande hade en positiv bild av sig själva som studerande och endast ca var tionde studerande upplevde sig själva som klart dåliga studerande. Den tidigare utbildningsbakgrunden inverkade på hur de som studerade under fängelsetiden såg på sig själva som studerande. Ju högre utbildningsbakgrunden var, desto positivare i genomsnitt bedömde den studerande sig själv som studerande. Studerande som hade mycket läs- och skrivsvårigheter eller svårigheter med räkning och matematik, hade en klart sämre bild av sig själva som studerande än i genomsnitt. Också unga studerande bedömde sig själva som dåliga studerande oftare än de övriga. Speciellt i fråga om de unga studerande är det nödvändigt att fästa uppmärksamhet vid detta. De som har grundskolan, folkskolan och tionde årskursen bakom sig upplever även oftare än andra studerande att kravnivån är för hög, männen ännu oftare än kvinnorna. Med tanke på den studerandes självkänsla

är det således viktigt att förbättra basfärdigheterna även under fängelsetiden. Tron på sig själv har i undersökningar konstaterats ha en stor del betydelse för inläringen.

Det stora flertalet av de studerande under fängelsetiden använder enligt egen uppskattning en effektiv inläringsteknik och -stil. Då resultatet jämförs med fångarnas tidigare utbildningsbakgrund ifrågasätts realismen av den bild de har av sina inlärningsfärdigheter.

Undervisningens kvalitet

De som studerar under fängelsetiden är nöjda med undervisningens kvalitet. Missnöjd eller delvis missnöjd med undervisningens kvalitet är bara var femte svarande. Utbildningsstyrelsens tidigare utvärderingar och utredningar visar också liknande resultat.

Utbildningens kontinuum i det civila

Å ena sidan bedömer de studerande att undervisningen är nyttig och intressant, å andra sidan betraktar de inte fortsatta studier som särdeles betydelsefulla. Utbildning under fängelsetiden uppfattas för tillfället som ganska fristående och isolerad. Orsaken kan vara att utbildningens kontinuum i det civila inte har tillräckligt understötts enligt resultatet av Utbildningsstyrelsens tidigare utvärderingar och utredning. På saken inverkan troligen även det att studierna till följd av fängelsetiden omfattar tämligen små helheter och att de inte alltid som första mål har haft siktet lagt på att avlägga en hel examen. Planerna för tiden i fängelset kan antas förbättra situation framöver. Studiemöjligheter utom fängelset i det civila före frigivningen kunde möjligtvis främja lusten till fortsatta studier.

Referenser

Grundlagen (GL 73171999)

Fängelselagen (767/2005)

Lagen om yrkesutbildning (630/1998)

Council of Europe 2006: Recommendation Rec. 2006:2 of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules. Adopted by the Committee of Ministers on 11 January 2006 at the 952nd meeting of the Ministers' Deputies.

Council of Europe 1990: Education in prison. Recommendation No R (89) 12 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 13 October 1989 and explanatory memorandum. Strasbourg 1990.

Fängelselag 767/2005.

Hautamäki, J., Arinen, P., Hautamäki, A., Kupiainen, S., Lindblom, B., Mehtäläinen, J., Niemivirta, M. & Scheinin, P. 2002. Oppimaan oppiminen toisen asteen koulutuksessa. Oppimistulosten arviointi 2/2002. Helsinki. Opetushallitus.

Koski, L. & Mäki, M. (2006). Vankien ammatillista koulutusta koskeva selvitys. (övers. Utredning om yrkesutbildning för fångar). Opetushallitus.

Kumpulainen, T & Saari, S. (red.) 2006. Koulutuksen määrälliset indikaattorit 2006. (Kvantitativa indikatorer för utbildningen 2006 Opetushallitus, Utbildningsstyrelsen.)

Morgan, M: & Kett, M. 2003. The Prison Adult Litteracy Survey. Results and Implications. Dublin: Irish Prison Service.

Opetushallitus Moniste 19/2006. Edita, Helsinki

Opetushallitus. 2000. Vammaisten opiskelijoiden valmentava ja kuntouttava

opetus ja ohjaus ammatillisessa koulutuksessa opetussuunnitelman perusteet 2000.

Opetushallituksen määräys 42/011/2000

Opetushallitus 2003: Arviointiraportti. Vankilaopetus, suljetut laitokset. Julkaisematon raportti

Opetushallitus 2004: Arviointiraportti. Vankilaopetus, avolaitokset. Julkaisematon raportti.

Rikosseuraamusvirasto. Vankeinhoidon ja kriminaalihuollon tilastoja 2006. Vammalan Kirjapaino 2007.

Rikosseuraamusvirasto. Vankeinhoidon ja kriminaalihuollon tilastoja, 2008.

Puura, P., Koponen, T., Leino, L., Pahkin, L & Räsänen, P. 2007. Laskutaito. Teoksessa Aro, T., Siiskonen, T. & Ahonen, T. Ymmärsinkö oikein? Kielelliset vaikeudet nuoruusiässä. Juva: PS-kustannus. 192–215.

Salo, H. 2006. Lukivaikeus on sosiaalinen risti: lukemisen ja kirjoittamisen vaikeudet suomalaisilla miesvangeilla. Pro gradu-tutkielma. Psykologian laitos. Turun yliopisto.

Tilastokeskus 2007. Vuoden 2005 peruskoulun 9. luokan päättäneistä jatkoi opiskelua samana vuonna 95 prosenttia, ylioppilaista 42 prosenttia. http://www.stat.fi/til/khak/2005/khak_2005_2006-12-21_tie_001.html. Läst 25.8.2007.

Vankeinhoitolaitoksen ja kriminaalihuoltoyhdistyksen periaateohjelma sekä lähiajan toimintalinjat 1998.

5. Island

av Helgi Gunnlaugsson og Bogi Ragnarsson

Sammendrag:

- Resultatene sammenfatter svarene fra spørreskjemaene utdelt til alle innsatte over 18 år som sonet i islandske fengsler i perioden 20. oktober til 7. november, 2006. I alt 78 av de 119 forespurte svarte i undersøkelsen, noe som gir en svarandel på omkring 66 %. Blant de som svarte var to kvinner og seks av utenlands opprinnelse.
- I alt 12 personer hadde ikke fullført noen form for skole eller utdanning (15,6 %) og ytterligere 16 (20,8 %) har ikke fullført obligatorisk grunnskole, hvilket til sammen blir omtrent 36 % (28 av 77). Ut over dette opplyste 21 (27 %) av de innsatte å kun ha gjennomført obligatorisk grunnskole. I alt 17 (22 %) hadde fullført yrkesopplæring ved videregående skole, 4 (5 %) hadde fullført studieforberende ved videregående skole og 7 (9 %) hadde fullført høyskole- eller universitetsutdanning.
- I alt 12 som hadde studert på videregående skole hadde valgt forstudier, 12 teoretisk studieretning, 10 yrkesfaglig studieretning og 4 hadde valgt studieforberende fag.
- I alt 27, eller over en tredjedel av alle deltakerne i undersøkelsen fortalte at de fulgte utdanning i fengslet. 44 eller 62 % deltok ikke i noen form for utdanning under soning på tidspunktet undersøkelsen ble gjennomført. Over halvparten av de innsatte som tok utdanning i fengslet fulgte undervisning på videregående nivå. Tre deltakere tok utdanning på universitetsnivå, fire arbeidet med grafisk design, datateknologi eller husbygging.

- Ulike studieretninger er tilgjengelige på videregående nivå. Yrkesrettede studieretninger er populære, mens over en tredjedel leser generelle teoretiske fag og samfunnsvitenskaplige fag.
- Av de 44 innsatte som ikke tok utdanning antok 17 (39 %) at mangel på informasjon var den største hindringen for å kunne delta i utdanning. 12 (27 %) antok at dårlige forhold for utdanning i fengslet var den største hindringen for å kunne delta i utdanning.
- I alt 22 fanger opplyste å være villige til å ta utdanning på videregående skolenivå og kun 13 fanger sa de ikke ønsket å gjøre bruk av utdanningstilbud mens de sonet i fengsel.
- Majoriteten av deltakerne (70 %) opplyste å ikke ha lese- eller skrivevansker.
- Over halvparten av deltakerne opplyste å ha regne- og matematikkvansker.
- Litt mindre enn en tredjedel av de som vedkjente seg vansker med lesing, skriving og matematikk opplyste å ha mottatt hjelp for slike problemer.
- I alt 9 % vurderte sine dataferdigheter til å være svært dårlige, omlag 22 % dårlige, snaut 31 % gjennomsnittlig, snaut 25 % gode og 13 % vurderte sine dataferdigheter til å være meget gode.
- Omlag 45 % av deltakerne som tok utdanning i fengsel anså utdanning i fengsel som svært viktig for å gjøre dem i stand til å få en jobb når de ble løslatt fra fengsel.
- Et stort flertall (85 %) av deltakerne som tok utdanning i fengsel anså sine studier viktige som del av en fornuftig utnyttelse av soningstiden sin. Over halvparten hevdet utdanning ville gjøre prosessen med å komme tilbake i det sivile samfunnet enklere og over halvparten anså utdanning i fengslet viktig som forberedelse til videre studier.
- Kun 5 % av de innsatte som tok utdanning i fengsel vurderte det som viktig for å lettere kunne få arbeidsoppgaver i fengslet.
- Kun 20 % av de innsatte vurderte økt frihet til å være en viktig faktor for at de tok utdanning i fengslet.
- Omlag 70 % av fangene som tok utdanning i fengsel vurderte økt profesjonell kunnskap til å være en viktig grunn for sitt valg om å ta utdanning i fengsel.

- Omlag 70 % av fangene som tok utdanning i fengsel vurderte utdanningen som viktig for at de skulle holde seg unna kriminalitet når de var ferdige med soningen.
- De innsattes evaluering av kvaliteten på undervisningen i fengslene avslørte at 58 % av de innsatte var fornøyd med undervisningen bak lås og slå.
- Majoriteten av de innsatte (70 %) vurderte tilgangen til datamaskiner til å være begrenset.
- Flere grunner kan nevnes for at innsatte avbrøt studiene sine. Viktige faktorer i en slik kontekst er utdanningsfasilitetene i fengslet og personlige årsaker.

Innledning

Dette prosjektet er den første undersøkelsen av utdanning i islandske fengsler basert på kvantitative data. Målet med dette kapittel er å kartlegge og drøfte de islandske resultatene så klart og tydelig som mulig. På Island ble prosjektet administrert av den statlige fengselsadministrasjonen, utdanningsdepartementet og justisdepartementet i samarbeid med fakultetet for sosiale vitenskaper ved universitetet på Island. I denne delen analyseres resultatene fra den islandske undersøkelsen. Et spørreskjema ble delt ut i alle islandske fengsler i perioden mellom 20. oktober og 7. november, 2006. Resultatene viser at over en tredjedel av de innsatte som deltok i undersøkelsen opplyste å delta i utdanningaktiviteter i fengselet. En mye større andel rapporterte å være interessert i å delta i utdanning mens de sonet. Varierende grunner ble nevnt for å ikke benytte seg av utdanningsstilbudene. Mangel på informasjon om utdanningstilbudene sammen med dårlige fasiliteter for skole og studier i fengselet ble oftest nevnt som grunner for å ikke benytte seg av utdanningstilbudene (Ragnarsson og Gunnlaugsson, 2007).

Verdt å nevne er en islandsk interviewundersøkelse (Eggersdóttir, 2006) som fokuserte på nytten av utdanningsprogrammer. Resultatene viste at deltagelse i utdanningstilbud hadde flere positive effekter for de innsatte. Kvalitative metoder ble anvendt ved å intervju fem tidligere fanger som hadde deltatt i utdanning under soning. Resultatene gav en

viktig pekepinn på verdien av deltagelse i utdanning under soning, skjønt det lille utvalget gode at resultatene ikke kunne sies å ha full pålitelighet.

Muligheter for utdanning i islandske fengsel

§19 i den islandske utdanningsloven sier at alle innsatte har rett til å delta i utdanning og yrkestrening ved siden av deltakelse i andre aktiviteter. Vanlig utdanning erstatter pliktig arbeid. I følge loven har fanger rett til å ta utdanning mens de soner. Hver undervisningstime tilsvarende en time i arbeid. Rektor har rett til å utvise den innsatte om vedkommende ikke deltar i undervisningen på normal måte. Fengslets inspektør må imidlertid være enig i avgjørelsen om utvisning før utvisning kan foretas. Lærebøker skaffes og betales av det enkelte fengsel og er fengslets eiendom.

Utdanning hjelper de innsatte til å slappe av, kvitte seg med stress, uttrykke seg og å utvikle mentale og fysiske ferdigheter. God undervisning resulterer i positive holdninger og mer ambisiøse mål hos studenten. Utdanning får fangene til å føle seg mer lik vanlige borgere og setter dem i forbindelse med samfunnet utenfor murene (Eggertsdóttir, 2006). Dette medfører at soningen blir mer utholdelig og at mulig negativ påvirkning av den innsattes personlighet begrenses. Det skal likevel bemerkes at en forutsetning for at disse positive effektene ved utdanning skal oppnås er at deltakelse i utdanning er frivillig, og verdsettes like høyt som arbeid innen fengslet (European prison rules nr. 78/1987). Hensikten med utdanning i fengsel bør derfor (i følge Europarådet, 1990), være de samme som for utdanning for voksne: å tilby den enkelte muligheten for å ta utdanning, en rett alle mennesker har. I januar 2008, var publisert en rapport med forslag fra den statlige fengselsadministrasjonen, utdanningsdepartementet og justisdepartementet om utdanning blant innsatte i islandske fengsler (Menntamálaráðuneytið, 2008).

Gjennomføringen av undersøkelsen

Resultatene presentert nedenfor er en fremstilling av svarene fra spørreundersøkelsen gjennomført i perioden 20. oktober til 2. november 2006 blant alle innsatte over 18 år i islandske fengsler. Hver fange mottok et brev med

beskjed om at undersøkelsen ble utført på vegne av utdanningsdepartementet, justisdepartementet og i samarbeid med den statlige fengselsadministrasjonen. Brevet opplyste også at undersøkelsen var en del av en felles nordisk undersøkelse og at fakultetet for sosiale vitenskaper ved universitetet på Island stod for gjennomføringen. I henhold til islandsk lov ble myndighetene for personvern, (DPA), underrettet om undersøkelsen.

Tabell 5.0. Innsatte i islandske fengsler i 2006 og svarandel.

Fengsel	Dato	Antall som svarte	Antall innsatte	Svarandel
Skólavörðustíg fengsel	20. okt	5	12	42 %
Kópavogsbraut fengsel	24. okt	6	11	55 %
Kvíabryggja fengsel	27. okt	13	14	93 %
Akureyri fengsel	31. okt	5	9	56 %
Litla-Hrauni fengsel	7. nov	49	73	67 %
Total:		78	119	66 %

Utdanningsnivå

Som vist i tabell 5.1, har i alt 12 personer ikke fullført noen form for skole eller utdanning (15,6 %) og ytterligere 16 (20,8 %) har ikke fullført obligatorisk grunnskole, hvilket til sammen blir omtrent 36 % (28 av 77). En stor andel av fangene har derfor ikke nådd lenger enn ungdomsskolen i utdanningen sin. Åtte deltakere hevdet å ha fulgt utdanning på videregående nivå uten å fullføre utdanningen.

Tabell 5.1. Har du fullført noen av de nevnte utdanningene?

Utdanningsnivå	(N=77)
Ikke fullført noen utdannelse	12 (15,6 %)
Obligatorisk grunnskole, prøve ikke fullført	16 (20,8 %)
Obligatorisk grunnskole	21 (27,3 %)
Videregående skole studieforberedende	17 (22,1 %)
Videregående skole yrkesrettet	4 (5,1 %)
Høyskole eller universitet	7 (9,1 %)

Ti fanger rapporterte å ha fullført en spesialisering. Åtte innsatte hevdet å ha fullført yrkesrettet opplæring eller internship og en deltaker rapporterte å ha fullført videregående skole alene. Sju deltakere hadde fullført en grad hos universitet eller annen høyere utdanningsinstitusjon. Fanger ser

ut til å oftest avbryte utdanningen mellom ungdomsskolen og videregående, og det vil derfor være viktig å rette ekstra oppmerksomhet mot utdanning på ungdomsskolenivå. Når fangenes bakgrunn ses i lys av utdanningsnivå finner man at majoriteten av fangene vil følge utdanning på videregående nivå.

Ser man nærmere på sammenhengen mellom alder og utdanningsnivå for innsatte under 25 år ser man i tabell 5.2 at omlag 18 % ikke hadde fullført noen utdanning, 29 % hadde fullført obligatorisk grunnskole, 12 % hadde fullført yrkesrettet videregående utdanning, 18 % hadde fullført studieforberedende, og at ingen hadde fullført høyskole eller universitet. Hos gruppen 25–34 hadde omlag 11 % ikke fullført noen utdanning, 24 % hadde fullført obligatorisk grunnskole, 19 % hadde fullført yrkesrettet videregående utdanning, 8 % hadde fullført studieforberedende, og at 14 % hadde fullført høyskole eller universitet. Hos gruppen 35–44 hadde omlag 21 % ikke fullført noen utdanning, 14 % hadde fullført obligatorisk grunnskole, 14 % hadde fullført yrkesrettet videregående utdanning, 14 % hadde fullført studieforberedende, og at 14 % hadde fullført høyskole eller universitet.

Tabell 5.2. Sammenhengen mellom alder og utdanningsnivå.

	Alderskategorier (N=76)			
	Under 25 (N= 17)	25–34 (N=37)	35–44 (N=14)	45+ (N=8)
Ikke fullført noen utdanning	3 (17,6 %)	4 (10,8 %)	3 (21,4 %)	2 (25,0 %)
Obligatorisk grunnskole, prøve ikke fullført	4 (23,5 %)	8 (21,6 %)	3 (21,4 %)	1 (12,5 %)
Obligatorisk grunnskole	5 (29,4 %)	9 (24,3 %)	2 (14,3 %)	3 (37,5 %)
Videregående skole studieforberedende	2 (11,9 %)	7 (18,8 %)	2 (14,3 %)	1 (12,5 %)
Videregående skole yrkesrettet	3 (17,6 %)	4 (10,8 %)	2 (14,3 %)	1 (12,5 %)
Høyskole eller universitet	0 (0 %)	5 (13,5 %)	2 (14,3 %)	0 (0 %)

Hos den eldste gruppen av innsatte hadde 25 % ikke fullført noen utdanning, 37 % hadde fullført obligatorisk grunnskole, 13 % hadde fullført yrkesrettet videregående utdanning, 13 % hadde fullført studieforberedende, og ingen av de innsatte over 44 år hadde fullført høyskole eller universitet.

Ingen innsatte utenfor gruppen mellom 25 og 44 har fullført en utdanning på høyskole eller universitet. I alt sju innsatte som deltok i undersøkelsen opplyste å ha fullført høyskole eller universitet. Denne tendensen

kan kanskje forklares gjennom aldersfaktoren ved at unge fanger ikke har vært gamle nok til å rekke å gjøre seg ferdig med en høyere utdanning og at eldre fanger ikke har blitt tilbudt like mange muligheter for utdanning i sin ungdom. Denne tendensen virker også å være karakteristisk når det kommer til å sammenligne hvordan andelen lav utdanning fordeler seg aldersmessig. 70 % av de innsatte under 25 og 74 % av de innsatte over 44 hadde bare fullført obligatorisk grunnskole eller mindre, mens mindre enn 60 % av de innsatte mellom 25 og 44 hadde en begrenset utdanning.

Generelt viste det seg at deltakerne var oppvokst i Island (tabell 5.3), og at relativt få fanger var av utenlandsk opprinnelse. Likevel bør denne påstanden tolkes med varsomhet ettersom en stor del av fangene med utenlandsk opprinnelse i islandske fengsler ikke var i stand til å delta i utdanning grunnet språkbarrieren.

Tabell 5.3. I hvilket land tilbrakte du mesteparten av barndommen og ungdomsårene?

Land	(N=77)
Island	69 (89,6 %)
Litauen	6 (7,9 %)
Etiopia	1 (1,3 %)
Vietnam	1 (1,3 %)

Ved å se deltakelsen i utdanning etter de innsattes alder i tabell 5.4 ser man at aldersfaktoren spiller en viktig rolle. Omlag 59 % av fangene under 25 år og 87 % av fangene over 44 opplyste å ikke delta i noen utdanningstilbud i fengslet, mens aldersgruppene mellom 25 og 34 (46 % deltok ikke) hadde en langt lavere andel av innsatte som ikke deltok i studier.

Tabell 5.4. Deltakelse i utdanning etter de innsattes alder.

	Alderskategorier (N=76)			
	Under 25 (N= 17)	25–34 (N=37)	35–44 (N=14)	45+ (N=8)
Tar ikke utdanning i fengselset	10 (58,8 %)	17 (46 %)	8 (57,1 %)	7 (87,5 %)
Obligatorisk grunnskole	0 (0 %)	0 (0 %)	0 (0 %)	0 (0 %)
Videregående skole Yrkesrettet	2 (11,8 %)	4 (11 %)	3 (21,5 %)	0 (0 %)
Videregående skole studieforberedende	5 (29,4 %)	15 (40,5 %)	2 (14,2 %)	1 (12,5 %)
Høyskole eller universitet	0 (0 %)	1 (2,7 %)	1 (7,1 %)	0 (0 %)

Disse resultatene kan kanskje tyde på at yngste fangene har en tendens til å ikke vurdere utdanning som en del av sin framtidige mulige suksess

mens de eldste fanger kanskje ikke anser det å ta utdanning som være verdt innsatsen.

Det ser ut til å være en ganske tydelig sammenheng mellom dommens lengde og fangers deltakelse i utdanning (tabell 5.5). Bare 32 % av fangene som sonet mindre enn 5 år opplyste å delta i utdanning i fengslet mens omlag 60 % av fangene som sonet 5 år eller mer opplyste at de tok utdanning i fengslet.

Tabell 5.5. Deltakelse i utdanning i fengsel målt etter dommens lengde.

	Domslengde (N=68)			
	Mindre enn 3 mån (N=3)	3–12 måneder (N=20)	Mellom 1 og 5 år (N=30)	5 år +(N=15)
Ønsker ikke utdanning i fengslet	1 (33,3 %)	14 (70 %)	21 (70 %)	6 (40 %)
Obligatorisk grunnskole	0 (0 %)	0 (0 %)	0 (0 %)	0 (0 %)
Videregående skole yrkesrettet	0 (0 %)	2 (10 %)	2 (6,7 %)	2 (13,3 %)
Videregående skole studieforbere- redende	2 (66,7 %)	4 (20 %)	6 (20 %)	6 (40 %)
Høgskole eller universitet	0 (0 %)	0 (0 %)	1 (3,3 %)	1 (6,7 %)

Utdanningsønske

Resultatene i tabell 5.6 viser at eldre innsatte i mindre grad deltar i utdanning, selv om utdanningsmaterieell og fasiliteter måtte være tilrettelagt for dem. Som det fremgår av tabell 5.6, (Deltakelse i utdanning etter alder), deltok 87 % av de innsatte over 44 år ikke i utdanning i fengslet. 37 % av de innsatte over 44 år ønsket imidlertid å delta i utdanning men lot av ulike grunner være å gjøre det.

Tabell 5.6. Ønske om deltakelse i utdanningstilbud målt etter alder.

	Alderskategorier (N=68)			
	Under 25 (N= 15)	25–34 (N=35)	35–44 (N=11)	45+ (N=7)
Ønsker ikke utdanning i fengslet	3 (20 %)	5 (14,3 %)	3 (27,2 %)	3 (42,9 %)
Obligatorisk grunnskole	0 (0 %)	0 (0 %)	0 (0 %)	0 (0 %)
Videregående skole yrkesrettet	4 (26,7 %)	20 (57,1 %)	2 (18,1 %)	1 (14,3 %)
Videregående skole studieforbere- redende	3 (20 %)	(22,9 %)	3 (27,2 %)	3 (42,9 %)
Høgskole eller universitet	5 (33,3 %)	2 (5,7 %)	3 (27,2 %)	0 (0 %)

Enda høyere andel innsatte med ønske om utdanning, men uten deltakelse i utdanningstilbud finnes blant andre aldersgrupper. Omlag 45 % blant fangene under 25 år, 32 % hos de mellom 25 og 34 og 40 % hos gruppen mellom 35 og 44 fortalte de hadde et ønske om å ta utdanning i fengslet uten at de på det tidspunkt undersøkelsen ble foretatt tok utdanning.

Tabell 5.7. Ønske om deltakelse i utdanningsprogram målt etter dommens lengde.

	Doms lengde (N=54)			
	Mindre enn 3 måneder (N=1)	3–12 måneder (N=17)	Mellom 1 og 5 år (N=25)	5 år + (N=11)
Ønsker ikke utdanning i fengslet	1 (100 %)	2 (11,3 %)	8 (32 %)	2 (18,1 %)
Obligatorisk grunnskole	0 (0 %)	0 (0 %)	0 (0 %)	0 (0 %)
Videregående skole yrkesrettet	0 (0 %)	8 (47,1 %)	7 (28 %)	2 (18,1 %)
Videregående skole studieforbere- redende	0 (0 %)	3 (17,6 %)	9 (36 %)	5 (45,5 %)
Høyskole eller universitet	0 (0 %)	4 (23,5 %)	1 (4 %)	2 (18,1 %)

Sammenlignes resultatene fra ønske om deltakelse i utdanningsprogram målt etter dommens lengde (tabell 5.7) og deltakelse i utdanning målt etter dommens lengde (tabell 5.5) kan en noe overraskende antagelse gjøres. Kun 12 % av de innsatte som soner 3–12 måneder hadde ikke et ønske om å delta i noen form for utdanning mens de satt inne. Derfor kan det siges at 88 % av de innsatte med 3–12 måneders soning ønsket å ta utdanning i fengslet, men kun 30 % tok utdanning. Selv om differansen ikke er like markant hos andre grupper som hos fangene med 3–12 måneders soning er den samme tendensen også forholdsvis sterk hos andre grupper.

Skolefaglig kompetanse og lærevansker

Det er verdt å merke seg at resultatene i tabell 5.8 danner en pyramide, der kun 9 % anser IKT-ferdighetene sine meget dårlige, knapt 22 % dårlige, nesten 31 % antar de er middels, 31 % gode og 13 % av deltakerne hevder dataferdighetene sine er meget gode.

Det kan være vanskelig å tolke disse resultatene siden ikke noe tilsvarende datagrunnlag om IKT-ferdighetene på landsbasis har vært tilgjengelig. Likevel kan man se at en betydelig gruppe (31 %) hevder å ha dårlige eller meget dårlige IKT-ferdigheter, og det er rimelig å anta de kan ha

vanskeligheter med akademiske studier siden enkelte av studieløpene krever IKT-ferdigheter.

Tabell 5.8. De innsattes vurdering av sine egne IKT-ferdigheter.

Hvor gode vurderer du dine IKT-ferdigheter til å være?	(N=77)
Meget dårlige	7 (9,1 %)
Dårlige	17 (22,1 %)
Middels	24 (31,2 %)
Gode	19 (24,7 %)
Meget gode	10 (13 %)

Et flertall av deltakerne (70 %) i tabell 5.9 hevdet å ikke ha vanskeligheter med lesing eller skrivning. Viktigere kan det sies å være at en gruppe på 30 % opplyste å ha vansker med disse basale ferdighetene for akademisk utdanning. De er viktig å skaffe ressurser som kan tilby disse personene hjelp og støtte så de ikke avbryter studiene sine.

Tabell 5.9. De innsattes vurdering av sin egen evne til å lese og skrive.

Har du lese og skrivevansker?	(N=76)
Ingen	53 (69,7 %)
I noen grad	17 (22,4 %)
I stor grad	6 (7,9 %)

Langt flere innsatte (53 %) har regne- og matematikkvansker enn lese- og skrivevansker (tabell 5.10). Derfor er det av stor viktighet å finne resurser for å hjelpe disse personene for derved å gjøre det enklere for dem å gjennomføre studiene sine.

Tabell 5.10. De innsattes vurdering av sin egen evne til å regne og løse matematiske oppgaver.

Har du regne- og matematikkvansker?	(N=77)
Ingen	36 (46,8 %)
I noen grad	30 (39 %)
I stor grad	11 (14,3 %)

Videre vil det også være positivt om fanger, som per dags dato ikke ønsker å følge undervisning grunnet lærevansker, ble tilbudt hjelp med lærevanskene sine i fengslet. Nærmere 99 % av deltakerne svarte på dette spørsmålet.

Tabell 5.11. Antall innsatte som noen sinne hadde blitt testet for lærevansker.

Har du du noen gang blitt testet for lærevansker?	(N=42)
Ja	12 (28,6 %)
Nei	30 (71,4 %)

Litt mindre enn en tredjedel (29 %) av deltakerne som fortalte de hadde lærevansker oppgav å ha blitt testet for sine lærevansker (tabell 5.11). Dette framstår som en forholdsvis lav andel. Passende oppfølging av personer som ikke har blitt diagnostisert kunne kanskje gjøre det enklere for innsatte med lærevansker å delta i utdanningsprogram.

Tabell 5.12. Antall innsatte som noen sinne hadde mottatt hjelp for sine lærevansker.

Har du noen gang motatt hjelp for dine lærevansker?	(N=42)
Ja	10 (23,8 %)
Nei	32 (76,2 %)

Resultatene viser i tabell 5.12 at fanger med lærevansker som oftest ikke har mottatt hjelp for problemene sine. Det ser derfor ut som at det ikke bare er diagnoseringen men også det å få hjelp på bakgrunn av diagnosen som er problemet. Resultatene viser at oftest (83 %) er problemet ikke bare diagnostisert men det har blitt iverksatt tiltak for å løse problemet.

Tabell 5.13. De innsattes vurdering av sine egne lese- og skriveferdigheter.

Hvordan bedømmer du dine egne lese- og skriveferdigheter?	(N=78)
Meget dårlige	1 (1,3 %)
Dårlige	7 (9 %)
Middels	19 (24,4 %)
Gode	27 (34,6 %)
Meget gode	24 (30,7 %)

Det er interessant å sammenligne resultatene i tabell 5.9 med tabellen over. I spørsmål 5.9 ble det spurt ”Har du lese- og skrivevansker?”. Spørsmål 5.13 vrir på innfallsvinkelen og spør i stedet ”Hvordan vurderer du dine lese- og skriveferdigheter til å være?”. De to spørsmålene tar for seg to sterkt beslektede faktorer, men resultatene de genererte viste seg å ikke være fullstendig sammenfallende. Som det fremgår av tabell 5.9 vurderte i alt 30 % av deltakerne seg selv til å ha lese- og skrivevansker,

mens kun rundt 10 % av deltakerne vurderte sine lese- og skriveferdigheter til å være dårlige eller meget dårlige (tabell 5.13). Til tross for at de måler beslektede faktorer, er det ikke overraskende at resultatene ikke kommer til uttrykk på same måte. Resultatene i tabell 5.14 kan sammenlignes med resultatene i tabell 5.10, (De innsattes vurdering av sin egen evne til å regne og løse matematiske oppgaver), på samme måte som tabell 5.9 ble sammenlignet med tabell 5.13.

Tabell 5.14. De innsattes vurdering av sine egne regne- og matematikkferdigheter.

Hvordan vurder du dine regne- og matematikkferdigheter til å være?	(N=74)
Meget dårlige	6 (8,1 %)
Dårlige	21 (28,4 %)
Middels	28 (37,8 %)
Gode	11 (14,9 %)
Meget gode	8 (10,8 %)

Resultatene manifesterer seg på samme måte som resultatene på spørsmålene omkring lesing og skriving; fangene hadde et mer optimistisk syn på sine evner enn sine vansker. Omlag 53 % vurderte seg selv til å ha vansker med regning og matematikk, mens kun 36 % vurderte evnene sine på det feltet til å være dårlige eller meget dårlige.

Motivasjon for utdanning

Da fangene ble spurt om viktigheten av ulike årsaker for at de hadde startet på utdanning i fengslet svarte 45 % at de så på utdanning som meget viktig for å lettere kunne skaffe seg en jobb etter løslatelsen.

Tabell 5.15a. Hvor viktig var disse årsakene for at du begynte på det utdanningsløpet du følger nå? (N=20)

Grunner for ha startet på utdanning	Meget viktig	Av en viss betydning	Ikke viktig
For å gjøre det lettere å få en jobb etter løslatelse	9 (45 %)	5 (25 %)	6 (30 %)
For å bruke tiden min på noe fornuftig og nyttig	17 (85 %)	3 (15 %)	0 (0 %)
For å tilfredsstille mitt ønske om å lære	8 (42 %)	9 (47 %)	2 (11 %)
For å gjøre soningstiden lettere	11 (55 %)	7 (35 %)	2 (10 %)
For å kunne bruke dette Utdanningsprogrammet som et springbrett til mer utdanning	11 (55 %)	5 (25 %)	4 (20 %)
Fordi jeg har venner som tar utdanning	4 (20 %)	2 (10 %)	14 (70 %)
For å forbedre selvilliten min	8 (40 %)	4 (20 %)	8 (40 %)
Fordi det er bedre enn jobbe i fengslet	1 (5 %)	2 (10 %)	17 (85 %)

Omlag halvparten av fangene som tok utdanning i fengslet så for seg at utdanning ville øke sjansen å få en jobb etter soning. Samtidig er det viktig å huske at forskere har avdekt at personer uten arbeid har lettere for å involvere seg i kriminalitet. Utdanning bør derfor ha til hensikt å forberede de innsatte for deltakelse i arbeidsmarkedet (post 1).

Resultatene fra post 2 viste at majoriteten (85 %) av de innsatte som valgte å ta utdanning i fengslet anså det som viktig å bruke tiden sin på noe nyttig og fornuftig.

Omlag 40 % av de innsatte anså tilfredsstillende av sitt ønske om å lære som en viktig grunn for sitt utdanningsmessige valg, mens 45 % anså ønsket om å lære av en viss betydning og 10 % ikke anså ønsket om å lære som ikke viktig (post 3).

Post 4 viser at mer en halvparten av de innsatte betraktet utdanning i fengslet viktig for å gjøre soningstiden lettere. Bare 10 % av de innsatte anså ikke det å gjøre soningstiden lettere som viktig for sin beslutning, noe som tyder på at fanger ønsker utdanning for å holde på med noe for å dermed gjøre tilværelsen i fengslet lettere.

Over halvparten av fangene betraktet utdanning i fengslet som et springbrett til mer utdanning (post 5). Bare 20 % av de spurte anså det at de hadde venner som tok utdanning som en viktig faktor for sin utdanning i fengslet. Slik sett ser sosialt selskap ikke ut til å være en viktig faktor fangenes deltakelse i utdanning. Sammenlignes resultatene med post 2 i tabell 5.15.b, går det fram at resultatene så og si er sammenfallende, hvilket indikerer at det sosiale aspektet ikke er hovedgrunnen til oppstart eller fortsettelse av studier.

Meningene om hvorvidt det å få forbedret selvtillit har vært en viktig grunn for å ta utdanning i fengslet virker å være delte. I alt 40 % anså forbedret selvtillit som meget viktig, mens 20 % betraktet det til å i noen grad være viktig, og 40 % anså bedret selvtillit til å ikke være viktig. Legg merke til hvor jevnt resultatet fra dette spørsmålet fordeler seg. Uansett går det fram at omlag halvparten av de innsatte regnet med at deres deltakelse i utdanning ville resultere i bedret selvtillit, noe som burde gjøre det lettere for dem å tilpasse seg samfunnet igjen.

Bare 5 % av fangene anså det å være viktig å ta utdanning for å få arbeid internt i fengslet. Det ser derfor ikke å være viktig for fangene å ta utdanning for å oppnå bedre jobber internt i fengslet (post 8). Merk at denne posten var feilaktig oversatt, og ikke var ment å beskrive sammen-

hengen mellom deltakelse i utdanningstilbud og mulighetene for arbeid internt i fengslet. Den opprinnelige påstanden var ” Fordi det er bedre enn å jobbe i fengslet”.

Omlag 35 % av de innsatte anså det at de hadde blitt oppfordret til det som en meget viktig grunn for at de tok utdanning, mens 35 % anså samme grunn til å være av en viss betydning (tabell 5.15b). I alt 30 % vurderer oppfordringer om å ta utdanning til ikke å være viktig. Det å bli oppfordret virker å være av en viss betydning i den fengslede valg om å ta utdanning siden bare 30 % av fangene anså oppfordring som ikke viktig. I framtidige studier av temaet ville det vært interessant å undersøke hvem det er som kommer med oppfordringene. Kommer de fra myndighetspersoner eller fra de interne omgivelsene?

Tabell 5.15b. Hvor viktig var disse årsakene for at du begynte på det utdanningsløpet du følger nå? (N=20)

Grunner for ha startet på utdanning	Meget viktig	Av en viss betydning	Ikke viktig
For jeg ble oppfordret til å ta utdanning	7 (35 %)	7 (35 %)	6 (30 %)
Fordi jeg ønsket å være en del av et sosialt miljø på skolen	2 (10,5 %)	4 (21 %)	13 (68,5 %)
For å kunne få mer fritid i løpet av dagen	4 (20 %)	4 (20 %)	12 (60 %)
For å gjøre det lettere for meg å kunne unngå å begå forbrytelser etter løslatelse	6 (30 %)	6 (30 %)	8 (40 %)
For å bestå en eksamen eller forbedre en tidligere karakter	8 (40 %)	6 (30 %)	6 (30 %)
For å lære om et emne	14 (70 %)	4 (20 %)	2 (10 %)
For å være i stand til å mestre livet etter løslatelsen bedre	11 (55 %)	5 (25 %)	4 (20 %)

Bare 11 % av de forespurte betraktet det sosiale miljøet på skolen som en viktig grunn for sitt valg om å ta utdanning (se post 2). Sosialt fellesskap ser derfor ikke ut til å være viktig for at fanger tar utdanning. Måles resultatene fra denne posten mot post 6 i tabell 5.15a viser det seg at resultatene er forholdsvis like, noe som indikerer at sosialt fellesskap kun er en begrenset faktor for at studenter velger å ta utdanning (post 2).

Bare 20 % av de studerende innsatte oppgav muligheten for mer fritid i løpet av dagen som en viktig grunn for sitt valg. Det ser derfor ut for at de innsatte ikke prøver å kjøpe seg selv fritid ved å ta utdanning. Det ville vært interessant å undersøke om fangene hadde et sammenligningsgrunnlag, for eksempel at de hadde deltatt arbeid, for således være i stand til å sammenligne ulike erfaringer (post 3).

Kun 30 % av studentene anså utdanning som viktig for å gjøre det lettere for seg å unngå å begå forbrytelser etter løslatelse. Resultatene betyr likevel ikke nødvendigvis at fangene ikke så på utdanning som viktig for greie å unngå å begå forbrytelser etter endt soning.

Omlag 40 % av de innsatte anså det å bestå en eksamen eller forbedre en tidligere karakter som en veldig viktig faktor for sitt valg om å ta utdanning, mens 30 % anså det for å være av en viss betydning. I alt 30 % anså ikke det å bestå en eksamen eller forbedre en tidligere karakter som viktig (post 5).

Å lære om et emne virker å være en viktig faktor for valg av utdanning i fengsel. I alt 70 % anså det å lære om et emne som en veldig viktig grunn til sitt valg av utdanning, mens kun 20 % så det som viktig til en viss grad. Ses dette spørsmålet i sammenheng med post 5 går det fram at fanger virker å vektlegge det å tilegne seg kunnskap tyngre enn det å bestå en eksamen eller forbedre en tidligere karakter (post 6).

Det er viktig å utnytte tiden under soning i fengslet og likeså å forberede seg så mye som mulig på fremtiden. Muligheter til å ta utdanning er meget viktig i prosessen med å forberede fanger for livet etter løslatelsen. I alt 55 % av fangene betraktet det å bli bedre i stand til å mestre livet etter løslatelsen som en viktig grunn for at de tok utdanning i fengslet, og 80 % av fangene anså det til i det minste til å være av en viss verdi. Generelt antok fanger at utdanning ville kunne være med på å danne et bedre grunnlag for fremtiden (post 7).

Tabell 5.15c. Årsaker til at innsatte ikke benyttet seg av utdanningstilbud i fengsel. (N=42)

Grunner	
Jeg har allerede nok utdanning	3 (7,1 %)
Dette fengslet tilbyr ingen utdanningsprogram som er egnet for meg	4 (9,5 %)
Utdanning er ikke verdt innsatsen	4 (9,5 %)
Jeg er ikke interessert i å skaffe meg en utdanning i fengsel	6 (14,3 %)
Jeg tror jeg har for mange lærevansker	7 (16,7 %)
Dette fengslet tilbyr ingen utdanningsprogram	8 (19 %)
Forholdene for skolegang og studier i fengslet er dårlige	12 (28,6 %)
Jeg mottar ingen informasjon om utdanningsmuligheter	17 (40,5 %)
Andre grunder	24 (57,1 %)

Av de 42 innsatte som ikke benyttet seg av utdanningstilbud i fengslet antok 17 (40 %) at mangel på informasjon var den største hindringen for at de ikke tok utdanning i fengslet (tabell 5.15c). I alt 12 (29 %) antok at

dårlig forhold for skolegang og studier var den største hindringen for deltakelse i utdanningstilbud mens de sonet. En rekke andre faktorer ble også nevnt. Ta forøvrig notis av at mange fanger nevnte fler enn en årsak for at de ikke benyttet seg av utdanningstilbud mens sonet.

Innsattes evaluering av utdanningen i fengsel

Fangenes vurdering av kvaliteten på utdanningen i fengslet i tabell 5.15d viste at 60 % av de som svarte hevdet å være fornøyde med undervisningen i fengslet (post 1). Til tross for at et flertall av fangene var fornøyde var 25 % av de som tok utdanning i fengslet ikke tilfredse. I en oppfølger av denne studien ville det vært interessant å undersøke hva utilfredsheten består i og hvilke midler man har til rådighet for å bedre utdanningens kvalitet (se post 1).

Tabell 5.15d. Hva er ditt syn på utdanningsprogrammet du deltar i mens du soner? (N=20)

Syn på utdanningsprogrammet	Helt uenig	Delvis uenig	Usikker	Delvis enig	Helt enig
Jeg er fornøyd med undervisningen	1 (5 %)	4 (20 %)	3 (15 %)	8 (40 %)	4 (20 %)
Kravene er for høye	2 (10 %)	9 (45 %)	7 (35 %)	2 (10 %)	0 (0 %)
Fengslet gjør det mulig å ta en utdanning	4 (20 %)	4 (20 %)	4 (20 %)	4 (20 %)	4 (20 %)
Arbeidsmengende er passe	2 (10 %)	0 (0 %)	6 (30 %)	10 (50 %)	2 (10 %)
Kravene er ikke høye nok	2 (10 %)	2 (10 %)	10 (50 %)	5 (25 %)	1 (5 %)
Noen av fagene er for harde	1 (5 %)	1 (5 %)	12 (60 %)	3 (15 %)	3 (15 %)
Det er for mange forelesninger	11 (55 %)	5 (25 %)	4 (20 %)	0 (0 %)	0 (0 %)
Undervisningen egner seg bra for mine behov	2 (10 %)	7 (35 %)	1 (5 %)	3 (15 %)	7 (35 %)
Det er for mye gruppearbeid	4 (20 %)	4 (20 %)	9 (45 %)	0 (0 %)	3 (15 %)
Det er ikke tilstrekkelig tilgang på datamaskiner	4 (20 %)	0 (0 %)	0 (0 %)	2 (10 %)	14 (70 %)
Lærerne har gode datafærdigheter	4 (20 %)	2 (10 %)	9 (45 %)	3 (15 %)	2 (10 %)
Jeg er tilfreds med utdanningsprogrammet	1 (5 %)	2 (10 %)	4 (20 %)	4 (20 %)	9 (45 %)

Få fanger anså kravene i kursene til å være for tøffe. Bare 10 % av de innsatte var delvis enige og ingen innsatte var helt enige i påstanden (post 2).

Når resultatene angående muligheter for utdanning i fengslet analyseres går det fram at svarene er spredt jevnt på alle kategoriene. Generelt er de innsatte ikke samstemte i vurderingene av mulighetene fengslet deres kan tilby for utdanning (post 3).

Post 4 viser at et stort flertall av fangene (90 %) ser ut til å vurdere arbeidsmengden i fagene normal. I alt 10 % av fangene sa seg helt uenige i utsagnet. Ingen fanger sa seg delvis uenig og 30 % var usikre på om arbeidsmengden var passe (post 4).

Til tross for at et stort flertall av fangene (80 %) hevdet å ikke være missfornøyd med kravene, vurderte 20 % kravene til å ikke være høye nok. Legg merke til den høye andelen fanger som stilte seg usikre til denne påstanden, noe som tyder på at de innsatte ikke har reflektert så mye over kravene og følgelig har hatt vanskeligheter med å oppfatte det i fall kravene ikke har vært tilfredsstillende (post 5).

Bare 30 % av deltakerne vurderte noen av fagene som for vanskelige. Generelt vurderte ikke fangene utdanningsprogrammene sine til å være basert på for mange forelesninger. Til tross for at disse fangene ikke fant utdanningsprogrammene sine å være basert på for mange forelesninger, blir det fortsatt stående et spørsmål om de ønsker å vektlegge forelesninger sterkere som en del av undervisningen.

Da de ble spurt om undervisningsmetodene egnet seg bra for deres behov kom meget ulike meninger til uttrykk blant de innsatte. I alt 50 % var helt eller delvis enige i at undervisningsmetodene egnet seg for dem, mens 45 % sa seg helt eller delvis uenige. Til tross for disse resultatene, virket fangene å være forholdsvis fornøyde med metodene for opplæring sammenlignet med de som ikke var fornøyde. Omlag 32 % av fangene var helt enige i utsagnet, mens kun 10 % var helt uenige (post 8).

Et stort flertall av de innsatte som tok utdanning mente metodene for undervisningen la for stor vekt på gruppearbeid. Videre går det fram at bare 15 % av fangene sa seg helt enige i påstanden. Ingen innsatte var delvis enige, skjønt 45 % var usikre, 20 % var delvis enige og 20 % var helt uenige (post 9).

Et stort flertall av fangene mente tilgangen på datamaskiner var for dårlig. 70 % av de innsatte sa seg helt enige i utsagnet, 10 % delvis enige og 20 % helt enige. Legg merke til at de innsatte fordeler seg på to grupper i

sin vurdering av tilgangen på datautstyr, men at flertallet av deltakerne likevel var enige i at tilgangen på datamaskiner kunne bedres (post 10).

Generelt har de innsatte ikke så sterke synspunkter på lærernes dataferdigheter. Opp i mot halvparten av de forespurte var usikre, og de som tok et standpunkt virket å ha forskjellig syn på saken (post 11).

Et mindretall av fangene sa seg misfornøyd med den utdanningen de for tiden tok. Bare 15 % sa seg helt eller delvis uenige i påstanden, 20 % var usikre, 20 % var delvis enige og 45 % sa seg helt enige i utsagnet om at de var tilfreds med utdanningsprogrammet de tok (post 12).

Tabell 5.16. Skaper noen av følgende faktorer problemer for deg i det utdanningsprogrammet du følger? (N=20)

Skaper noen av følgende faktorer problemer?	
Overføring til annet fengsel i soningstiden	4 (20 %)
Mine egen lese- eller skrivevansker	6 (30 %)
Uro i fengslet	6 (30 %)
Sikkerhetsrutinene i fengslet	7 (35 %)
Jeg kommer til å ha sonet ferdig dommen før jeg er ferdig med utdannelsen	8 (40 %)
Mine egne regne eller matematikkvansker	8 (40 %)
For dårlig tilgang på litteratur	11 (55 %)
For dårlig tilgang på datamaskiner og fasiliteter	13 (65 %)

Ser man nærmere på følgende faktorer som er med på å forårsake problemer for fangers utdanning, ser man at 65 % av fangene vurderte for dårlig tilgang på datamaskiner og -fasiliteter som en vesentlig årsak til problemene de hadde med utdanningen sin (tabell 5.16). I alt 55 % anså for dårlig tilgang på litteratur som et problem, 40 % plasserte skyld på egne regne- eller matematikkvansker, og noen fant det at de ville bli ferdige med soningen av dommen før de ville bli ferdige med utdanningen som et betydelig problem. I alt 35 % anså sikkerhetsrutinene i fengslet for å være et problem, og 30 % vurderte egne vansker med lesing eller skriving for å være en hindring.

Omkring 80 % av de innsatte prøver å relatere stoffet de hadde lest til ting de kunne fra før (post 1). Majoriteten av fangene foretrakk skolearbeid som var utfordrende, slik at de kunne lære nye ting. På den måten sa 85 % av fangene seg helt eller delvis enige i påstanden, mens bare 15 % av fangene sa seg helt eller delvis uenige i den. Disse resultatene er med på å underbygge resultatene ovenfor, der det kan leses at fanger ikke utelukkende velger sin utdanning basert på økonomiske utsikter men også med utgangspunkt i interesser og idealisme (post 2).

Tabell 5.17a. Forskjellige læringsstrategier, motivasjon for utdanning, forventninger, og hvordan innsatte opplever prøver. (N=20)

Beskrivelse av min nåværende utdannings situasjon	Helt uenig	Delvis uenig	Usikker	Delvis enig	Helt enig
Jeg prøver å relatere stoff jeg leser til ting jeg kan fra før	2 (10 %)	0 (0 %)	2 (10 %)	11 (55 %)	5 (10 %)
Jeg foretrekker skolearbeid som er utfordrende slik at jeg kan lære nye ting	1 (5 %)	2 (10 %)	0 (0 %)	6 (30 %)	11 (55 %)
Jeg tror jeg kommer til å oppnå gode resultater	0 (0 %)	2 (10 %)	3 (15 %)	6 (30 %)	9 (45 %)
Jeg er så nervøs mens jeg besvarer prøver at jeg ikke klarer å huske faktaopplysninger	4 (20 %)	5 (25 %)	1 (5 %)	7 (35 %)	3 (15 %)
Det er viktig for meg å lære det stoffet som blir gjennomgått	0 (0 %)	2 (10 %)	5 (25 %)	4 (20 %)	9 (45 %)
Jeg liker det jeg lærer i dette utdanningsprogrammet	0 (0 %)	2 (10 %)	8 (40 %)	5 (25 %)	5 (25 %)
Jeg forventer å gjøre det bra	0 (0 %)	2 (10 %)	2 (10 %)	6 (30 %)	10 (50 %)

I alt 75 % av fangene trodde de kom til å oppnå gode resultater i utdanningen sin, og sa seg derfor helt eller delvis enige i påstanden. Et betydelig mindretall av fangene (10 %) trodde ikke de kom til å oppnå gode resultater. Ut fra dette ser det likevel ut til at de fleste fangene har god selvtillit, noe som vil være en viktig faktor for deres utdanning (post 3).

Omkring halvparten av de som deltok i undersøkelsen så på seg selv som så nervøse på prøver at de ikke husket fakta. Til tross for at det ikke finnes tilgjengelig data å sammenligne resultatene med, ser dette ut til på være en relativt høy andel (post 4).

Flertallet av fangene (65 %) sa seg helt eller delvis enige i at det var viktig for dem å lære det stoffet som ble gjennomgått (post 5). Dette er en positiv og meget ledende påstand, og det ville derfor være naturlig å anta ingen ville være uenig i denne påstanden. 10 % av de spurte sa seg likevel delvis uenige i påstanden.

Halvparten av de spurte sa seg helt eller delvis enige i påstanden om at de likte det de lærte i utdanningsprogrammet sitt. Omlag 40 % var usikre og 10 % sa seg delvis uenige (post 6). Post 7 er sammenlignbar med post 3, ”Jeg tror jeg kommer til å oppnå gode resultater”, og resultatene i de to postene ligner mye. Man bør likevel ha i mente at disse to påstandene ikke

måler nøyaktig det samme. Det er en mulighet for at en person kan gjøre det bra på skolebenken uten å oppnå gode resultater. I denne sammenheng kan en person med lærevansker gjøre det godt uten å oppnå et godt resultat. Det store flertallet av studentene forventet at de kom til å gjøre det bra, mens kun 10 % sa seg delvis uenige i denne påstanden (post 7).

Tabell 5.17b. Forskjellige læringsstrategier, motivasjon for utdanning, forventninger, og hvordan innsatte opplever prøver. (N=20)

Beskrivelse av min nåværende utdannings situasjon	Helt uenig	Delvis uenig	Usikker	Delvis enig	Helt enig
Jeg har lett for å lære	0 (0 %)	2 (10 %)	4 (20 %)	6 (30 %)	8 (40 %)
Jeg føler engstelse og uro når jeg skal besvare en prøve	3 (15 %)	5 (25 %)	1 (5 %)	9 (45 %)	2 (10 %)
Jeg mener at det jeg lærer i dette programmet er nyttig for meg å kunne	1 (5 %)	0 (0 %)	5 (25 %)	5 (25 %)	9 (45 %)
Jeg har gode lese- og arbeidsvaner	1 (0 %)	2 (10 %)	3 (15 %)	10 (30 %)	4 (45 %)
Jeg synes at det vi lærer i dette utdanningsprogrammet er interessant	2 (10 %)	0 (0 %)	5 (25 %)	10 (50 %)	3 (15 %)
Jeg tror jeg kommer til å fullføre programmet	1 (5 %)	1 (5 %)	5 (25 %)	3 (15 %)	10 (50 %)
Å forstå det jeg lærer er viktig for meg	1 (5 %)	2 (25 %)	0 (0 %)	2 (10 %)	15 (75 %)
Mens jeg besvarer prøver tenker jeg på hvor dårlig jeg kommer til å gjøre det	6 (30 %)	2 (10 %)	5 (25 %)	2 (10 %)	5 (25 %)

Tabell 5.17b viser at 40 % av fangene sa seg helt enige i påstanden ("Jeg har lett for å lære") og 30 % sa seg delvis enige. Omlag 20 % oppgav å være usikre, 10 % sa seg delvis uenige og ingen fanger var helt uenig i påstanden.

Post 2 måler nesten det samme som post 4 i tabell 5.17a, ("Jeg er så nervøs mens jeg besvarer prøver at jeg ikke klarer å huske faktaopplysninger"), og resultatene er forholdsvis like. Resultatene viser at 10 % av fangene var helt enige i at de hadde en følelse av engstelse og uro under prøver, mens 45 % var delvis enige og 5 % var usikre. På den andre siden sa 25 % seg delvis uenig og 15 % helt uenig i påstanden. Legg merke til at over halvparten (55 %) av fangene mente de hadde nervøse tendenser under prøver, mens 40 % opplyste å ha en følelse av engstelse og uro i samme situasjon.

Post 3 viser at 45 % av de innsatte mente det de lærte i utdanningen sin var nyttig for dem å kunne og var helt enige i utsagnet, mens var 25 % delvis enig, 25 % var usikre og 5 % var helt uenig. Post 4 viste at 75 % av de innsatte helt eller delvis var enige i påstanden om lese- og arbeidsvaner og bare 15 % av fangene ikke betraktet sine egne lese- og arbeidsvaner som gode.

Post 5 viser at 65 % av fangene anså det de lærte i utdanningen sin som interessant. Legg merke til at bare 10 % av fangene anså studiene sine uinteressante (post 5). Et flertall av fangene (65 %) regnet med de kom til å fullføre utdanningsprogrammet de hadde tatt fatt på, og bare 10 % av de innsatte som tok utdanning i fengslet var til en viss grad uenige i påstanden.

Tabell 5.17c. Forskjellige læringsstrategier, motivasjon for utdanning, forventninger, og hvordan innsatte opplever prøver. (N=20).

Beskrivelse av min nåværende utdanningssituasjon	Helt uenig	Delvis uenig	Usikker	Delvis enig	Helt enig
Selv når jeg studere stoff som er kjedelig og uinteressant arbeider jeg til jeg er ferdig	1 (5 %)	2 (10 %)	3 (15 %)	12 (60 %)	2 (10 %)
Jeg prøver å formulere viktige faktaopplysinger med mine egne ord når jeg leser til en prøve	4 (20 %)	1 (5 %)	4 (20 %)	10 (50 %)	1 (5 %)
Ofte opplever jeg at jeg har lest og forberedt meg til timen men ikke vet hva temaet handler om	3 (15 %)	2 (10 %)	2 (10 %)	4 (20 %)	9 (45 %)
Jeg merker at jeg ofte ikke følger med når læreren snakker, men tenker på andre ting	3 (15 %)	4 (20 %)	3 (15 %)	3 (15 %)	7 (35 %)
Når jeg studerer et emne prøver jeg få alt stoffet til å passe sammen	0 (0 %)	0 (0 %)	3 (15 %)	11 (55 %)	6 (30 %)
Når jeg studerer bruker jeg av og til å stoppe opp repetere for meg selv hva jeg har lest	2 (10 %)	3 (15 %)	1 (5 %)	9 (45 %)	5 (25 %)
Jeg sier stikkord til meg selv om og om igjen for å bedre huske stoffet når jeg leser	4 (20 %)	2 (10 %)	4 (20 %)	7 (35 %)	3 (15 %)

Et flertall av fangene (85 %) mente det var viktig å forstå det de hadde lært. Dette resultatet harmonerer med resultatene over, og tyder på at fangene ikke bare anser målet med studier å være å bestå prøver, men også verdsetter viktigheten av å forstå faget, og dermed være i stand til å

anvende kunnskapen sin utenfor klasserommet (post 7). Fangers vurdering av hvordan de tenker under eksamen ser ut til å variere (post 8).

Spørsmålet måler lignende faktorer som ”Jeg gir enten opp eller konsentrerer meg bare om de lette delene når stoffet blir vanskelig”. Resultatene er også forholdsvis like post 4 i tabell 5.17.d, der det går frem at majoriteten av fangene (60 %) helt eller delvis var enige i at de enten gav opp eller bare konsentrerte seg om de lette delene når stoffet ble vanskelig. Over 70 % av fangene sa seg helt eller delvis enige i at de fortsatte å jobbe til arbeidet var ferdig, selv når stoffet var kjedelig og uinteressant (post 1).

Post 2 viser at omlag 55 % av de innsatte var helt eller delvis enige i at de prøvde å formulere viktige faktaopplysninger med egne ord når de studerte til en prøve. Legg merke til at 30 % av fangene ikke gjorde bruk av denne metoden når de forberedte seg til prøver, noe som kan sies å være en høy andel.

Legg merke til at 65 % av de innsatte ofte ikke visste hva materialet handlet om, selv om de hadde lest og forberedt seg til timen. Omlag 15 % var helt uenige, 15 % var delvis uenige og 15 % hevdet å være usikre (post 3).

Omlag 50 % av fangene opplyste å være helt eller delvis enige i påstanden om at de ofte tenkte på andre ting og ikke fulgte med når læreren snakket. Omlag 15 % av fangene var usikre og 20 % var delvis uenige i påstanden. Disse resultatene er ikke nødvendigvis overraskende hvis de ses i sammenheng med resultatene fra post 3, (”Jeg opplever ofte at jeg har lest og forberedt meg til timen men ikke vet hva temaet handler om”), som viste at 50 % av fangene hevdet ofte å ha lest og forberedt seg til timen uten å forstå det de hadde lest om.

Post 5 viser at 85 % av fangene helt eller delvis var enige i påstanden, noe som viser at majoriteten av de innsatte prøvde å få alt stoffet til å passe sammen når de studerer et emne. Legg merke til at ingen innsatte vurderte det til å være uviktig å få stoffet til å passe sammen når de studerte et emne.

Rundt 70 % av fangene var helt eller delvis enige i at de av og til når de studerte brukte å stoppe opp og repetere for seg selv hva de hadde lest. Omlag 10 % var helt uenige, 15 % var delvis uenige og bare 5 % hevdet å være usikre (post 6).

Post 7 viser at rundt 50 % av de innsatte helt eller delvis var enige i at de sa stikkord om og om igjen til seg selv for å bedre huske stoffet de hadde lest. Omlag 20 % av de innsatte var usikre, 10 % var delvis uenige og 20 % helt uenige i dette utsagnet.

Tabell 5.17d. Forskjellige læringsstrategier, motivasjon for utdanning, forventninger, og hvordan innsatte opplever prøver. (N=20)

Beskrivelse av min nåværende utdanningssituasjon	Helt uenig	Delvis uenig	Usikker	Delvis enig	Helt enig
Jeg prøver å relatere det jeg leser i bøkene til hva jeg har lært i timen når jeg skal lese til en prøve	1 (5 %)	2 (10 %)	2 (10 %)	9 (45 %)	6 (30 %)
Jeg spør meg selv spørsmål for å kontrollere at jeg kan stoffet jeg har lest	4 (20 %)	3 (15 %)	1 (5 %)	8 (40 %)	4 (20 %)
Det er vanskelig for meg å komme fram til hva hovedideene idet jeg leser er	1 (5 %)	3 (15 %)	4 (20 %)	9 (45 %)	3 (15 %)
Jeg gir enten opp eller konsentrerer meg bare om de lette delene når stoffet blir vanskelig	4 (20 %)	8 (40 %)	3 (15 %)	2 (10 %)	3 (15 %)
Jeg prøver å formulere viktige ideer med mine egne ord når jeg studerer	1 (5 %)	1 (5 %)	2 (10 %)	13 (65 %)	3 (15 %)
Jeg prøver å lære meg så mange faktaopplysninger som mulig når jeg skal lese til en prøve	2 (10 %)	1 (5 %)	1 (5 %)	8 (40 %)	8 (40 %)
Jeg bruker å gjøre notater mens jeg leser for å huske stoffet bedre	2 (10 %)	4 (20 %)	1 (5 %)	6 (30 %)	7 (35 %)

Omlag 75 % av de innsatte prøvde å relatere det de hadde lest til det de kunne fra før (tabell 5.17d; post 1). I likhet med mange spørsmål over målte dette spørsmålet en av de basale faktorene innefor læringsstrategier. Det er viktig å relatere informasjon, og i sosialvitenskaplige studier kan vi måle dem opp mot daglige erfaringer. Et stort flertall av fangene som tok utdanning i fengslet hevdet å relatere informasjon når de forberedte seg til eksamener.

Omlag 60 % av fangene stilte seg selv spørsmål for å kontrollere at de hadde fått med seg stoffet de hadde lest (post 2). Et flertall av fangene betraktet det ofte som vanskelig å forstå hva hovedideene i det de hadde

lest hadde vært. Omlag 60 % av fangene var helt eller delvis enige i påstanden, mens bare 20 % av fangene var helt eller delvis uenige (post 3).

Post 4 viser at et flertall av fangene (60 %) var helt eller delvis uenige i at de enten brukte å gi opp eller bare konsentrere seg om de lette delene når skolearbeidet ble vanskelig. En ganske høy andel av fangene pleide likevel å gi etter når noe ble vanskelig; 25 % av de innsatte sa seg helt eller delvis enige i den påstanden (post 4).

Tabell 5.17d viser at flesteparten av fangene (80 %) bestrebet seg i å formulere viktige ideer med egne ord når de studerte (post 5). En viktig faktor ved å forberede seg til eksamener er å huske faktaopplysninger. Generelt virket det som at fangene innså viktigheten av å huske faktaopplysninger. 80 % av fangene var helt eller delvis enige i utsagnet. Vær oppmerksom på at fangene opplyste å relatere informasjon når de forbedret seg til eksamener (se post 1). Det ser derfor ut til at de fleste fangene forsøkte å bruke en eller annen form for læringsstrategi (post 6).

Post 7 avslører at 65 % av fangene helt eller delvis var enige i dette utsagnet, altså at de gjorde notater mens de leste, for å huske stoffet bedre. Rundt 10 % av fangene var helt uenige, 20 % var delvis uenige, og kun 5 % var usikre.

Mange av spørsmålene over tar for seg læringsstrategier. Resultatene viser at fangene på mange måter innser viktigheten av å benytte læringsstrategier. Likevel kan dette elementet forbedres ved å jevnlig holde kurs i læringsstrategier for fangene.

Litteraturreferanser

- Eggertsdóttir, A. D. (2006). Menntun í fangelsum: “Það eina góða þarna inni.” (Utdannelse i fængsler: ”Det eneste positive der inne”. Lokaritgerð (MA tesis): Háskóli Íslands.
- European prison rules nr. 78/1987.
- Ragnarsson, B. og Gunnlaugsson, H. (2007). Menntun, menntunarbakgrunnur og námsáhugi íslenskra fanga (Utdannelse, utdanningsbakgrunn og utdannelsingsönske blandt islandske fange). Hentet 23. januar 2008. Reykjavík:
- Menntun, menntunarbakgrunnur og námsáhugi íslenskra fanga: Könnun gerð að tilhlutan menntamálaráðuneytis og dóms- og kirkjumálaráðuneytis í samvinnu við Fangelsismálastofnun ríkisins
- Menntamálaráðuneytið, (2008). Stefnumótun í menntunarmálum fanga á Íslandi: Tillögur nefndar sem skipuð var af menntamálaráðherra. (Undervisningsministeriet, (2008). Målsætning med utdannelse blandt fanger i Island: Forslag fra en nævnd av den statlige fængselsadministrasjonen, utdanningsdepartementet og justisdepartementet). Hentet 23. januar 2008: http://bella.mrn.stjr.is/utgafur/menntun_fanga.pdf

6. Norge

av Terje Manger, Ole-Johan Eikeland og Åge Diseth

Innsatte i norske fengsel har de samme rettigheter til utdanning og opplæring som resten av landets befolkning. Rettighetene er regulert av Lov om grunnskolen og den videregående opplæring (opplæringsloven) og internasjonale konvensjoner og anbefalinger. I følge den norske opplæringsloven har alle innbyggere både rett og plikt til grunnskoleopplæring. Ungdom som har fullført grunnskolen eller tilsvarende opplæring, har etter søknad rett til tre år fulltids videregående opplæring (§ 3-1). I skolefag der læreplanen forutsette lengre opplæringstid enn tre år, har de unge rett til opplæring i samsvar med den opplæringstiden som er fastsatt i læreplanen. Hele retten må normalt tas ut i løpet av en sammenhengende periode på fem år, eller seks år når opplæringen helt eller delvis blir gitt i lærebedrift. Før 2005 måtte retten tas ut innen utgangen av det året personen fylte 20 år. I kraft av den siste endringen i opplæringsloven (juni 2005) gjelder nå denne såkalte ungdomsretten til utgangen av det året en fyller 24 år.

I følge norsk lov på undersøkelsestidspunktet hadde voksne som var født før 1. januar 1978, med fullført grunnskole eller tilsvarende, men ikke fullført videregående opplæring, etter søknad rett til videregående opplæring (§ 4A-3). (Denne delen av loven ble forandret 1. august i 2008 til å gjelde fra det året de fyller 25 år.) De som er over opplæringspliktig alder, og som trenger grunnskoleopplæring, har rett til slik opplæring (§ 4A-1). Retten til opplæring omfatter vanligvis de fag en må ha for å få vitnemål for fullført grunnskoleopplæring for voksne. Det heter i opplæringsloven at opplæringen skal tilpasses de voksnes behov. I den norske straffegjennomføringsloven er de innsattes sivile retter fastsatt (§2). Dette blir presisert i forskriftene til loven, som sier at domfelte og de som er i varetekt har samme rett til tjenester og tilbud og de samme plikter og

ansvar som folk ellers i samfunnet. Kriminalomsorgen er derfor pålagt, så langt som mulig, å legge til rette for at samarbeidende etater skal kunne yte lovfastsatte tjenester til domfelte og de som er i varetekt, slik at de skal få ta del i disse tjenestene (§4).

Den norske undersøkelsen

Undersøkelsen ble gjennomført i perioden andre til niende februar 2006. Data ble samlet inn ved hjelp av tilsvarende spørreskjemaet som i de andre nordiske land (se kapittel 2). Alle innsatte over 18 år som i *denne tidsperioden* sonet dom, satt i varetekt eller var under forvaring, var i målpopulasjonen for undersøkelsen. I praksis er altså dette en populasjonsundersøkelse (ni innsatte var under 18 år og er således ikke med her). Ifølge rapporteringen fra de enkelte fengsel var det 3 289 innsatte i den aktuelle tidsperioden. Noen innsatte var på permisjon eller var opptatt med andre ting, slik som rettssaker. De var således ikke mulig å få fatt i. Det var 117 innsatte som av ulike grunner ikke kunne delta i undersøkelsen og som således ikke fikk spørreskjemaet. Av de 3 172 innsatte som fikk det var det 71,1 prosent som svarte.

I hvert fengsel fikk *en* person ansvaret for å administrere spørreundersøkelsen. Alle kontaktpersonene ble like før utsending av skjemaene ringt opp av Utdanningsavdelingen, Fylkesmannen i Hordaland, som har nasjonalt ansvar for fengselsundervisningen, delegert fra Kunnskapsdepartementet. På denne måten sikret en at de samme prosedyrene ble fulgt i alle fengsel. Det ble ikke sendt ordinær purring til de enkelte som ikke hadde svart. Fengsel som av ulike grunner var sene med å sende tilbake utfylte spørreskjema, fikk likevel en påminnelse og en utvidet frist. Det ble da presisert at innsatte som eventuelt kom inn i fengslet etter den niende februar 2006, *ikke* skulle være med i undersøkelsen, men bare de som var der i den aktuelle avgrensede perioden.

Innsatte som ikke behersket norsk språk, fikk den engelskspråklige versjonen av spørreskjemaet i tillegg. For å hindre dobbelrapportering, ble det da understreket at bare den ene av versjonene skulle returneres. Utover det fikk de som hadde behov for det hjelp til å forstå skjemaet og fylle det ut. Det var ingen individuell identifisering av skjemaene, men de ble identifisert med et fengselsnummer.

Kjennetegn ved de som svarte

Bare en liten del av de som var med i undersøkelsen var under forvaring (41 personer, eller 1,8 prosent). En av åtte var i varetekt. Dette er litt færre enn hva som var den faktiske situasjonen i norske fengsel på siste undersøkelsesdag, jevnført med Justisdepartementets tall (da satt 17,5 prosent i varetekt). Slik sett er innsatte med ordinær dom litt overrepresenterte i undersøkelsen. Kvinnene utgjorde 4,7 prosent av populasjonen innsatte den niende februar, men i undersøkelsen utgjør de seks prosent. Over åtti prosent (85,7 prosent) har oppgitt norsk statsborgerskap; 84,1 prosent sa at Norge har vært oppvekstlandet. (I følge Justisdepartementet var det 83,2 prosent innsatte med norsk statsborgerskap siste dagen i undersøkelsen.) Innsatte med 67 ulike statsborgerskap deltok i undersøkelsen, og innsatte fra land utenfor Europa utgjør en større del av de i varetekt enn gjennomsnittet. Gjennomsnittsalderen til de innsatte var 35 år (standardavvik 10,1).

Utdanningsnivået

I tabell 6.1 presenterer vi hvor stor del av de innsatte som sa at de hadde fullført de aktuelle utdanningene som de fikk seg forelagt i spørreskjemaet. Vi konsentrerer oss her om det som er obligatorisk grunnskole (eller tilsvarende), videregående opplæring (eller tilsvarende) og høyere utdanning (ved høgskole og/eller universitet). I tillegg presenterer vi prosentdelen som sier at de har fullført yrkesopplæring av en eller annen sort. Det kan være tale om fag- eller svennebrev, yrkesskole (før 1975) eller fullverdig yrkesopplæring utenom disse.

Tabell 6.1. Prosent* innsatte som har fullført grunnskole, videregående opplæring, høyere utdanning og yrkesopplæring. N=2255=100 %.

Skole/utdanning:	Prosent
Grunnskole**	92,8
Fullført grunnkurs eller tilsvarende, ikke mer	15,1
Fullført VK1 eller tilsvarende, ikke mer	17,4
Fullført videregående opplæring eller tilsvarende	30,6
Høyere utdanning ***	12,9
Fullført yrkesopplæring #	29,5

* Hver celle i tabellen er selvstendig; 100 prosent minus celledatallet er prosentdelen som ikke har fullført.

** Inkluderer ungdomsskole, folkeskole, framhaldsskole og realskole. *** Inkluderer både enkeltfag og lavere og høyere gradsutdanning ved universitet og høyskole. # Dette overlapper for noen av de innsatte med fullført videregående opplæring.

Yrkesopplæring kan for noen overlapse med fullført videregående opplæring. I Norge brukes betegnelsen *videregående opplæring* om det som vanligvis er dagens treårige utdanningsløp for 16–19-åringer. Grunnkurs er da det første året av videregående opplæring, VK1 det andre året og ”fullført videregående opplæring eller tilsvarende” betyr vanligvis at man har fullført alle tre år (VK2 er det tredje året). Merk ellers følgende når det gjelder tabell 6.1: De som har fullført et høyere nivå av videregående opplæring, er ikke med i prosentdelen som har nivået under. De som har høyere utdanning er selvsagt å finne blant de med fullført videregående opplæring, og de med yrkesopplæring kan finnes blant de med videregående opplæring.

Kvinnelige og mannlige innsatte har en nokså lik utdanningsbakgrunn. Den største forskjellen er at nesten dobbel så mange menn har fullført yrkesopplæring. Kvinner har i litt større grad enn menn høyere utdanning.

Tabell 6.2. Prosent* innsatte med fullført grunnskole, videregående opplæring, høyere utdanning og yrkesopplæring etter alderskategori.

Type fullført utdanning	18 til 24 år N=338	25 til 34 år N=783	35 til 44 år N=655	Over 44 år N=364
Fullført grunnskole**	91,7	92,7	93,1	94,8
Fullført grunnkurs, ikke mer	22,5	15,2	14,7	9,3
Fullført VK1, ikke mer	27,2	20,7	13,4	8,2
Fullført videregående oppl.	16,3	31,8	33,6	38,2
Høyere utdanning ***	2,7	9,8	16,9	22,8
Fullført yrkesopplæring #	19,8	26,2	31,9	43,7

* Hver celle i tabellen er selvstendig; 100 prosent minus celltallet er prosentdelen som ikke har fullført.

** Inkluderer ungdomsskole, folkeskole, framhaldsskole og realskole. *** Inkluderer både enkeltfag og lavere og høyere gradsutdanning ved universitet og høyskole. # Dette overlapper for noen også med fullført videregående opplæring.

Som tabell 6.2 viser henger alder og fullført utdanningsnivå til en viss grad sammen. De yngste (under 25 år) utgjør den største delen som har fullført videregående opplæring grunnkurs og VK1 (22,5 og 27,2 prosent), men de har langt fra den høyeste delen som har fullført videregående opplæring (16,3 prosent mot over tretti prosent for de andre aldersgruppene). Forklaringen på dette ligger trolig både i livssituasjonen de innsatte er i, og ikke minst i det som har ført dem dit de nå er. Mange har avbrutt opplæringsløpet sitt, og både det og situasjonen i fengslet krever av de trenger lengre tid på å fullføre opplæringen.

Utdanningsnivået til de innsatte henger også sammen med hva som er deres geografiske opphav. Nesten hver sjettede innsatte har et annet land enn Norge som oppvekstland. Bare fire av fem innsatte fra land utenom Europa har fullført grunnskole eller tilsvarende. På den andre siden er prosentdelen med høyere utdanning i denne gruppen innsatte relativt høy (elleve prosent).

Det ble på undersøkelsestidspunktet gitt tilbud om formell utdanning i 34 av 47 norske fengsel. Utdanningsnivået hos innsatte i fengsel uten skole var høyere enn hos dem i fengsel med skole. En skal likevel merke seg at 40 prosent av innsatte i fengsel uten skole ikke hadde fullført vide-regående opplæring.

Hvor mange tar utdanning i fengsel?

I tabell 6.3 rapporteres antall og prosent innsatte som tok ulike typer utdanning mens de var i fengsel. Tabellen er prosentuert med utgangspunkt i de 746 innsatte som sa at de holdt på med utdanning i fengslet. Kategorien ”annen utdanning” kan eksempelvis være opplæring i ikt (datakurs) eller språkkurs (som oftest norsk).

Tabell 6.3. Antall og prosent* innsatte som tok ulike typer utdanning i fengsel. Prosent av de som holdt på med utdanning fengslet. N=746.

Skole/utdanning:	Antall	Prosent
Ungdomsskole	39	5,2
Videregående grunnkurs	187	25,1
VK1	123	16,5
VK2	46	6,2
Påbygning til studiekompetanse	117	15,7
Lærlingkontrakt	38	5,0
Enkeltfag, univ/høyskole	48	6,4
Gradsutdanning univ./høyskole	51	6,8
Annent utdanning	181	24,3
Uoppgitt	70	9,4

* De innsatte kunne krysse av for flere utdanninger.

På undersøkelsestidspunktet var det 517 innsatte som oppga at de tok en *formell utdanning*; 70 av de 746 innsatte under utdanning opplyste ikke om hvilken type utdanning de holdt på med i fengslet. Av de 517 som sa at de holdt på med en formell utdanning, kan det også finnes noen som holdt på med ”annen utdanning” i tillegg.

I den norske undersøkelsen var det 569 innsatte som holdt på med bare en utdanning, 78 tok to utdanninger, 25 holdt på med tre utdanninger og åtte tok fire–fem utdanninger. Det var 1509 innsatte, eller 66,9 prosent av alle som svarte, som ikke tok utdanning i fengslet.

Til sammen 414 innsatte (dvs. 55,5 prosent av de som holdt på med utdanning) tok en eller annen form for videregående opplæring (dvs. grunnkurs, VK1, VK2, påbygning av studiekompetanse, lærlingkontrakt). Av de som holdt på med videregående opplæring og som opplyste om det, var det ca. 30 prosent som tok allmenne, økonomiske eller administrative fag, og ca. 60 prosent tok yrkesfag.

Utdanningsønske

De innsatte fikk anledning til å gjøre rede for sine utdanningsønsker. Ni spesifiserte utdanningsønsker var oppgitt, pluss en åpen kategori for andre typer utdanninger. Tabell 6.4 viser hvor stor prosentdel som har krysset av for de ulike utdanningsønskene som var listet opp i spørreskjemaet. I tillegg har vi talt opp hvor mange som har minst ett utdanningsønske blant disse kategoriene. Tabellen er prosentuert både ut fra alle som deltok i undersøkelsen og bare de innsatte som sa at de hadde utdanningsønske. Det var hele 485 innsatte som ikke spesifiserte utdanningsønske.

Vi legger merke til at 54,9 prosent av alle innsatte hadde minst ett utdanningsønske. I tabellen ser man videre at videregående opplæring, sammen med lærlingkontrakt, var de mest ettertraktede utdanningsønsker. Hovedinntrykket er likevel at etterspørselen etter utdanningstypene er nokså jevnt fordelt, med unntak for grunnskoleutdanning. De innsatte kunne også krysse av for hvilken studieretning innen videregående opplæring de ønsker å starte på. Av de som ønsket seg videregående opplæring var det 24 prosent som sa at de ville ha allmennfaglig studieretning; 63,4 prosent ønsket yrkesfaglig studieretning; 4,4 prosent ønsket studieretning for musikk, dans og drama, og 6,4 prosent ville ha idrettsfag. (De innsatte kunne her krysse av for flere alternativ.)

Det er bare små forskjeller mellom kvinner og menn når det gjelder utdanningsønske, men utdanningsønskene er derimot aldersavhengige. De eldste innsatte etterlyste i større grad enn yngre 'annen utdanning'. Her var det ønsket om ikt-kurs blant de eldste som gjør forskjellen (de innsatte kunne spesifisere 'annen utdanning' i en åpen kategori). Dess yngre de

innsatte var dess større er prosentdelen som etterlyste videregående opplæring. Prosentdelen med minst ett utdanningsønske er 65,4 blant de under 25 år; den er 35,7 prosent blant de over 44 år.

Nesten hver tiende innsatt fra land utenfor Europa ønsket seg grunnskoleopplæring. Innsatte utenfor Norge etterlyste i særlig grad 'annen utdanning'. I hovedsak var det da snakk om språkkurs, enten norsk eller engelsk. Utover det var det ikt-kurs som ofte ble presisert under 'annet utdanningsønske'.

Tabell 6.4. Antall og prosent* innsatte med utdanningsønske.

Utdanningsønske:	Antall	Prosent* av alle i undersøkelsen	
		N=2255	N=1701
Ønsker ingen utdanning	554	24,2	-
Uoppgitt utdanningsønske	485	21,5	28,5
Ungdomsskole (grunnskole)	75	3,3	4,4
Videregående, grunnkurs	302	13,4	17,7
Videregående, VK1	244	10,8	14,3
Videregående, VK2	194	8,6	11,4
Påbygging til studiekompetanse	213	9,4	12,5
Læringskontrakt	247	11,0	14,3
Enkeltfag, univ. eller høyskole	192	8,5	11,2
Gradsutdanning, univ. eller høyskole	181	8,0	10,5
Annen utdanning	189	8,4	11,0
Minst ett utdanningsønske	1216	54,9	-

* Hver celle i tabellen er selvstendig; 100 prosent minus celtallet er prosentdelen som ikke har ønsket.

Førtitre prosent av innsatte i fengsel uten skole (gjelder 13 fengsel) hadde minst ett utdanningsønske. En tredjedel av de som sonet i disse fengslene hadde da rett til videregående opplæring, men fikk på undersøkelsestidspunktet ikke anledning til å starte opplæringen.

Skolefaglig kompetanse og lærevansker

De innsatte ble bedt om å vurdere sine egne dataferdigheter (iktferdigheter), lese- og skriveferdigheter og regne- og matematikkferdigheter. Som tabell 6.5 viser er det en av syv som vurderer sine lese- og skriveferdigheter som dårlige eller svært dårlige, mens en av fire har en tilsvarende negativ vurdering av sine regne- og matematikkferdigheter. Det

er særlig mange innsatte (nærmere 40 prosent) som vurderer sine dataferdigheter som dårlige eller svært dårlige.

Litt færre enn to av tre innsatte (62,8 prosent) rapporterte at de *ikke* hadde lese- eller skrivevansker, mens 27,2 prosent sa at de hadde 'litt' vansker og 10 prosent sa 'mye' vansker. Hver tiende mannlig (10,2 prosent) innsatt sa at han hadde 'mye' lese- eller skrivevansker; tilsvarende tall for kvinner er 6,3 prosent. Prosentdelen med 'mye' lese- eller skrivevansker var minst blant de eldste (6,2 prosent), mens det var gruppen 25 til 34 år som hadde den største andelen med slike selvrapporterte vansker (12,2 prosent).

Tabell 6.5. De innsattes vurdering av sin egen skolefaglige kompetanse. Svar i prosent.

Vurdering:	Lese- og skriveferdigheter	Regne- og matematikkferdigheter	Dataferdigheter (ikt-ferdigheter)
Svært gode	21,6	11,1	8,0
Gode	34,7	26,9	18,7
Middels	29,4	37,1	34,0
Dårlige	10,5	17,3	22,6
Svært dårlige	3,8	7,5	16,7

En nærliggende forklaring på dette er trolig at de yngre både i nær fortid og i nåtid har kjent problemene klarere på kroppen. Noen av de innsatte hadde en språkbakgrunn som skiller seg mye fra norsk. Disse kan ha rapportert generelle vansker med norsk som fremmedspråk som lese- eller skrivevansker. Vi kan derfor ikke se bort fra at vi har fått en overrapportering av lese- eller skrivevansker i denne gruppen på *den* bakgrunn. Det var førti prosent av de innsatte fra land utenfor Europa som rapporterte at de hadde litt vansker.

Litt over halvparten av de innsatte sa at de ikke hadde regne- eller matematikkvansker; en av tre hadde 'litt'; en av åtte hadde 'mye'. Det var ingen kjønnsforskjeller, men de yngste aldersgrupper rapporterte oftere vansker enn de eldre. Innsatte fra Europa utenom Norden var de som i minst grad rapporterte regne- eller matematikkvansker. Innsatte fra Norden hadde det i størst grad (omlag hver åttende).

Undersøkelsen viste ingen betydelig forskjell mellom de som tok utdanning og de som ikke tok utdanning angående selvrappotering av vansker og ferdigheter med å lese, skrive og regne. De som tok utdanning oppgav at de hadde litt bedre ikt-ferdigheter, og hadde i større grad blitt

undersøkt for og fått hjelp til lese- eller skrivevansker og/eller regne- eller matematikkvansker.

Generelt gav de som tok lengre og/eller høyere utdanning (spesielt de som tok universitets/høyskolefag) uttrykk for at de hadde bedre ferdigheter og mindre grad av lærevansker. Innsatte som tok påbygning til studiekompetanse hadde mindre grad av regne- eller matematikkvansker, mens de som gikk på ungdomsskole eller videregående grunnkurs hadde dårligere ferdigheter og til dels større lærevansker. Det er altså grunn til å være spesielt oppmerksom på de som tar ungdomsskole eller videregående grunnkurs med tanke på bedring av ferdigheter og oppfølging av lærevansker.

Motiver for utdanning i fengsel

De innsatte som tok utdanning i fengsel fikk dette spørsmålet: ”Nedenfor følger noen mulige grunner til at du begynte på utdanning i fengsel. Hvor viktige var hver av disse grunnene for den utdanningen *du nå har begynt på?* ” De ble så presentert for femten mulige grunner til at de begynte på utdanningen. For hver grunn ble det gitt tre svaralternativ: ’svært viktig’, ’en viss betydning’ og ’ingen betydning’. Tabell 6.6 viser svarene.

Tre forhold ble oppgitt som ’svært viktig’ grunn til å ta utdanning i fengsel av over halvparten av de innsatte. Den grunnen som flest innsatte krysset av for, ’for å benytte tiden til noe fornuftig og nyttig’, er en grunn som er klart preget av den situasjonen de innsatte generelt sett er i, nemlig i fengsel. Den nest viktigste grunnen, som også over halvparten av de innsatte gav opp, er ’for å tilegne meg faglig kunnskap’, og den tredje viktigste grunnen er ’for lettere å få jobb etter avsluttet soning’.

Mellom 40 og 50 prosent av de som svarte, krysset av som ’svært viktig’ en del andre grunner som klart har å gjøre med fremtidig nytteverdi (’for å ta eksamen/forbedre karakterene’), verdien av kunnskaper (’for å tilfredsstillere lærelysten’), hverdagen etter fengselsoppholdet er ferdig (’for å mestre tilværelsen etter avsluttet soning’ og ’for å unngå lovbrudd etter avsluttet soning’) og situasjonen en innsatt er i (’for å lette soningen’).

For å få et mer oversiktlig bilde av grunner for å ta utdanning i fengsel, ble svarene klassifiserte i færre kategorier, gjennom bruk av faktoranalyse. I denne analyseformen blir et større antall variabler behandlet slik at de bli reduserte eller sammenfattet til et mindre tall variabler eller

dimensjoner (her: hovedgrunner til å ta utdanning). Faktoranalysen gjør dette ved å se etter klynger eller grupper av variabler som henger sammen med hverandre statistisk (dvs. de korrelerer). Analysen viste at de innsatte som tok utdanning i fengsel kan forstås på tre måter, eller langs tre dimensjoner, når det gjelder motiver for utdanning.

De tre motivkategoriene kan kalles 1) 'endring og mestring av fremtiden', 2) 'sosiale og situasjonspregede grunner' og 3) 'tilegning av kunnskaper og ferdigheter'. Mens kategori 1 og 3 måler i hvilken grad de innsatte ble drevet mot et mål (knyttet til fremtiden eller til kunnskapen og ferdighetenes verdi i seg selv), beskriver kategori 2 i hvilken grad de innsatte tok utdanning fordi andre gjorde det eller for å unngå det ubehagelige ved fengsel og fengselsrutiner. Den første kategorien er den viktigste når det gjelder å forklare motivasjonsstrukturen hos de innsatte. Den er dobbelt så viktig som den andre kategorien og viktigere enn kategori to og tre til sammen. (Statistisk forklarer den første kategorien 25,6 prosent, den andre 13,7 prosent og den tredje 9,3 prosent av variasjonen i svarene fra de innsatte.)

Tabell 6.6. Prosentvis fordeling av svar på spørsmål om grunner til at de innsatte tok til med utdanning i fengslet. N=537.

De innsattes grunner for å ta utdanning i fengsel	Svært viktig	En viss betydning	Ingen betydning
For å benytte tiden til noe fornuftig og nyttig	80,5	18,2	1,3
For å tilegne meg faglig kunnskap	73,6	23,1	3,4
For lettere å få jobb etter avsluttet soning	56,7	27,2	16,1
For å ta eksamen/forbedre karakterene	48,8	26,7	24,6
For å tilfredsstille lærelysten min	47,7	42,0	10,2
For å mestre tilværelsen etter avsluttet soning	47,1	25,1	27,8
For å lette soningen	44,2	40,1	15,7
For lettere å unngå lovbrudd etter avsluttet soning	41,6	20,2	38,2
For å bruke denne skolen som overgang til skole etter avsluttet soning	33,1	29,9	37,0
Fordi det er bedre enn å jobbe i fengslet	30,7	25,5	43,9
For å få større tro på meg selv	29,6	38,4	32,1
Fordi jeg ville delta i det sosiale miljøet på skolen	17,1	31,2	51,7
For å få større frihet på dagtid	16,8	24,9	58,3
Fordi jeg ble oppfordret	6,7	17,5	75,8
Fordi jeg hadde venner som gikk på skolen	4,0	12,1	84,0

Er det forskjeller i skår på de tre motivkategoriene, alt etter om de innsatte har høy eller lav utdanning? Vi benyttet høyeste fullførte utdanningsnivå som utgangspunkt, og delte de innsatte inn i fem grupper; de som ikke hadde fullført noen utdanning, de som hadde fullført grunnskole, de som

hadde fullført videregående opplæring, de som hadde fullført enkeltfag ved universitet eller høyskole og de som hadde fullført grad ved universitet/høyskole. Høy motivasjon vil si en skår blant de 25 prosent høyest motiverte; tilsvarende vil lav motivasjon si en skår blant de 25 prosent med lavest motivasjon.

Det var ikke signifikant forskjell mellom innsatte med ulikt fullført utdanningsnivå når det gjelder motivkategori 1. De med lavere utdanning var ikke mindre motiverte til å endre og mestre fremtiden enn de med høy utdanning (eller omvendt). Derimot fant vi signifikante forskjeller mellom utdanningsnivåene når det gjelder motivkategori 2 (kjikvadrat = 20,28, $p < .01$). Dess høyere utdanning de innsatte hadde, dess mindre var de motiverte av sosiale og situasjonspregede grunner. Det var med andre ord de med ingen eller lav utdanning som var motiverte av slike grunner. Vi fant også en signifikant forskjell mellom innsatte med ulik utdanning når det gjelder den tredje motivkategorien, som handler om tilegning av kunnskaper og ferdigheter (kjikvadrat = 19,28, $p < .01$). Innsatte med høy utdanning var i særlig grad motiverte av å tilegne seg kunnskaper og ferdigheter.

Vi hadde også opplysninger om hvor lang dom de innsatte sonet: Under tre måneder, tre til tolv måneder, mellom ett og fem år og fem år eller mer. Det var signifikant forskjell mellom gruppene knyttet til motivkategorien 'endring og mestring av fremtiden' ($F = 5,86$, $p < .001$). De som sonet lang dom hadde høyere motivasjon knyttet til denne kategorien enn de som sonet kortere dommer. Det var også signifikant forskjell mellom gruppene i skår på kategorien 'sosiale og situasjonspregede grunner' ($F = 2,99$, $p < .03$). De med kortere dommer, særlig de som sonet tre til tolv måneder, skåret høyere enn de med lengre dommer. Det var ingen signifikant forskjell mellom lengde på dommen i skår på 'tilegning av kunnskaper og ferdigheter'.

Det var heller ingen signifikante kjønnsforskjeller med hensyn til motivkategorier, men det var en signifikant forskjell mellom aldersgruppene for kategorien 'sosiale og situasjonspregede grunner'. De yngste skåret høyest og de eldste lavest på denne motivkategorien ($F = 6,69$, $p < .001$).

Motivasjon og læringsstrategi

I denne undersøkelsen ble det målt ulike typer motivasjon og læringsstrategier. Motivasjon ble definert som *forventninger* om læring og prestasjon

(mestringsforventning), i hvilken grad utdanningen hadde *verdi*, og innslag av negative emosjoner (testangst) i utdanningssituasjonen. Læringsstrategier ble målt i form av kognitive strategier (at man eksempelvis setter egne ord på det som skal læres og forsøker å huske faktakunnskap) og selvregulering (at man eksempelvis repeterer fag og stiller seg selv kontrollspørsmål). Resultatene viste at deltakerne i undersøkelsen oppga at de var godt motiverte for utdanning, og at de stort sett benyttet hensiktsmessige læringsstrategier. De som var høyt motiverte (dvs. at de skårte høyt på mestringsforventning og verdi, samt lavt på testangst), benyttet også mest hensiktsmessige kognitive strategier og selvregulering.

De som tok enkeltfag og gradsutdanning ved universitet/høyskole hadde høyere nivå av 'verdi' og 'selvregulering', men lavere nivå av testangst, og de som tok gradsutdanning ved universitet/høyskole hadde i tillegg et høyere nivå av mestringsforventning og kognitive strategier. Innsatte på videregående opplæring, grunnkurs, hadde høyere nivå av 'testangst' og lavere nivå av selvregulering. De som tok VK1 hadde også et høyere nivå av testangst, og de som tok ungdomsskole hadde et lavere nivå av selvregulering.

Resultatene tyder altså på at de som tar høyere utdanning har noe bedre ressurser angående motivasjon og læringsstrategier. Dette er som ventet, fordi høyere utdanning er mer krevende enn videregående utdanning og ungdomsskole.

Grunner til å ikke ta utdanning i fengsel

De innsatte som ikke tok utdanning i fengsel på det tidspunktet undersøkelsen ble gjennomført fikk spørsmål om hva grunnen eller grunnene til det var. Åtte grunner ble listet opp. De som svarte kunne krysse av for en eller flere grunner, og kategorien 'andre forhold' fanget inn grunner som eventuelt ikke var listet opp. På en egen linje kunne de som svarte presisere hvilke 'andre forhold' det var tale om. Tabell 6.7 viser svarfordelingen.

Det var 64,4 prosent som krysset av for bare en grunn, mens 19,7 prosent krysset av for to eller flere grunner (svært få, 6,2 prosent, krysset av for flere enn to grunner). Som tabell 6.7 viser var det en femtedel som krysset av for at de ikke tar utdanning fordi fengslet ikke har utdannings tilbud i det hele. Et slikt svar må ses i lys av at det på undersøkelsestidspunktet ikke ble gitt utdanning i 13 av 47 norske fengsler (senere, i løpet av 2007, ble det etablert undervisning i alle fengsler). De to nest hyppigste grunner til ikke å ta utdanning var at en ikke får informasjon om utdan-

ningstilbud og at fengslet ikke har utdanningstilbud som passer en. Det var bare en liten prosent av de innsatte som krysset av for egne lærevansker som grunn til å ikke ta utdanning, selv om lærevansker er svært vanlige blant innsatte. Av 'andre forhold' er for kort soningstid det forholdet som ble oftest nevnt.

Det var ingen kjønnsforskjeller, bortsett fra at kvinner oftere enn menn krysset av for 'andre forhold'. Vi fant signifikante forskjeller mellom aldersgruppene for svar på 'jeg får ikke informasjon om utdanningsvalg' og 'jeg synes jeg har for store lærevansker'.

Tabell 6.7. Grunner til ikke å ta utdanning i fengsel. N=1509.

Grunner til ikke å ta utdanning	Prosent
Fengslet har ikke utdanningstilbud i det hele tatt	20,7
Jeg får ikke informasjon om utdanningstilbud	17,7
Fengslet har ikke utdanningstilbud som passer meg	17,1
Jeg er ikke interessert i å ta utdanning i fengslet	11,4
Skole- og studieforholdene i fengslet er dårlige	9,4
Jeg har god nok utdanning fra før av	8,5
Jeg synes jeg har for store lærevansker	6,9
Utdanning gir meg ikke nok utbytte i forhold til innsatsen	1,5
Andre forhold	19,5

*Hver celle i tabellen er selvstendig; 100 prosent minus celledatallet er prosentdelen som ikke krysser av for grunnen.

I begge tilfellene var det de yngste som oftest krysset av for disse forhold som grunner til å ikke ta utdanning i fengsel. Svarene på utsagnet 'jeg får ikke informasjon om utdanningsvalg' viste store variasjoner mellom fengsel. I syv av fengselsavdelingene var det således ingen innsatte som krysset av for at dette var en grunn til at de ikke tok utdanning, mens det i fire fengselsavdelinger var mer enn 30 prosent som krysset av for denne grunnen (det var 47 fengsel, men 54 fengselsavdelinger med i undersøkelsen).

Dess lengre soning de innsatte hadde, dess oftere svarte de at fengslet ikke hadde utdanningstilbud som passet dem og at skole- og studieforholdene i fengslet var for dårlige. Vi delte også de som svarte inn etter grupper av oppvekstland, Norge, Norden ellers, Europa ellers eller land utenfor Europa. Det var ingen signifikante forskjeller mellom innsatte fra disse regionene med tanke på de oppgitte grunnene til å ikke ta utdanning i fengsel.

Innsattes evaluering av utdanningen i fengsel

Deltakerne i undersøkelsen ble bedt om å oppgi sin relative enighet eller uenighet med ulike utsagn om kvaliteten på undervisningen og læringsmiljøet. Tabell 6.8 viser svarfordelingen. Blant de viktigste funnene er det at nesten tre av fire innsatte under utdanning (73,6 prosent) var litt eller helt enig i påstanden 'Jeg er fornøyd med undervisningen' (14,3 prosent er litt eller helt uenig i dette). Halvparten (50,4 prosent) var litt eller helt enig i at 'I fengslet blir det lagt til rette for utdanning' (29,4 prosent er litt eller helt uenig i dette).

Tabell 6.8. Innsattes opplevelse av undervisningen. Prosentvis fordeling. N=502 til 523.

Utdanningskvalitet	Helt uenig	Litt uenig	Usikker	Litt enig	Helt enig
Jeg er fornøyd med undervisningen	6,5	8,4	12,8	28,7	43,6
Kravene er for høye	50,3	16,0	21,3	8,0	4,3
I fengslet blir det lagt til rette for utdanning	14,3	16,4	16,2	25,2	27,9
Arbeidsmengden er passelig	5,1	9,4	21,5	31,6	32,4
Kravene er for små	25,4	14,4	32,1	17,4	10,7
Noen av fagene er for vanskelige	33,1	19,5	23,0	17,7	6,7
Det er for mye kateterundervisning	43,4	15,5	24,9	9,8	6,4
Undervisningen er tilpasset mine behov	12,7	12,3	14,0	25,7	35,3
Det er for mye gruppearbeid	55,0	19,2	18,8	4,6	2,4
Det er for dårlig tilgang på datautstyr (ikt-utstyr)	23,6	12,5	12,4	14,7	36,9
Lærerne har høy datakompetanse (ikt-kompetanse)	11,6	10,8	39,7	19,1	18,9
Jeg er fornøyd med utdanningen jeg tar	6,0	5,0	12,9	25,7	50,4

Litt over halvparten (57,3 prosent) sa at det var litt eller helt enig i at 'Undervisningen er tilpasset mine behov' (23,8 prosent er litt eller helt uenig i dette). Omtrent en av fem (22,3 prosent) gav uttrykk for at de var litt eller helt enig i at 'Noen av fagene er for vanskelige' (56,8 prosent er litt eller helt uenig i dette). Halvparten (49,5 prosent) var litt eller helt enig i at 'Det er for dårlig tilgang på datautstyr' (33,9 prosent var litt eller helt uenig i dette).

Resultatene viser at de som hadde lærlingkontrakt og de som tok gradstudier ved universitet eller høyskole var signifikant mindre for-

nøyde med tilgangen på datautstyr enn de andre innsatte. De som tok enkeltfag eller gradsutdanning ved universitet var også signifikant mindre fornøyde enn de andre med studiekvaliteten.

Forhold som skaper vansker for utdanningen i fengsel

De innsatte oppga ulike vansker de måtte ha med utdanning under soning på bakgrunn av åtte svaralternativer (de kunne oppgi flere vansker). Tabell 6.9 viser prosent av innsatte som oppgir ulike typer vansker med utdanningen i fengsel.

Resultatene viser at hele 42,5 prosent av de innsatte oppga at mangelfull tilgang på ikt-utstyr skaper vansker for utdanningen. Deretter fulgte sikkerhetsrutinene i fengsel, overføring under soning, uro i fengslet, mangelfull tilgang på litteratur, og at soning avsluttes før utdanning er fullført. Disse faktorene kan betegnes som vansker knyttet til læringsmiljøet.

Tabell 6.9. Prosent av innsatte som oppga ulike forhold som skaper vansker for utdanningen de nå er i gang med i fengslet. N=534.

Forhold som skaper vansker	Prosent
Mangelfull tilgang på datautstyr (ikt-utstyr)	42,5
Sikkerhetsrutinene i fengslet	33,5
Overføring under soning	26,0
Uro i fengslet	22,3
Mangelfull tilgang på litteratur	21,1
Soningen avsluttes før jeg får fullført utdanningen	19,8
Mine egne lese- eller skrivevansker	18,3
Mine egne regne- eller matematikkvansker	15,6

I tillegg oppga 18,3 prosent at egne lese- eller skrivevansker skapte vansker, og 15,6 prosent oppga at egne regne- eller matematikkvansker skapte vansker for utdanningen. Dette er vansker knyttet til egne ferdigheter. Det var ingen signifikante kjønnsforskjeller i dette tallmaterialet.

Nær halvparten (43,2 prosent) av de innsatte under utdanning oppga en eller to forhold som skapte vansker med å ta utdanning i fengslet, mens 21,8 prosent ikke oppga noen forhold. For øvrig oppga 26,0 prosent innsatte tre eller fire vansker og 8,9 prosent oppga fem til syv vansker. Dermed var det 34,9 prosent som oppga relativt mange vansker.

Oppsummering, diskusjon og praktiske implikasjoner

Lovgrunnlaget for opplæringen innen den norske kriminalomsorgen er klart og entydig når det gjelder grunnskole og videregående opplæring. Både i opplæringsloven og straffegjennomføringsloven blir det fastslått at innsatte har samme retter til utdanning som befolkningen ellers. Utdanning på høyskole- og universitetsnivå for innsatte er ikke omfattet av disse lovene.

Utdanningsnivået

Vel syv prosent av de innsatte hadde ikke fullført noen form for utdanning. Dette tallet er nokså likt det som vi fant i en tilsvarende norsk undersøkelse i 2004 (Eikeland & Manger, 2004). Nesten en av tre innsatte har fullført videregående opplæring eller tilsvarende. Hver åttende innsatte har høyere utdanning, enten som enkeltfag fra universitet eller høyskole eller som gradsutdanning. Av de innsatte som hadde gjennomført minst ett år videregående opplæring var det to av tre som hadde gått på yrkesfaglig studieretning. De yngste (under 25 år) er de som oftest har gjennomført deler av videregående opplæring, men bare vel 16 prosent av dem har fullført denne opplæringen. Mange har avbrutt opplæringsløpet sitt, og både dette og situasjonen i fengslet krever nok at de trenger lenger tid på å fullføre opplæringen.

Kvinnelige og mannlige innsatte har en nokså lik utdanningsbakgrunn. Den største forskjellen er at en nesten dobbel så stor andel menn har fullført yrkesopplæring. Kvinner har i litt større grad enn menn høyere utdanning. Utdanningsnivået til de innsatte henger også sammen med hva som er deres geografiske opprinnelse. Bare fire av fem innsatte fra land utenom Europa har fullført grunnskole eller tilsvarende.

Utdanning i fengsel

Undersøkelsen viste at ca. 30 prosent av de som var med i undersøkelsen deltar på en eller annen form for opplæring i fengsel. Over halvparten av disse tar videregående opplæring, og av disse tar over 40 prosent yrkesfaglig studieretning. Dette er interessant, sammenlignet med at to tredjedeler av de innsatte faktisk ønsker yrkesfaglig studieretning. Det er dermed for

liten anledning til å ta yrkesfag i forhold til etterspørselen etter slike fag. Videre var det nesten halvparten av de innsatte under utdanning (45,3 prosent) som tar allmenne, økonomiske eller administrative fag. Samtidig vet vi at 54 prosent av elevplassene i videregående opplæring i fengsel er innen allmenne, økonomiske og administrative fag, og at samlet for opplæringen i kriminalomsorgen (medregnet oppfølgingsklassene) er prosenten 60 (Fylkesmannen i Hordaland, 2005). Derfor synes det å være et misforhold mellom andelen som tar slike fag (45,3 prosent) og antall plasser (54–60 prosent) som er tilgjengelig for disse studieretningene.

Utdanningsønsker

Samlet sett viser undersøkelsen at over halvdelen av de innsatte ønsker å ta mer utdanning. Over to tredjedeler av de under 25 år har minst ett utdanningsønske, mens de eldre innsatte i større grad enn de yngre ønsker 'annen utdanning', særlig ikt-kurs. Det er bare mindre forskjeller mellom kvinner og menn og mellom innsatte fra ulike deler av verden. For utenforstående som ikke er kjent med innsattes ønsker, kan det være overraskende at så mange ønsker å ta mer utdanning. Costelloe (2003) skriver derimot at innsatte som tidlig har falt fra det ordinære skole- og utdanningstilbudet i utgangspunktet vil vise motstand mot det som smaker av undervisning og læring. Paradoksalt nok er det likevel slik, finner hun i Irland, at tiden i fengsel gir dem anledning til å revurdere slik motstand. Etter å ha opplevd nytte ved opplæring i fengsel, utvikler gjerne disse innsatte interesser de ikke hadde før, og dermed også mer motivasjon for videre utdanning.

Skolefaglig kompetanse og lærevansker

Det er langt flere av de innsatte som vurderer sine ikt-ferdigheter som dårlige enn de som vurderer lese- og skriveferdighetene eller regne- og matte-matikkferdighetene som dårlige. Litt flere enn en av tre innsatte rapporterer at de har 'litt' eller 'mye' lese- eller skrivevansker og nesten halvparten rapporterer tilsvarende om matte-matikkvansker. De eldste innsatte rapporterer minst slike vansker. En nærliggende forklaring på dette er at de yngste både i nær fortid og i nåtid har kjent problemene klarere på kroppen.

Det er ingen store forskjeller i kompetanse og lærevansker mellom innsatte som tar utdanning og de som ikke tar utdanning, men de har i større grad blitt undersøkt for og fått hjelp til lese- eller skrivevansker og/eller regne- eller matematikkvansker. Det at denne gruppen innsatte i større grad oppgir å ha blitt undersøkt og fått hjelp til vanskene, kan ha flere årsaker. De har muligens hatt mer ressurser til og/eller vært mer motiverte for å søke hjelp på et tidlig tidspunkt. En annen mulighet er at det av ulike grunner kan ha vært et bedre hjelpeapparat for denne gruppen. Det er selvsagt viktig å tilby hjelp til alle grupper innsatte som har lærevansker, men det synes altså som om de som ikke tar utdanning er en mer utsatt gruppe med hensyn til å få hjelp med sine lærevansker.

Motiv for utdanning

De enkeltmotiv for å ta utdanning i fengsel som flest innsatte nevnte som svært viktige var 1) å benytte tiden til noe fornuftig og nyttig, 2) å tilegne meg faglig kunnskap og 3) for lettere å få jobb etter avsluttet soning. En faktoranalyse av de femten grunnene respondentene kunne krysse av for i spørreskjemaet resulterte i tre klare motivkategorier, nemlig 'endring og mestring av fremtiden', 'sosiale og situasjonspregede grunner' og 'tilei-ning av kunnskaper og ferdigheter'.

Gjennom undersøkelsen identifiserte vi en del *strukturelle hinder* for å ta utdanning i fengsel, slik som at fengslet ikke har utdanningstilbud, at utdanningstilbudet ikke passer de innsatte eller at de ikke får nok informasjon om utdanningsmuligheter. Det var også *individuelle hinder*, slik som at den innsatte ikke har lyst, har negativ holdning til utdanning eller har lærevansker. Undersøkelsen gir likevel ikke støtte til Jonsson og Gähler (1996), som fant at vanskeligstilte grupper i samfunnet ikke deltar i utdanning fordi de opplever at slik deltakelse ikke gir nok utbytte i forhold til innsatsen. Bare 1,5 prosent av de som ikke tok utdanning i norske fengsel gav opp dette som grunn til at de ikke deltok. Selv om mange innsatte har lærevansker, var det likevel bare syv prosent av de som ikke tok utdanning i fengsel som krysset av for at grunnen til dette var deres lærevansker. Funnet kan synes overraskende, men får støtte i en tidligere undersøkelse (Manger, Eikeland, Asbjørnsen & Langelid, 2006). Der fant vi at innsatte som hadde lese- eller skrivevansker signifikant oftere enn andre rapporterte et ønske om å ta videregående opplæring. Vi tolket

dette funnet slik at lese- eller skrivevansker både kan forklare tidligere avbrudd i skolegang og senere ønske om å ta igjen tapt utdanning når konteksten endrer seg.

Mangel på lyst til å ta utdanning kan også henge sammen med *situasjonelle hinder*. Det å sone kan ha ført til uønskede avbrudd i utdanninga eller at en ikke klarer å konsentrere seg om skole og utdanning. Det at soningen er for kort til å ta om igjen utdanning eller starte på ny utdanning, er også et forhold som blir nevnt av mange under svar kategorien 'andre forhold'.

Resultatene viste også at deltakerne i undersøkelsen er godt motiverte for utdanning, og at de stort sett benytter hensiktsmessige læringsstrategier. De som er høyt motiverte (dvs. at de skårer høyt på mestringsforventning og verdi, samt lavt på testangst), benytter også mest hensiktsmessige kognitive strategier og selvregulering. Disse funnene støtter antagelsen om at læringsstrategier ikke oppstår uten grunn, men at de er motiverte (Pintrich & De Groot, 1990).

Innsattes vurdering av utdanningen i fengsel

Deltakerne i undersøkelsen oppgir at de i stor grad er fornøyde med ulike sider av opplæringstilbudet og undervisningssituasjonen. Oppsummert viser tallmaterialet at de fleste sier seg enig i utsagn som uttrykker positive sider ved utdanningen og at de fleste ikke er enige i utsagn som beskriver negative sider ved utdanningen.

De fleste som opplever vansker i forhold til utdanning under soning opplever mangel på ikt og sikkerhetsrutinene i fengsel som det mest problematiske, men også øvrige problemer er vanlige. Selv om utvalget som helhet oppgir langt mer vansker knyttet til læringsmiljøet enn egne lærevansker, oppgir nesten en av fem som tar utdanning i fengsel at egne lese- eller skrivevansker skaper vansker for utdanningen de er i gang med. Svarene må sees i sammenheng med at vel 14 prosent oppga at de hadde dårlige eller svært dårlige lese- eller skriveferdigheter, og at over en tredjedel oppga at de hadde litt eller mye lese- eller skrivevansker. Her er det også interessant å merke seg at færre oppga lese- eller skrivevansker som et problem for utdanningen (18,3 prosent) enn andelen som oppga at de hadde litt eller mye lese- eller skrivevansker (37,2 prosent). Det er mulig

at noen av de som har lettere lese- eller skrivevansker ikke opplever dette som et stort problem i forhold til utdanningen.

Praktiske implikasjoner av de norske funnene

Tallet på elevplasser i grunnskolen i fengsel i Norge har blitt redusert jevnt de senere år. Dette er en følge av at flere enn før som i dag soner har gjennomført grunnskolen. Det er likevel viktig å ha klart for seg at de sju-åtte prosent innsatte som ikke har fullført noen skole eller utdanning har en klar juridisk og demokratisk rett til å få utdanning. Derfor må norske fengsel også ha gode opplæringstilbud på grunnskolenivå.

Opplæringstilbudet i fengsel må bli mer variert og alle fengsel må gi tilbud om videregående opplæring. Innenfor videregående opplæring må særlig den yrkesrettede opplæringen bygges ut. Her vil samarbeidet med arbeidsmarkedsetaten (NAV i Norge) være viktig, for å kunne tilby en utdanning som er verdifull på arbeidsmarkedet. Resultatene fra undersøkelsen indikerer at det er et overskudd av plasser innen allmenne, økonomiske og administrative fag som ikke blir benyttet, og at man bør vurdere å redusere antallet plasser i allmennfaglige studieretning til fordel for yrkesfag. Dette er også i samsvar med retningslinjer i Stortingsmelding nr. 27 (2004–2005).

Det at en økende andel innsatte har studiekompetanse krever at det blir lagt til rette for å ta universitets- og høyskolefag under soning. I den nordiske kartlegginga av fengselsundervisninga (Nordisk ministerråd, 2003) er det i de fellesnordiske anbefalinger lagt vekt på at tilgangen til høyere utdanning må bedres. Det blir foreslått å både bedre tilgangen til studier under permisjon og til selvstudier med veiledning i fengsel. I rapporten blir det også pekt på at gode og sikkerhetstilpassede internettløsninger kan innebære at flere vil få tilgang til et bredt tilbud av universitets- og høyskoleutdanning. Ny teknologi er nødvendig som redskap for å nå ulike utdanningstilbud utenfor fengslet, heter det.

I Norge innebærer Kvalitetsreformen for høyere utdanning blant annet en ny gradstruktur (bachelor- og mastergrad), tettere oppfølging av studentene, nye eksamens- og evalueringsformer og økt internasjonalisering (blant annet større studentmobilitet over landegrensene). I Innst. S. nr. 196 (2004–2005) fra Stortingets utdanningskomite heter det at flertallet i komiteen er kjent med at mange skoler i fengsel har gitt tilbakemelding

om at innføring av kvalitetsreformen har gjort det vanskeligere for innsatte å ta universitets- og høyskoleutdanning. Det er viktig at krav til fram møte og oppfølging av studentene ikke blir et hinder for innsatte som vil studere og gå opp til eksamen, men at det blir arbeidet med å lage særskilte studieløsninger for disse studentene. Kartlegginga av utdanningsbakgrunn og utdanningsbehov hos innsatte, både i 2004 og 2006, bærer klart bud om at fengsel og utdanningsinstitusjoner må tilpasses det forholdet at mange med universitets- og høyskolebakgrunn og studiekompetanse soner i fengsel.

Hjelp med vansker under utdanning må både være rettet mot vansker i læringsmiljøet og individuelle vansker (lærevansker). Selv om de innsatte oppgir flere vansker knyttet til miljøet, er det også grunn til å vektlegge arbeid med individuelle lærevansker, særlig fordi forekomsten av slike vansker synes å være like høy for den gruppen innsatte som tar utdanning som for de som ikke utdanner seg. Det er selvsagt viktig å tilby hjelp til alle grupper innsatte som har lærevansker, men de som ikke tar utdanning kan være en mer utsatt gruppe som trenger spesiell oppmerksomhet. Undersøkelsen viser også at det er et stort behov for å styrke de innsattes ikt-kompetanse.

Funnene understreker også betydningen av å tilby et læringsmiljø som fremmer motivasjon, fordi dette også kan påvirke nivået av læringsstrategier. For eksempel kan mestringforventninger bedres ved å gi opplevelser av å lykkes, også når det gjelder mulighet til å mestre negativ affekt, for eksempel testangst, i læringssituasjoner. Mestringsforventninger kan også økes ved å gi konkret og troverdig tilbakemelding om egen kompetanse og ved å gi oppgaver som er utfordrende, men likevel mulige å løse (Pintrich & Schunck, 2002). Det er også viktig å formidle hvilken verdi utdanningen har, både som meningsfull aktivitet her og nå og som et middel for å nå mer langsiktige mål. Når elever med svakere ferdigheter også sliter med motivasjon og læringsstrategier, understreker dette betydningen av å være spesielt oppmerksom på den gruppen elever som har disse vanskene. Det er for eksempel viktig å være klar over at en elev med lese- eller skrivevansker også kan ha problemer med motivasjon og/eller læringsstrategier, eller at manglende motivasjon og dårlige læringsstrategier kan forklares av lærevansker.

Da undersøkelsen i Norge ble gjennomført i 2006 var det som nevnt tretten fengsel som ikke ga de innsatte tilbud om skole eller utdanning.

Regjeringen har i ettertid tatt initiativ til at det har blitt etablert utdanning i alle fengsel som det er grunnlag for å ha utdanning i. I tidsperioden 2005 til 2007 økte budsjettet til fengselsundervisningen fra kr. 108 874 000 til kr. 161 860 000. Det vil i fremtiden også være viktig at utdanningstilbudene blir mer varierte enn nå, at kvaliteten heves og at alle innsatte får grundig informasjon om hvilke muligheter de har for å ta utdanning i fengsel.

Litteraturreferanser

- Costelloe, A. (2003). *Third level education in Irish prisons: Who participates and why?* Unpublished doctoral thesis. Milton Keynes: The Open University.
- Eikeland, O.-J. & Manger, T. (2004). *Innsatte i norske fengsel: Utdanning og utdanningsønske*. Bergen: Fylkesmannen i Hordaland, Utdanningsavdelinga.
- Fylkesmannen i Hordaland (2005). *Rapport om opplæring innanfor kriminalomsorga* Bergen: Utdanningsavdelinga, Fylkesmannen i Hordaland.
- Jonsson, J. & Gähler, M. (1997). Family dissolution, family reconstitution, and childrens' educational careers: Recent evidence from Sweden. *Demography*, 34, s. 277–293.
- Manger, T., Eikeland, O.-J., Asbjørnsen, A., & Langelid, T. (2006). Educational intentions among prison inmates. *Journal of Criminal Policy and Research*, 12, 35–48.
- Nordisk Ministerråd (2003). *Å lære bak murene. Utdannelse og kriminalomsorg i et livslangt læringsperspektiv. Nordisk kartlegging av fengselsundervisningen*. København: TemaNord.
- Pintrich, P. & DeGroot, E. V. (1990). Motivational and self regulated components of classroom academic performance. *Journal of Educational Psychology*, 82, 33–40
- Pintrich, P. R. & Schunk, D. H. (2002). *Motivation in education. Theory, research and applications*. Second edition. Upper Saddle River, NJ, & Columbus, Ohio: Merrill Prentice Hall.
- St.meld. nr. 27 (2004–2005). Om opplæringen innenfor kriminalomsorgen “enda en vår”. Oslo: Utdannings- og forskningsdepartementet.
- Innst. S. nr. 196 (2004–2005). Innstilling til Stortinget fra kirke-, utdannings- og forskningskomiteen

7. Sverige

av Anna-Lena Eriksson Gustavsson og Stefan Samuelsson

Sammanfattning

Kartläggningen av intagnas utbildningsbakgrund och studiebehov genomfördes på svenska kriminalvårdsanstalter under hösten 2006. Arbetet skedde på uppdrag av Kriminalvårdens forskningskommitté och i samverkan mellan Linköpings universitet, Institutionen för beteendevetenskap och lärande, och Kriminalvården. Kartläggningen genomfördes på ett representativt urval av totalt 960 intagna. Resultaten visade att knappt 40 % har grundskola som högsta fullföljd utbildning, 34 % har genomgått gymnasium och 9 % har studerat vid högskola eller universitet. Procentuellt fler yngre intagna har inte slutfört någon utbildning jämfört med intagna som är 32 år och äldre. En majoritet av de intagna (57 %) deltar inte i utbildning under anstaltsvistelsen medan 36 % uppger att de studerar. 7 % har valt att inte besvara frågan om utbildningsdeltagande. De intagna som ej studerar har i större utsträckning inte fullföljt någon utbildning tidigare eller har endast en utbildningsbakgrund med genomgången folkskola eller grundskola. Intagna som inte studerar har skriftspråkliga svårigheter i större omfattning och i denna grupp finns också många unga intagna, samt intagna med korta strafftider. Studier på gymnasienivå är den vanligaste studieinriktningen bland intagna som studerar. De vanligaste motiven för att delta i utbildning är att utnyttja tiden, förbättra betyg, få jobb och klara tillvaron efter frigivning. De intagnas upplevelser av utbildning inom anstalt visar att studierna till stor del fungerar väl.

Utbildning inom Kriminalvården i Sverige

Kriminalvårdens klientutbildning omfattar formell vuxenutbildning, yrkesutbildning och högskolestudier. Verksamheten har under de senaste åren genomgått stora förändringar och från att tidigare upphandlat utbildningen (enl Lagen om offentlig upphandling) av ett stort antal olika aktörer, har Kriminalvården idag eget huvudmannaskap, egen betygsrätt och står under Skolverkets tillsyn. Utbildningen följer de nationella styrdokument som finns för övrig vuxenutbildning i Sverige och dessutom regleras den av Förordning om utbildning vid kriminalvård i anstalt (2007:152), Riktlinjer för Kriminalvårdens klientutbildning (2007:4) och Riktlinjer för intagnas användning av datorer och Internet. (2007:1).

Under tidpunkten för undersökningens genomförande befann sig utbildningen mitt i ett förändringsskede varför den i rapporten samlade bilden av utbildningen på svenska fängelser kommer från två olika system.

Klienterna ska – oavsett var i landet de befinner sig – erbjudas en utbildning som är likvärdig mellan anstalterna och likvärdig med samhällets kommunala vuxenutbildning. De intagna ska också utan svårigheter kunna fortsätta redan påbörjade studier efter förflyttning till annan anstalt och efter frigivning. Studierna ska leda till betyg där så är möjligt. Yrkesinriktad utbildning genomförs i huvudsak som arbetsmarknadsutbildning i samarbete med Arbetsförmedlingen som beslutar om och finansierar utbildningen.

För att tillhandahålla en studievänlig miljö finns på anstalterna så kallade *Lärcentrum* som är en parallell till kommunala lärcentra. Ett *Lärcentrum* ska uppvisa stor flexibilitet för att så många som möjligt skall kunna studera utifrån sina behov, sin individuella studieplan och i sin egen takt. Detta innebär att steget ut i samhället blir betydligt enklare för de klienter som vill fortsätta studera efter frigivningen. Miljön och studieformerna kommer på så sätt att kännas välbekanta. På anstalterna finns behöriga lärare med erfarenhet från vuxenutbildning. Det centrala verktyget i verksamheten är en datorteknisk plattform som kallas *Nätcentrum* och som med sina brandväggar gör kommunikationen mellan lärare och den studerande säker. Studerande vars ämneslärare befinner sig på någon annan anstalt kommunicerar sålunda mestadels via dator. Viss telefon- och brevkontakt kan också förekomma. Inom lärarnätverket finns kompetens

för att erbjuda drygt 110 kurser och sammanlagt studerade totalt 3746 intagna under år 2007 vilket utgör ca. 30 % av de intagna.

På varje region finns det en rektor som har sina lärare stationerade på de olika anstalterna inom regionen. Lärare (sammanlagt 110 i januari 2008) och rektorer ingår i ett *nationellt nätverk* som samordnas av en utbildningsledare på Kriminalvårdens Huvudkontor. Tillsammans med studie- och yrkesvägledare och viss administration verkar den centrala utbildningsledaren för att ett nationellt perspektiv på kriminalvårdens utbildningar upprätthålls

Den yrkesinriktade utbildningen för kriminalvårdens klienter anordnas med hjälp av central finansiering från Arbetsförmedlingen och bedrivs som arbetsmarknadsutbildning. I samverkan mellan arbetsförmedling och kriminalvård bestäms vilken utbildning som lokalt ska bedrivas vid de olika anstalterna. Under 2008 avsätter Arbetsförmedlingen centralt 40 miljoner för yrkesinriktad utbildning vid 25 anstalter. Utbildningarna varierar i längd från någon vecka till några månader och sker inom ett 20-tal olika inriktningar.

Studier på universitet och högskola sker till största delen i form av distansstudier med extra höga säkerhetskrav när det gäller den tekniska uppkopplingen till högskolorna. Försök pågår med att förlägga högskolekurser inom ramen för den brandmursskyddade kommunikationen i Nätcentrum.

Metod och genomförande

På landets samtliga anstalter för män, såväl öppna som slutna, valdes 20 % av klienterna slumpmässigt ut för deltagande och på motsvarande sätt valdes 50 % av de kvinnliga klienterna ut på anstalter för kvinnor. Det slumpmässiga urvalet utgick från listor över intagna på alla kriminalvårdsanstalter den dag som undersökningen genomfördes och på listorna markerades intagna med födelsedatum 1 till och med 7 i varje månad. För kvinnliga klienter markerades på motsvarande sätt alla med födelsedatum från 1 till och med 15 i varje månad. Av det slumpvis uttagna urvalet (n=960) var det 67 deltagare som valde att inte medverka i hela studien men som besvarade ett antal inledande frågor i enkäten. Det externa bortfallet uppgick således till 8 %. Med ett så lågt extern bortfall är det rimligt att anta att de intagna som ingår i undersökningen är representativa för

hela populationen intagna och att den sammanställning av svar som gjorts av enkäten med stor sannolikhet går att generalisera till Kriminalvårdens samtliga intagna. Det interna bortfallet för varje enskild fråga som ingår i hela enkäten varierar mellan 1 % och 18,3 %. För en majoritet av frågorna som ingår i enkäten uppgår det interna bortfallet till 14 %. Det betyder att det totala bortfallet (extern och internt bortfall tillsammans) för en enskild fråga uppgår till ca. 22 % för en majoritet av frågorna och att det totala bortfallet är som högst 26,3 %. Den sammanlagda svarsfrekvensen över alla frågor som ingår i enkäten överstiger med marginal 70 %.

I undersökningsgruppen ingick således 893 klienter, 817 manliga och 76 kvinnliga. Urvalet av manliga intagna motsvarar 20 % av det totala antalet intagna vid den aktuella perioden för undersökningen och de medverkande 76 kvinnliga intagna motsvarar ca. 28 % av populationen intagna vid kvinnliga anstalter. Det betyder att urvalet av kvinnliga intagna inte motsvarade det antalet som var planerat från början (dvs 50 %).

På varje anstalt utsågs en undersökningsansvarig personal och alla klienter kontaktades personligt och tillfrågades om de ville medverka i undersökningen. Om klienten valde att inte medverka ombads han/hon att ändå besvara ett antal inledande frågor (frågorna 1 – 9 i enkäten) som kunde ligga till grund för en bortfallsanalys. Klienterna kunde bearbeta enkäten såväl enskilt som i grupp och klienter som av någon anledning hade svårt att på egen hand bearbeta enkäten erbjöds hjälp med läsning av informationstext och frågor.

Utbildningsbakgrund

Intagna på svenska kriminalvårdsanstalter uppvisar generellt sett en låg utbildningsnivå. Frågor gällande utbildningsnivå har besvarats av totalt 877 intagna, vilket innebär ett internt bortfall på 16 (1,8 %) för variabeln högsta fullföljd utbildning. Det är totalt 97 (11 %) av de intagna som uppger att de inte alls har slutfört någon utbildning och som framgår av Tabell 7.1 är den klart vanligaste högsta fullföljda utbildningen grundskola, 42 %. Cirka en femtedel redovisar genomgången 3–4-årigt gymnasium och 10 % har studerat inom högre utbildning.

Tabell 7.1. Utbildningsbakgrund

	Högsta fullföljd utbildning					
	Folkskola	Grundskola	2-årigt gym.	3-4 årigt gym.	Högskola/univ.	Ej fullföljt utb.
Antal	23	369	133	171	84	97
Procent	3	42	15	19	10	11

Könsskillnader

I den svenska studiens undersökningsgrupp framkommer det inga signifikanta skillnader mellan manliga och kvinnliga intagna när det gäller antal utbildningsår och högsta fullföljd utbildning. Grundskola som högsta utbildningsnivå dominerar för både manliga och kvinnliga intagna (Tabell 7.2).

Tabell 7.2. Utbildningsbakgrund fördelat på kön

Utbildningsnivå	Kön	
	Manliga intagna (n=803)	Kvinnliga intagna (n=74)
Folkskola	23 (3 %)	0 (0 %)
Grundskola	325 (41 %)	44 (59 %)
Gymnasium, 2-årigt	123 (15 %)	10 (14 %)
Gymnasium, 3-4-årigt	170 (21 %)	1 (1 %)
Högskola/univ.	73 (9 %)	11 (15 %)
Ej fullföljt utb.	89 (11 %)	8 (11 %)

Åldersskillnader

Vid en jämförelse mellan utbildningsnivå och ålder framkommer att grundskola är den vanligaste högsta utbildningsnivån i samtliga redovisade ålderskategorier (Tabell 7.3). Mot bakgrund av de intagnas ålder är grundskola den obligatoriska skolform som har varit möjlig att slutföra för de allra flesta intagna. I de två lägsta ålderskategorierna, 18–24 år och 25–34 år, var andelen intagna som slutfört 3-årigt gymnasium högre än för de övriga ålderskategorierna.

De yngre intagna med fullföljda gymnasiestudier kan möjligen förklaras med att en allt större andel elever under senare år har fortsatt sina studier på gymnasiet. Samtidigt som många intagna i de två lägsta ålderskategorierna redovisar genomförda gymnasiestudier är det intagna i dessa båda ålderskategorier som i stor utsträckning inte fullföljt någon utbild-

ning alls. Intagna i åldrarna 45 år och uppåt hade, i större omfattning än de yngre, fullföljt en akademisk utbildning på högskola eller universitet.

Tabell 7.3. Utbildningsbakgrund fördelat på ålderskategorier

Utbildningsnivå	Ålderskategorier			
	18–24 (n=140)	25–34 (n=247)	35–44 (n=222)	45– (n=197)
Folkskola	0 (0 %)	0 (0 %)	0 (0 %)	18 (9 %)
Grundskola	71 (50 %)	97 (40 %)	102 (46 %)	71 (36 %)
Gymnasium, 3–4-årigt	29 (21 %)	59 (24 %)	30 (14 %)	38 (19 %)
Högskola/univ.	5 (4 %)	20 (8 %)	23 (10 %)	31 (16 %)
Ej fullföljt utb.	23 (16 %)	38 (15 %)	14 (6 %)	13 (7 %)

Skillnader mot bakgrund av intagnas modersmål

Totalt representerar de intagna på svenska kriminalvårdsanstalter cirka 60 olika modersmål. Oavsett modersmål har störst andel intagna grundskola som högsta utbildningsnivå och det stämmer väl överens med tidigare redovisade resultat vad gäller utbildningsbakgrund (Tabell 7.4). I jämförelse med övriga intagna är andelen intagna med europeiska modersmål betydligt högre när det gäller fullföljd utbildning inom högskola eller universitet. I den nordiska språkgruppen redovisar ingen intagen fullföljd akademisk utbildning. Störst andel intagna som inte fullföljt någon utbildning alls har nordiska språk som modersmål eller språk från övriga världen.

Tabell 7.4. Utbildningsbakgrund fördelat på modersmål

Utbildningsnivå	Modersmål			
	Svenska (n=537)	Nordiska språk (n=38)	Europeiska språk (n=113)	Övriga världen (n=163)
Folkskola	18 (3 %)	0 (0 %)	3 (3 %)	2 (1 %)
Grundskola	231 (43 %)	19 (50 %)	42 (37 %)	68 (42 %)
Gymn., 2-årigt	101 (19 %)	6 (16 %)	9 (8 %)	15 (9 %)
Gymn., 3–4-årigt	90 (17 %)	7 (19 %)	30 (27 %)	38 (23 %)
Högskola/univ.	48 (9 %)	0 (0 %)	18 (16 %)	15 (9 %)
Ej fullföljt utb.	49 (9 %)	6 (16 %)	11 (10 %)	25 (15 %)

Svenska som modersmål dominerar klart bland intagna på svenska kriminalvårdsanstalter och vidare kan konstateras att andelen intagna med

svenska som modersmål ökar med stigande ålder (Eriksson Gustavsson & Samuelsson, 2007).

Utbildning inom anstalt

I följande avsnitt presenteras den grupp intagna på svenska kriminalvårdsanstalter som studerar under sin verkställighet. Sammanlagt uppger 344 intagna (35,8 %) att de studerar under anstaltsvistelsen. 548 (57,1 %) studerar inte och 68 intagna (7,1 %) har valt att inte besvara frågan om studier på anstalt.

Studieinriktningar

Den vanligaste studieinriktningen inom anstalt är studier på gymnasial nivå, 40 %, och de inriktningar som rymmer minst antal deltagare är Svenska för invandrare och Läs- och skrivträning, 6 % respektive 4 %. 72 intagna redovisar studier under rubriken Annan utbildning vilket motsvarar 17 % av de redovisade studieinriktningarna. Enligt Tabell 7.5 har 430 studieinriktningar redovisats vilket innebär att en och samma klient har angivit studier med flera olika inriktningar.

Tabell 7.5. Studier på anstalt fördelat på studieinriktning

Studieinriktning	Antal	Procent
Kurser (ej betyg)	41	9,5
Grundläggande nivå	36	8,0
Gymnasial nivå	170	40,0
Högskola/univ.	36	8,0
Svenska för invandrare	26	6,0
Läs- och skrivkurs	17	4,0
Yrkesutbildning	32	7,5
Annan utbildning	72	17,0

Högsta fullföljd utbildningsnivå har inverkan på huruvida de intagna studerar under anstaltsvistelsen eller ej (Eriksson Gustavsson & Samuelsson, 2007). En tydlig trend visar att ju högre fullföljd utbildning som redovisas ju större andel av dessa studerar. Av de intagna som redovisar grundskola som högsta fullföljd utbildning är andelen studerande på anstalt hälften så stor som andelen icke studerande, medan det omvända förhållandet råder för intagna med fullföljda högskole- eller universitetsstudier.

Könsskillnader

Vid jämförelse mellan manliga respektive kvinnliga intagna och studier på anstalt framkommer att något över hälften av de kvinnliga intagna studerar medan cirka 30 % av de manliga intagna väljer att studera. För såväl manliga som kvinnliga intagna som studerar under verkställigheten dominerar studier på gymnasial nivå och därefter studier under rubriken Annan utbildning.

Tabell 7.6. Studieriktnings¹ fördelat på kön.

Studieriktning	Kön	
	Manliga intagna (n=378)	Kvinnliga intagna (n=47)
Kurser (ej betyg)	39 (10 %)	1 (2 %)
Grundläggande nivå	34 (9 %)	2 (4 %)
Gymnasial nivå	143 (38 %)	26 (55 %)
Högskola/univ.	35 (9 %)	1 (2 %)
Svenska för invandrare	22 (6 %)	3 (7 %)
Läs- och skrivkurs	17 (4 %)	0 (0 %)
Yrkesutbildning	25 (7 %)	6 (13 %)
Annan utbildning	63 (17 %)	8 (17 %)

¹n motsvarar antalet svar på respektive studieriktning och kan därför avvika från antalet intagna med olika kön.

Åldersskillnader

För samtliga åldersgrupper visar undersökningsresultaten att andelen intagna som inte studerar är störst. Vid en jämförelse mellan olika åldersgrupper av intagna som studerar kan konstateras att högst andel finns i ålderskategorierna 25–34 år och 35–44 år och att andelen studerande sjunker med stigande ålder (Tabell 7.7).

Tabell 7.7. Andelen intagna som studerar fördelat på åldersgrupper¹

Studieriktning	Åldersgrupper			
	18–24	25–34	35–44	45–
Antal	56	110	82	58
Procent	18	36	27	19

¹Av 344 intagna som studerar har 38 (11 %) inte uppgett sin ålder.

Det finns all anledning att särskilt uppmärksamma det låga studiedeltagandet i åldersgruppen 18–24 år mot bakgrund av denna grupp tidigare redovisade låga utbildningsnivå och ej avslutade studier (se Tabell 7.7). I Tabell 7.8 redovisas de intagnas studieriktnings fördelat på åldersgrupper.

gorier. Studier på gymnasial nivå dominerar för samtliga åldersgrupper förutom för åldrarna 45 år och uppåt. För de äldsta intagna är det Annan utbildning som är den vanligaste studieinriktningen och därefter gymnasial nivå.

Tabell 7.8. Studieinriktningar¹ fördelat på ålderskategorier.

Studieinriktning	Ålderskategorier			
	18–24 (n=66)	25–34 (n=137)	35–44 (n=98)	45– (n=76)
Kurser (ej betyg)	5 (8 %)	8 (6 %)	12 (12 %)	8 (11 %)
Grundläggande nivå	5 (8 %)	9 (7 %)	9 (9 %)	8 (11 %)
Gymnasial nivå	36 (54 %)	60 (44 %)	33 (34 %)	21 (28 %)
Högskola/univ.	2 (3 %)	13 (9 %)	11 (11 %)	5 (6 %)
Svenska för invandrare	3 (4 %)	6 (4 %)	8 (8 %)	5 (6 %)
Läs- och skrivkurs	0 (0 %)	9 (7 %)	3 (3 %)	3 (4 %)
Yrkesutbildning	8 (12 %)	12 (9 %)	6 (6 %)	2 (3 %)
Annan utbildning	7 (11 %)	20 (14 %)	16 (17 %)	24 (31 %)

¹n motsvarar antalet svar på respektive studieinriktning och kan därför avvika från antalet intagna som studerar inom varje ålderskategori (se Tabell 7.7).

Skillnader mot bakgrund av intagnas modersmål

Oavsett intagnas bakgrund vad gäller modersmål så är studier på gymnasial nivå vanligast (Tabell 7.9).

Detta resultat är överensstämmande med de som tidigare redovisats avseende studier och intagnas kön respektive ålder. Andelen intagna med modersmål från Övriga världen studerar i något större utsträckning kurser under rubriken Svenska för invandrare än intagna med europeiska modersmål.

Tabell 7.9. Studieinriktningar¹ fördelat på modersmål.

Studieinriktning	Modersmål			
	Svenska (n=235)	Nordiska språk (n=12)	Europeiska språk (n=58)	Övriga världen (n=102)
Kurser (ej betyg)	27 (11 %)	0 (0 %)	2 (3 %)	9 (9 %)
Grundläggande nivå	17 (7 %)	1 (8 %)	6 (10 %)	9 (9 %)
Gymnasial nivå	100 (43 %)	6 (50 %)	24 (41 %)	36 (35 %)
Högskola/univ.	25 (11 %)	1 (8 %)	4 (7 %)	5 (5 %)
Svenska för invandrare	0 (0 %)	1 (8 %)	6 (10 %)	14 (14 %)
Läs- och skrivkurs	5 (2 %)	1 (8 %)	5 (9 %)	5 (5 %)
Yrkesutbildning	18 (8 %)	0 (0 %)	1 (2 %)	11 (11 %)
Annan utbildning	43 (18 %)	2 (17 %)	10 (18 %)	13 (12 %)

¹n motsvarar antalet svar på respektive studieinriktning och kan därför avvika från antalet intagna med olika modersmål som studerar.

Skillnader mot bakgrund av strafftider

Generellt kan konstateras att intagnas studieaktivitet ökar med strafftidens längd. Intagna som studerar har strafftider från 3 månader och uppåt. Återigen är det studier på gymnasial nivå som dominerar (Tabell 7.10). Andelen intagna med strafftider på mer än 61 månader och som studerar inom högre utbildning motsvarar 13 %. Detta är en betydligt högre andel högskolestuderande i jämförelse med studerande med kortare strafftider.

Tabell 7.10. Studieinriktningar¹ fördelat på strafftider.

Studieinriktning	Strafftider			
	1–2 månader (n=0)	3–12 månader (n=67)	13–60 månader (n=209)	Mer än 61 månader (n=119)
Kurser (ej betyg)	0 (0 %)	13 (19 %)	18 (9 %)	9 (7 %)
Grundläggande nivå	0 (0 %)	7 (10 %)	20 (10 %)	8 (7 %)
Gymnasial nivå	0 (0 %)	15 (23 %)	91 (44 %)	50 (43 %)
Högskola/univ.	0 (0 %)	2 (3 %)	8 (4 %)	16 (13 %)
Svenska för invandrare	0 (0 %)	4 (6 %)	10 (5 %)	9 (7 %)
Läs- och skrivkurs	0 (0 %)	6 (9 %)	8 (4 %)	3 (3 %)
Yrkesutbildning	0 (0 %)	6 (9 %)	16 (8 %)	8 (7 %)
Annan utbildning	0 (0 %)	14 (21 %)	38 (18 %)	16 (13 %)

¹n motsvarar antalet svar på respektive studieinriktning och kan därför avvika från antalet intagna som studerar med olika strafftider.

Utbildningsönskemål

I följande avsnitt fokuseras intagnas studieönskemål och dessa presenteras mot bakgrund av könsskillnader, åldersskillnader, modersmålskillnader samt skillnader i strafftider. I redogörelsen om utbildningsönskemål ingår både intagna som studerar på anstalt respektive den grupp som inte studerar.

Mot bakgrund av tidigare redovisning av resultaten av intagnas utbildningsbakgrund, nämligen att grundskola är den vanligaste högsta fullföljda utbildningen, är resultaten vad gäller utbildningsönskemål förväntade. De intagna vill till stor del påbörja en yrkesutbildning och de vill också studera för att erhålla gymnasiekompetens. Många av yrkesutbildningarna i Sverige är studier på gymnasial nivå vilket kan innebära att gymnasial utbildning efterfrågas av fler intagna än som framkommer i Tabell 7.11.

Tabell 7.11. Önskemål¹ om att påbörja studier bland intagna.

Studieriktning	Antal	Procent
Kurser (ej betyg)	66	7
Grundläggande nivå	75	8
Gymnasial nivå	149	16
Högskola/univ.	128	13
Svenska för invandrare	44	5
Läs- och skrivkurs	73	8
Yrkesutbildning	228	24
Annan utbildning	141	15

¹n motsvarar antalet önskade studieriktningar och kan därför avvika från antalet intagna. Totalt 141 intagna (15 %) har uppgett att de inte önskar studera (se även tabellerna 7.12, 7.13, 7.14 och 7.15).

Under rubriken Annan utbildning framkom önskemål av vitt skilda slag, från långa akademiska utbildningar (läkare, jurist) till hantverksutbildningar (svetsare, hovslagare, målare, guldsmed) och utbildningar inom serviceyrken (taxichaufför, restaurangarbetare, massör) (Eriksson Gustavsson & Samuelsson, 2007). Önskemålen gällde även utbildningar som gav sysselsättning inom databranschen, men också sådana som ledde fram till speciella behörigheter såsom körkort för lastbil och dykarcertifikat. Vidare nämndes studier för att komplettera utländsk examen så att den motsvarade en svensk sådan, samt att få studera för att utvecklas som person. En hel del av de nämnda utbildningsönskemålen under rubriken Annan utbildning kan också ha avsetts och markerats under till exempel svarsalternativen Universitets- eller högskoleutbildning och Yrkesutbildning/Arbetsmarknadsutbildning.

Könsskillnader

Manliga intagna på svenska kriminalvårdsanstalter efterfrågar yrkesutbildning i stor omfattning (26 %), därnäst följer önskemål om studier på gymnasienivå och Annan utbildning. De kvinnliga intagna önskar till största delen att få studera på gymnasial nivå (19 %). De har också omfattande önskemål om yrkesutbildning och Annan utbildning (17 % vardera). Det är också intressant att notera att en relativt stor andel såväl manliga som kvinnliga intagna önskar studera på högskole- och/eller universitetsnivå. Ingen av de kvinnliga intagna önskar kurser som fokuserar utveckling av grundläggande läs- och skrivfärdigheter, medan hela 9 % av männen efterfrågar detta (Tabell 7.12). Som jämförelse kan nämnas att manliga intagna uppger att de har vissa eller stora läs- och skrivsvårigheter

ter i betydeligt større omfang än kvinnliga intagna (Eriksson Gustavsson & Samuelsson, 2007).

Tabell 7.12. Utbildningsönskemål¹ fördelat på kön.

Studieriktning	Kön	
	Manliga intagna (n=843)	Kvinnliga intagna (n=61)
Kurser (ej betyg)	63 (8 %)	3 (4 %)
Grundläggande nivå	68 (8 %)	7 (9 %)
Gymnasial nivå	135 (17 %)	14 (19 %)
Högskola/univ.	117 (14 %)	11 (15 %)
Svenska för invandrare	44 (5 %)	0 (0 %)
Läs- och skrivkurs	73 (9 %)	0 (0 %)
Yrkesutbildning	215 (26 %)	13 (17 %)
Annan utbildning	128 (16 %)	13 (17 %)

¹n motsvarar antalet önskade studieriktningar och kan därför avvika från antalet intagna.

Åldersskillnader

Vid jämförelser avseende utbildningsönskemål framkommer att det inom flertalet ålderskategorier är önskemål om yrkesutbildning som dominerar.

Tabell 7.13. Utbildningsönskemål¹ fördelat på ålderskategorier

Utbildningsönskemål	Ålderskategorier			
	18–24 (n=140)	25–34 (n=288)	35–44 (n=262)	45– (n=151)
Kurser (ej betyg)	7 (5 %)	15 (6 %)	23 (10 %)	18 (9 %)
Grundläggande nivå	11 (8 %)	25 (10 %)	19 (8 %)	14 (7 %)
Gymnasial nivå	39 (28 %)	46 (19 %)	37 (16 %)	16 (8 %)
Högskola/univ.	22 (16 %)	39 (16 %)	34 (15 %)	22 (11 %)
Svenska för invandrare	2 (1 %)	22 (9 %)	11 (5 %)	5 (3 %)
Läs- och skrivkurs	7 (5 %)	28 (11 %)	18 (8 %)	11 (6 %)
Yrkesutbildning	35 (25 %)	79 (32 %)	69 (31 %)	34 (17 %)
Annan utbildning	17 (12 %)	34 (14 %)	51 (23 %)	31 (16 %)

¹n motsvarar antalet önskade studieriktningar och kan därför avvika från antalet intagna.

För den yngsta ålderskategorin, 18–24 år, är önskemål om gymnasiala studier något större än önskemål om yrkesutbildning. För övriga åldersgrupper minskar önskemålen om studier på gymnasienivå med stigande ålder.

Skilnader mot bakgrund av intagnas modersmål

Vid uppdelning av intagna på svenska kriminalvårdsanstalter utifrån modersmål visar sig återigen att önskemål om yrkesutbildning under verkställigheten dominerar och detta gäller för samtliga fyra modersmålsgrupper (Tabell 7.14). Intagna med svenska som modersmål och intagna med modersmål från Övriga världen önskar i högre utsträckning än övriga grupper studier på högskola och universitet och detta förhållande gäller även till viss del för studier på gymnasial nivå. För intagna med europeiska modersmål önskar en relativt stor andel att få studera på grundläggande nivå. Kurser med fokus på grundläggande färdigheter i läsning och skrivning önskas i större omfattning av intagna med annat modersmål än svenska. Gruppen med modersmål från Övriga världen utmärker sig här i avseendet att de i stor utsträckning efterfråga både Svenska för invandare och Läs- och skrivkurser.

Tabell 7.14. Utbildningsönskemål¹ fördelat på modersmål.

Utbildningsönskemål	Modersmål			
	Svenska (n=504)	Nordiska språk (n=37)	Europeiska språk (n=107)	Övriga världen (n=223)
Kurser (ej betyg)	38 (7 %)	2 (5 %)	7 (6 %)	13 (8 %)
Grundläggande nivå	42 (8 %)	1 (3 %)	14 (12 %)	16 (9 %)
Gymnasial nivå	88 (16 %)	5 (13 %)	18 (15 %)	35 (21 %)
Högskola/univ.	85 (16 %)	3 (8 %)	11 (9 %)	23 (14 %)
Svenska för invandrare	0 (0 %)	2 (5 %)	11 (9 %)	27 (16 %)
Läs- och skrivkurs	25 (5 %)	5 (13 %)	10 (9 %)	30 (18 %)
Yrkesutbildning	139 (26 %)	11 (29 %)	19 (16 %)	55 (32 %)
Annan utbildning	87 (16 %)	8 (21 %)	17 (15 %)	24 (14 %)

¹n motsvarar antalet önskade studieinriktningar och kan därför avvika från antalet intagna.

Skilnader mot bakgrund av strafftider

Intagnas studieönskemål följer samma mönster som tidigare rapporterats även då önskemålen relateras till olika strafftider. Det är således önskemål om yrkesutbildning som dominerar för flertalet kategorier av strafftider (Tabell 7.15). För intagna med den kortaste strafftiden, 1–2 månader, är önskemålen om högskole- och universitetsstudier lika omfattande som yrkesutbildning. För de övriga tre straffidskategorierna är det många intagna som önskar att få studera både på gymnasial nivå och högskole/universitetsnivå samt sådana studier som kan rymmas inom kategorin Annan utbildning.

Tabell 7.15. Utbildningsønskemål¹ fordelt på strafftider.

Utbildningsønskemål	Strafftider			
	1–2 måneder (n=16)	3–12 måneder (n=201)	13–60 måneder (n=479)	Mer än 61 månader (n=166)
Kurser (ej betyg)	3 (13 %)	19 (9 %)	33 (8 %)	8 (4 %)
Grundläggande nivå	1 (4 %)	12 (6 %)	48 (11 %)	10 (6 %)
Gymnasial nivå	2 (8 %)	36 (18 %)	76 (17 %)	27 (15 %)
Högskola/univ.	3 (13 %)	25 (12 %)	59 (14 %)	32 (18 %)
Svenska för invandrare	1 (4 %)	10 (5 %)	26 (6 %)	4 (2 %)
Läs- och skrivkurs	1 (4 %)	16 (8 %)	45 (10 %)	10 (6 %)
Yrkesutbildning	3 (13 %)	50 (24 %)	122 (28 %)	45 (25 %)
Annan utbildning	2 (8 %)	33 (16 %)	70 (16 %)	30 (17 %)

¹n motsvarar antalet önskade studieinriktningar och kan därför avvika från antalet intagna. Antalet utbildningsønskemål ökar med längden på strafftiden vilket medför att procentsatserna inte summerar till 100 för de två kategorierna med de kortaste strafftiderna.

Egen skattning av kompetens

De intagna har i en del av enkätundersökningen skattat sina datorfärdigheter och även sina skriftspråkliga och matematiska färdigheter. Som framgår av Tabell 7.16 värderas de skriftspråkliga färdigheterna allra högst. Två tredjedelar av de intagna bedömer sin läs- och skrivförmåga som ”mycket bra” eller ”bra”. Hälften av de intagna bedömer sina matematikfärdigheter som ”mycket bra” eller ”bra”. När det gäller dator- eller IKT-kompetens är det endast en tredjedel som bedömer denna färdighet som ”mycket bra” eller ”bra”. Eriksson Gustavsson och Samuelsson (2007) visar att intagna med en hög utbildningsnivå skattar sin skriftspråkliga förmåga högt medan de som inte fullföljt någon utbildning i stor utsträckning bedömer sina läs- och skrivfärdigheter som ”dåliga” eller ”mycket dåliga”. I tidigare studier har Samuelsson, Herkner och Lundberg (2003) visat att intagna på svenska anstalter inte har läs- och skrivsvårigheter/dyslexi i större omfattning än befolkningen generellt sett.

Tabell 7.16. Egen skattning av kompetens och färdigheter inom IKT, läsning och skrivning, samt matematik.

Kompetens	Egen skattning av kompetens				
	Mycket bra	Bra	Ganska bra	Dålig	Mycket dålig
IKT-kompetens	132 (15 %)	161 (18 %)	231 (26 %)	225 (26 %)	134 (15 %)
Läs- och skrivfärdigheter	310 (35 %)	270 (31 %)	202 (23 %)	71 (8 %)	23 (3 %)
Matematikfärdigheter	167 (19 %)	280 (32 %)	244 (28 %)	153 (17 %)	34 (4 %)

Lässvårigheterna hos intagna kan vara orsakade av bristande läserfarenheter och ofullständig eller avbruten grundläggande utbildning. Utbildningsnivå är emellertid enligt tidigare studier relaterat till vuxnas skriftspråkliga förmåga (OECD, 1992, 1995, 1997, 2000; Skolverket, 1996, 2000; Eriksson-Gustavsson, 1997, 2002).

Självrapporterade läs- och skriv- respektive matematiksvårigheter

Vid bedömning av egen skriftspråklig förmåga värderades den mer positivt än den matematiska förmågan och denna bedömning återspeglas i resultaten av självrapporterade skriftspråkliga respektive matematiska svårigheter. Det är således färre intagna som anser att de har skriftspråkliga svårigheter än matematiska sådana.

Tabell 7.17. Egen bedömning av läs- och skrivsvårigheter respektive matematiksvårigheter

Kompetens	Egen bedömning av svårigheter		
	Inga	Vissa	Stora
Läs- och skrivefärdigheter	572 (65 %)	264 (30 %)	47 (5 %)
Matematikfärdigheter	459 (52 %)	328 (37 %)	95 (11 %)

Som tidigare påpekats har Eriksson Gustavsson och Samuelsson (2007) redovisat att fler manliga än kvinnliga intagna uppger att de har "vissa" eller "stora" läs- och skrivsvårigheter. Förhållandet är det omvända vid bedömning av matematiksvårigheter. Manliga intagna bedömer således i större omfattning att de inte har matematiksvårigheter än kvinnliga intagna gör.

Stöd för att avhjälpa svårigheterna

Totalt är det 440 intagna som uppger att de har "vissa" eller "stora" av läs- och skrivsvårigheter och/eller matematiksvårigheter. Av dessa är det 129 intagna (29 %) som någon gång har fått hjälp med sina svårigheter. Av enkätsvaren går det inte att utläsa om detta stöd givits under någon del av anstaltsvistelsen eller under tid utanför anstalten.

Studiemotivation

De frågor som i enkätundersökningen lyfter fram olika motiv för att studera inom anstalt fokuserar framtiden efter frigivningen, egen tillfredsställelse av kunskapsförvärd och lärande, studier som tidsfördriv under anstaltsvistelsen och studier som tillfredsställer den intagnes sociala och emotionella behov.

Motiv för studier inom anstalt

Tabell 7.18. Motiv för studier bland intagna som studerar på anstalt

Motiv för studier	Mycket viktigt	Viss betydelse	Ingen betydelse
Få jobb efter frigivning	141 (47 %)	82 (27 %)	77 (26 %)
Utnyttja tiden användbart	241 (81 %)	49 (17 %)	6 (2 %)
Tillfredsställa lust att lära	154 (52 %)	119 (40 %)	25 (8 %)
Få tiden att gå	121 (41 %)	125 (42 %)	52 (17 %)
Fortsätta utbilda mig efter frigivning	135 (45 %)	98 (32 %)	68 (23 %)
Kompisar som studerar	7 (2 %)	27 (10 %)	252 (88 %)
Få bättre självförtroende	72 (24 %)	96 (33 %)	128 (43 %)
Bättre än att jobba	67 (23 %)	99 (35 %)	121 (42 %)
Uppmanad att studera	9 (3 %)	42 (15 %)	235 (82 %)
Delta i den sociala miljön	45 (16 %)	88 (30 %)	157 (54 %)
Större frihet på dagarna	27 (10 %)	63 (22 %)	194 (68 %)
Undvika brott efter frigivning	93 (32 %)	62 (22 %)	134 (46 %)
Förbättra betyg	146 (50 %)	71 (24 %)	74 (26 %)
Få mer ämneskunskap	193 (65 %)	77 (26 %)	26 (9 %)
Klara tillvaron efter frigivning	135 (46 %)	70 (24 %)	87 (30 %)

De intagna menar att det är av stor betydelse att utnyttja tiden inom anstalt väl för att få ämneskunskap, förbättra betyg och för att få ett arbete och klara sig efter frigivningen (Tabell 7.18). Studierna kan till stor del också vara en början på fortsatt utbildning efter frigivningen och innebär att behovet och lusten att lära tillfredsställs. Verkställigheten är en ständig väntan på frigivning och de intagna uppger att studier är ett bra sätt att ”få tiden att gå”. Varken kamrater bland de intagna eller personal tycks däremot ha betydelse för valet att studera under anstaltsvistelsen.

Motiv för att inte studera inom anstalt

Enligt Tabell 7.19 redovisas sammanlagt 795 skäl till att inte studera under verkställigheten vilket innebär att en och samma klient har angett

flera skäl för att inte studera. En tredjedel av svaren kan hänföras till *obefintliga eller otillräckliga förutsättningar* för studier. 36 % av de angivna skälen av detta slag är att inga möjligheter för studier har funnits (13 %), ingen information har getts (13 %) och att studieförhållandena har varit undermåliga i olika avseenden (10 %). Orsaker som kan karaktäriseras som *personliga begränsningar* vid studier uppgår till sammanlagt 9 % av redovisade skäl. Över en fjärdedel av svaren lyfter fram andra orsaker till valet att inte studera.

Tabell 7.19. Intagnas motiv till att inte studera på anstalt.

Motiv för att inte studera	Antal	Procent
Inga utbildningsmöjligheter	107	13
Ingen information	106	13
Dåliga studieförhållanden	78	10
Inget intresse	130	17
Har tillräcklig utbildning	65	8
Utbildningen ger lite i förhållande till arbetsinsats	17	2
Har stora inlärnings svårigheter	33	4
Har läs- och skrivsvårigheter	39	5
Annan orsak	220	28

Drygt en fjärdedel av skälen för att inte studera innebär att den intagne dels inte intresserar sig för studier och dels upplever att studierna innebär alltför stor arbetsinsats samt att tidigare genomgången utbildning är tillräcklig.

Intagnas utvärdering av utbildning inom anstalt

Gruppen intagna som studerar på anstalt är till stor del nöjda med den undervisning som erbjuds och de menar också att anstalten erbjuder och skapar möjligheter för studier (Tabell 7.20). Undervisningen tillgodoser den studerandes behov och kraven är väl anpassade till individen. Vad gäller undervisningens uppläggning uppger klienterna att såväl katederundervisning som arbete i grupp förekommer i lagom omfattning. Tillgången till datorer är dock begränsad och de intagna är osäkra på eller ifrågasätter lärarnas datorskompetens.

Den bild som redovisats ovan av intagna och deras upplevelser av utbildning under verkställigheten visar att studierna till stor del fungerar väl. Det finns emellertid förhållanden som skapar svårigheter i studiesitu-

ationen. Framförallt nämns brist på datorer och att säkerhetsrutiner på anstalten kan påverka studiemöjligheterna negativt (Tabell 7.21). Brist på lärare upplevs också som ett tydligt problem och likaså att den intagne kan bli förflyttad till annan anstalt innan påbörjade studier hunnit avslutas. Avsaknad av litteratur och att strafftiden avslutas innan studierna fullföljts kan vara hinder i utbildningen. Vidare påverkar oro på anstalten studierna negativt och skriftspråkliga och matematiska svårigheter kan också vara orsaker till problem med studierna.

Tabell 7.20. Upplevelser av utbildning på anstalt

Upplevelser av utbildning	Stämmer helt	Stämmer delvis	Osäker	Stämmer inte helt	Stämmer inte alls
Jag är nöjd med undervisningen	98 (33.2 %)	100 (33.9 %)	48 (16.3 %)	23 (7.8 %)	26 (8.8 %)
Kraven är för höga	13 (4.5 %)	26 (9.0 %)	44 (15.2 %)	63 (21.7 %)	144 (49.7 %)
Anstalten gör det möjligt att studera	110 (37.7 %)	92 (31.5 %)	31 (10.6 %)	40 (13.7 %)	19 (6.5 %)
Arbetsmängden är lagom	98 (33.9 %)	84 (29.1 %)	58 (20.1 %)	26 (9.0 %)	23 (8.0 %)
Kraven är för låga	14 (5.0 %)	47 (16.8 %)	72 (25.7 %)	48 (17.1 %)	99 (35.4 %)
En del ämnen är för svåra	12 (4.3 %)	38 (13.6 %)	66 (23.7 %)	56 (20.1 %)	107 (38.4 %)
Det är för mycket kateder-undervisning	9 (3.3 %)	12 (4.4 %)	36 (13.3 %)	48 (17.7 %)	166 (61.3 %)
Undervisningen är anpassad till mina behov	98 (34.6 %)	84 (29.7 %)	40 (14.1 %)	35 (12.4 %)	26 (9.2 %)
Det är för mycket grupparbeten	2 (0.7 %)	13 (4.6 %)	33 (11.7 %)	43 (15.2 %)	192 (67.8 %)
Det är för dålig tillgång till datorutrustning	95 (33.9 %)	44 (15.7 %)	33 (11.8 %)	38 (13.6 %)	70 (25.0 %)
Lärarna har hög dator-kompetens	55 (19.9 %)	43 (15.5 %)	120 (43.3 %)	28 (10.1 %)	31 (11.2 %)

Tabell 7.21. Förhållanden som skapar problem vid studier på anstalt

Förhållanden som skapar problem	Antal	Procent
Förflyttning under verkställighet	85	14
Verkställigheten avslutas innan jag är klar med studierna	51	8
Jag har läs- och skrivsvårigheter	35	6
Oro på anstalten	52	9
Säkerhetsrutinerna	95	15
Jag har matematiksvårigheter	38	6
Brist på datorer	106	18
Brist på litteratur	56	9
Brist på lärare	93	15

Lärandestragier

De intagna som valt att studera under sin tid inom anstalt redovisar tillfredsställelse med att lägga ner möda och energi på studierna. De är målmedvetna i avseendet att de vill lära och vill förstå, och menar att det de lär sig både är intressant och viktigt. Valet att studera under verkställigheten är således ett aktivt val och arbetet som läggs ned på studierna är av stor betydelse för den intagne.

Studietekniska färdigheter kännetecknas av ett aktivt förhållningssätt till och en medveten bearbetning av det stoff som ska läras. Till övervägande del uppger de intagna som studerar att de använder sig av studietekniska strategier som underlättar lärandet. De reflekterar över den egna förståelsen och lärandet genom att stanna upp och fundera över innehållet, de ställer frågor, söker centrala fakta, formulerar om med egna ord, försöker relatera ny kunskap till det de redan känner till och vet samt söker efter förståelse av övergripande karaktär genom att se till helheter i det innehåll som bearbetas. De beskriver ett metakognitivt förhållningssätt till lärandet vilket innebär att de ”tänker om” sitt lärande. Trots att kursinnehåll ibland känns ointressant eller tråkigt så fortsätter de intagna sina studier fram till dess att de bedömer att de har tillägnat sig detsamma. Repetition är ytterligare ett sätt som används för att utveckla och befästa ny kunskap.

Det aktiva valet att studera under anstaltsvistelsen innebär, som konstaterats tidigare, att de intagnas målmedvetenhet är stor och att de tror att den arbetsinsats de lägger ner på studier leder till ett gott resultat och till avslutade studier. Förväntningarna är höga och de tror vidare att den kunskap de bär med sig är värdefull.

Studier innebär arbete och möda och studieprestationerna ska granskas och bedömas. De klienter som studerar anser till stor del att de klarar av de krav som ställs, men till viss del kan såväl provsituationer som studiearbete föranleda oro och tvivel på den egna insatsens tillräcklighet.

Avslutande diskussion

Det finns i föreliggande redovisning resultat gällande intagnas utbildningsbakgrund och utbildningsnivå som kan vara av stor betydelse för

fortsatta och framtida utbildningssatsningar inom svensk kriminalvård. I den avslutande diskussionen lyfter vi fram och kommenterar de resultat som vi finner betydelsefulla för sådana satsningar.

Gruppen unga intagna

Den högsta fullföljda utbildningsnivån bland gruppen intagna på svenska anstalter är generellt låg. Grundskola var den vanligaste högsta utbildningen och det fanns dessutom en stor andel intagna som över huvud taget inte avslutat någon utbildning. Till detta resultat ska läggas att bland de yngsta intagna (18–24 år) var det hälften som endast hade genomgången grundskola och knappt en femtedel som ej avslutat någon utbildning alls (Tabell 7.3) Det var dessutom en låg andel av de yngsta intagna som valde att studera inom anstalt (Tabell 7.7) Gruppen unga intagna har förhoppningsvis ett långt liv framför sig och god utbildning är av allra största betydelse i dagens samhälle. Gruppen *unga intagna* borde därför vara en angelägen grupp och en stor utmaning för kriminalvårdens framtida utbildningssatsningar.

I studier – utanför studier

De intagna som studerar under verkställigheten har tydligt uttryckt att de viktigaste motiven för studera är att få arbete, kunna fortsätta utbildning och klara tillvaron efter frigivning. Utbildning ses som en investering för framtiden och för ett liv utanför anstalten. De flesta som utbildar sig studerar på gymnasial nivå och lägger därmed en grund för vidare studier. Av de intagna som inte studerade under verkställigheten uppgav en stor andel att de önskade påbörja en yrkesutbildning inom anstalten (Tabell 7.11) De omfattande önskemålen om yrkesutbildning gällde för alla åldrar, oavsett modersmål och för intagna med såväl korta som långa strafftider. Motiven för att studera kan troligen även för denna grupp vara att planera för framtiden och kunna få ett arbete efter frigivningen. Betydelsen av att på ett intresseväckande och stimulerande sätt visa på studiemöjligheter av olika slag kan här inte nog betonas. Med hjälp av god studieplanering och gott studiestöd borde det vara möjligt att fånga upp den stora gruppen intagna som inte studerar, men som framför önskemål om utbildning. I mötet med de intagna måste den för respektive individ aktu-

ella utbildningen vara tydlig i avseendet att ”hela vägen” fram till utbildningsmålet ska vara möjlig att överblicka. Olika utbildningsvägar inom kriminalvården bör kartläggas och samplaneras och möjligheter till fortsatta studier efter frigivning bör vara utredda. För att våga vilja studera ska färdvägen vara planlagd för att inte sluta i återvändsgränder.

Att undanröja hinder

Gruppen intagna som studerar på anstalt är enligt resultaten nöjda med sina studier och den utbildning de deltar i. Det som trots positiva studieerfarenheter upplevs som problem är säkerhetsrutiner, brist på datorer och lärarbrist. De hinder som här lyfts fram av studerande intagna kan möjligen vara orsakade av restriktioner och begränsningar som måste finnas, men likväl är det av största vikt att lyfta fram problemen och se dem som utmaningar i arbetet med att underlätta utbildningsinsatser under strafftid.

Gruppen ej studerande uppvisar de lägsta utbildningsnivåerna, de är osäkra på vad de skulle vilja studera och de menar att de inte heller har givits förutsättningar för studier. De saknar såväl information som möjligheter till utbildning. Avsaknad av möjligheter behöver inte betyda att utbildning inte finns att tillgå, men att just den utbildning den intagne önskar inte går att erbjuda inom anstalt. Möjligen är denna grupp den mest angelägna men också den mest utmanande att arbeta med, när det gäller att skapa intresse och engagemang för studier. De måste våga vilja lära och våga vilja studera och ställer de största kraven på såväl utbildningsorganisationen som själva utbildningen inom anstalten såsom

- intresseväckande information om utbildningsmöjligheter och studier
- individuellt anpassad utbildning
- tillgång till kompensatoriskt studiestöd
- tillgång till lärare med hög lärarkompetens
- långsiktig studieplanering
- kontinuerlig uppföljning och utvärdering
- tillgång till studievägledning
- samverkan kring utbildning inom och mellan anstalter
- samverkan mellan kriminalvården och samhällets utbildningsinstitutioner!

Referenser

- Eriksson Gustavsson, A-L. (1997). Att läsa – ett behov, ett krav, en nödvändighet. En analys av den första internationellt jämförande studien av vuxnas förmåga att förstå och använda skriftlig information. International Adult Literacy Survey. Linköpings universitet, Institutionen för pedagogik och psykologi. Licentiatavhandling.
- Eriksson Gustavsson, A-L. (2002). *Att hantera läskrav i arbetet. Om industriarbetare med läs- och skrivsvårigheter*. Linköping: Linköpings universitet, Institutionen för beteendevetenskap. Akademisk avhandling.
- Eriksson Gustavsson, A-L. & Samuelsson, S. (2007). *Kartläggning av intagnas utbildningsbakgrund – studiebehov*. Rapport till Kriminalvården och Kriminalvårdens forskningskommitté, Rapport 24.
- OECD. (1992). *Adult literacy and economic performance*. Paris: Head of Publication Service.
- OECD. (1995). *Literacy, economy and society*. Paris: Head of Publication Service.
- OECD. (1997). *Literacy skills for the knowledge society. Further results from the International Adult Literacy Survey*. Paris: OECD Publications.
- OECD. (2000). *Literacy in the information age. Final report of the International Adult Literacy Survey*. Paris: OECD Publications.
- Samuelsson, S., Herkner, B. & Lundberg, I. (2003). Reading and writing difficulties among prison inmates: A matter of experiential factors rather than dyslexic problems. *Scientific Studies of Reading*, 7, 53–73.
- Skolverket. (1996) *Grunden för fortsatt lärande* (Rapport 115). M. Myrberg (red.). Stockholm: Liber Distribution Publikationstjänst.
- Skolverket. (2000). *The foundation for lifelong learning. A comparative international study of adult skills in understanding and using printed and written information* (Report No. 188). M. Myrberg (Ed.). Stockholm: The National Agency for Education

8. Forskjeller og likheter i Norden

av Ole-Johan Eikeland

I det enkelte landkapitlene har forskerne gjort en del egne valg når det gjelder analyser og fremstillingsmåter i tabellene, herunder også drøftingene. Dette medfører at ikke alle resultatene er umiddelbart sammenlignbare. Det kan dreie seg om noe så trivielt som prosentueringsbasisen, eller det kan gjelde hva som er selve opptellingsmåten i spørsmål som har flere avkryssningsmuligheter i svaralternativene (således også prosentueringen). En del resultater og fremstillinger vil derfor i dette kapitlet kunne variere noe fra det som er gjort rede for i de enkelte landkapitlene, uten at det dermed betyr at denne forskjellen i seg selv representerer en feil. Sammenlignbarheten av resultatene fra de fem nordiske landene blir derfor vektlagt her i kapittel 8. Der sammenligningsgrunnlaget er problematisk, blir det gjort rede for det.

I de foregående landkapitlene har vi sett at de fem nordiske landene fremviser både likheter og ulikheter i måten utdanning og opplæring blir organisert på for de innsatte, i hvilken grad de innsatte benytter seg av tilbudene, og hvilken utdanningsbakgrunn de selv har. I tillegg fremkommer det også en del forskjeller i hvordan landene organiserer utdanningen til befolkningen generelt, og hvilket innhold den gis. Dette gjenspeiles også i det opplæringstilbudet som blir gitt til innsatte. Det er således flere forhold som setter rammen for hvordan vi skal forstå eventuelle forskjeller og likheter mellom de nordiske landene når det gjelder fengselsundervisning.

Ett av disse forholdene kan være knyttet til selve størrelsen på landene, både geografisk og i folketall. Eksempelvis er det trolig langt enklere å skaffe seg oversikt over alle innsatte i et så pass lite land som Island med noe over hundre innsatte enn det er i et land som Sverige som har over fem

tusen innsatte. Selve organiseringen av utdanningen blir lettere når det er færre innsatte, det er lettere å skaffe seg oversikt over hva som er de innsattes utdanningsbehov og –ønsker, og det er lettere å organisere selve undervisningen. Fengslenes størrelse vil også kunne ha noe å si i så måte.

For det andre så er selve grunnstrukturen i utdanningssystemene relativt lik i Norden, ved at alle landene gir et utdannings- og opplæringstilbud som kan sies å være tredelt: grunnopplæring, videregående opplæring (yrkesopplæring, gymnasial og studieforeberedende opplæring) og høyskole- og universitetsutdanning. Innad i disse opplæringsnivåene finnes det dog mange nyanser av nivåer, spesialisering og retninger som gjør at de skiller seg noe fra hverandre og gjør noen sammenligninger vanskelige. Et eksempel på slike forskjellige retninger og nivåer er yrkesutdanningene. I Danmark har man i tillegg et helt eget utdanningsopplegg for voksne som ikke har gjennomført sin grunnopplæring. Dette vanskeliggjør sammenligning med andre lands fengselsundervisning på det nivået.

En tredje faktor som spiller inn har med politisk skolehistorie å gjøre. Skolereformer på alle nivåer har kjennetegnet det skolepolitiske klimaet i flere europeiske land de siste tretti årene. Slik har det også vært i Norden, men med unntak av Finland, som på en del områder har beholdt sin organisering av skole og opplæring i større grad enn de andre nordiske landene. Reformen gjenspeiles også i det opplæringstilbudet som blir gitt de innsatte.

En fjerde faktor som kan ha noe å si for hvordan vi skal forstå eventuelle forskjeller og ulikheter mellom de nordiske landene er hvordan selve kriminalomsorgen er organisert, og på hvilken måte utdanning og opplæring integreres i den. Her vil en kunne komme til å erfare at også fengslene kan variere. Noen av fengslene har ulik type sikkerhetsnivå. Dette gjenspeiler hvilke type innsatte som er i de enkelte fengslene, dvs. hva de er dømt for og hvor lange straffer de har. Det kan også finnes tilfeller av at fengslene, eksempelvis ved fengselsledelsen, har en viss grad av autonomi når det gjelder å organisere utdannings- og opplæringstilbud, selv om dette ikke er tilfelle i alle landene.

Til slutt må vi også ta hensyn til fangepopulasjonens mangfoldige sammensetning. Rettnok så varierer ikke selve gjennomsnittsalderen til de innsatte særlig mellom landene i Norden, men de innsatte varierer mye i alder seg imellom. Aldersvariasjonen gjør at de innsatte har erfaring med og bakgrunn i flere typer utdanninger. Noen innsatte har ikke utdanning i

det hele tatt, andre har gamle utdanninger og har ikke gjennomført utdanning utover det etter at de var ferdige. Andre innsatte kan ha oppdatert utdanningene sine og har således erfaringer fra flere utdanningstyper, utdanninger som kan være skapt gjennom eventuelle reformer. Dette mangfoldet er i seg selv en utfordring når man skal studere de innsattes utdanningsnivå og utdanningsmotivasjon innad i landene. Utfordringene blir ikke mindre når ambisjonen strekker seg til å sammenligne flere land. I tillegg er fangebefolkningen internasjonal. Den er sammensatt av innsatte med ulik nasjonal, etnisk og kulturell bakgrunn, og derav følger også ulik utdanningsbakgrunn og -behov. Alt dette vanskeliggjør sammenligninger og sammenstillinger, og derfor må også slutninger som trekkes om eventuelle likheter og ulikheter ta høyde for nettopp dette.

Individuelle kjennetegn ved de innsatte

Gjennomsnittsalderen til innsatte i nordiske fengsler er i trettiårene. Island har den yngste fangepopulasjonen; gjennomsnitt der er 31 år. Finland og Sverige har den eldste; de innsatte er i overkant av 36 år. (Standardavviket til aldersgjennomsnittet er nokså likt i de fem landene, mellom 9,4 og 11,6. Dette er også nær det standardavviket som en hel befolkning kjennetegnes ved.)

De innsattes domslengde varierer noe mellom de fem landene. I spørreskjemaene ble det ikke spurt etter nøyaktig domslengde, men de innsatte skulle krysse av for kategorier av måneder ('under tre måneder'; 'fra tre til tolv'; 'mellom et og fem år'; 'fem år eller mer'). I den danske undersøkelsen ble det også gitt en femte kategori for "tidsubestemt soning". På Island og i Sverige er det bare fire prosent av de innsatte som har den korteste domslengden. I Finland er det 9,5 prosent som har en domslengde på under tre måneder, i Danmark 12,6 prosent og i Norge er denne prosenten 24,3. Andelen som har den lengste dommen (fem år eller mer) ligger i overkant av tyve prosent. Det gjelder Sverige (21,4 prosent), Island (23 prosent), Finland (22 prosent) og Danmark (23,1 prosent, her også inkludert innsatte med ubestemt tid). I Norge er det 15,6 prosent av de innsatte som har en dom på mer enn fem år.

Kjønnsfordelingen er også lik. Mellom 94 og 95 prosent av de som sitter i fengsler er menn. De innsattes opprinnelse, dvs. statsborgerskap

varierer en del. I følge undersøkelsene har Finland den klart høyeste andelen som har statsborgerskap i det landet hvor en sitter i fengslet (92,6 prosent). På Island er denne prosenten 88; i Norge 85,6; i Danmark 84,3 og i Sverige 74,6. (I Sverige registrerte man i tillegg hvem som hadde svensk som morsmål; den prosenten var der 62,5.) Med andre ord har man i Sverige, i følge denne undersøkelsen, en fangebefolkning med et større innslag av utlendinger enn hva de andre landene i Norden har.

Utdanningsbakgrunn og -nivå

Utdanningssystemene i de fem nordiske landene har klare fellestrekk, men de varierer også noe. I hovedsak kan man si at det finnes en tredeling: grunnopplæring eller obligatorisk opplæring utgjør nivå 1; yrkesopplæring, videregående eller gymnasial opplæring, også studieforberedende opplæring utgjør nivå 2; høyskole- og universitetsutdanning er nivå 3. Innenfor disse nivåene finnes det ulike typer spesialiseringer og retninger som kan tas. Mangfoldet er til tider stort. Noen av disse retningene gjelder type yrke, grad av spesialisering og fordypning innenfor yrke, hvilket utøvelsesnivå i yrket man vil inn på og hvilken grad av teori og praksis som er inkludert i utdanningene.

Tabell 8.1. De innsattes høyeste fullførte utdanningsnivå i de nordiske landene. Prosent.

Utdanningsnivå	Danmark	Finland*	Island	Norge	Sverige
Ingen fullført utdanning	11,6	7,2	16	7,2	11,0
1. Obligatorisk/grunnskole	33,9	27,7	48	35,3	45,0
2. Yrkesutdanning, gymnasialt nivå, studieforberedende	50,4	57,7	27	44,6	34,0
3. Universitet, høyskole	4,2	7,4	9	12,9	10,0
(N)=100 %	(2285)	(1928)*	(77)	(2255)	(877)

* I den finske undersøkelsen oppgir 260 innsatte at de har fullført andre (uspesifiserte) studier (jf. tabell 4.5 i kap. 4. Disse er her holdt utenfor prosenturingsbasisen.

Som nevnt har de fleste landene gjennomført reformer når det gjelder utdanning innenfor alle tre nivåene. Tidspunktet for når disse reformene ble satt i verk, og reformenes innhold, har i noen grad bidratt til det ulike innholdet i utdanningene som finnes i Norden.

Hvordan varierer så de innsattes høyeste fullførte utdanningsnivå mellom de nordiske landene (tabell 8.1)? La oss først se på hvor stor an-

del som ikke har gjennomført noen form for utdanning i det hele tatt; her er det en relativt stor variasjon i Norden. Island har den høyeste andelen (16 prosent) mens Finland og Norge (7,2 prosent) er her beregnet til å ha den laveste andelen som ikke har gjennomført noen form for utdanning. I Danmark og Sverige mangler omtrent hver niende (11,6 og 11 prosent) utdanning i det hele tatt.

Hvor stor andel som har obligatorisk skole som det høyeste utdanningsnivået, varierer fra ca. en fjerdepart i Finland til nær halvparten på Island og i Sverige. Danmark og Finland fremstår med en noe høyere andel som har fullført nivå to enn innsatte i de andre landene. Lavest andel med nivå to (ett eller flere år) har innsatte på Island. I Norge og Sverige har ca. en av ti innsatte nivå 3; Danmark har her den laveste andelen med universitets- og høyskoleutdanning (4,2 prosent).

Utdanning i fengsel

Prosentandelen innsatte som ikke tar utdanning eller studerer i fengslet er påfallende lik i de fem nordiske landene, som tabell 8.2 viser. Island hadde den laveste andelen innsatte som ikke tok utdanning i fengslet (55 prosent), mens Danmark hadde den høyeste med tre av fire. I de andre landene var det ca. to av tre innsatte som på undersøkelsestidspunktene ikke tok del i noen form for opplæring eller utdanningsaktivitet i fengslet.

Tabell 8.2. Andel som tar utdanning i fengsel. Bare den høyeste utdanningen er her med. Prosent.

Utdanning i fengslet	Danmark*	Finland	Island	Norge	Sverige
Tar ikke utdanning i fengslet	75,8	66,7	55	66,8	61,6
1. FVU el. AVU*/grunnskole	11,0	7,9	0	1,7	3,7
2a. Ervervsutd/yrkesutd.	3,6	17,7#	12	17,8#	3,6
2b. Gymnasialt/studieforb.	2,8		30		17,1
3. Universitet, høyskole	1,0	1,7	3	3,6	3,2
Annet	5,9	6,0	0	10,2	10,8
(N)=100 %	(1999)**	(2036)	(77)	(2255)	(877)

* AVU, FVU og erhvervsutdanning gjelder Danmark. **406 innsatte har ikke opplyst noe om sin utdannings situasjon i fengslet og er således holdt utenfor prosentueringsbasen her. # 2a og 2b er slått sammen for Finland og Norge.

Tabell 8.2 viser at Island har den høyeste andel som tok nivå to i fengsel, dvs. yrkesutdanning og gymnasialt nivå slått sammen (12 pluss 30 prosent). Dette er konsistent med at Island har den laveste andelen innsatte som har fullført dette nivået. En av tolv innsatte i Finland (7,9 prosent) tar grunnskoleopplæring. I Danmark er det en av ni (11,0 prosent) som enten

tar forberedende voksenundervisning eller allmenn voksenutdanning. Norge, Sverige og Island har den høyeste andelen innsatte som tar utdanning på universitet- eller høyskolenivå, ca tre prosent. Kategorien 'annet' varierer i innhold mellom landene og inkluderer forskjellige ting, alt fra ikt-kurs til diverse språk- og hobbykurs.

Grunner for å ta utdanning i fengsel

De enkelte landene har i sine kapitler gjort rede for hvilke grunner de innsatte gir for å ta utdanning i fengslet. I spørreskjemaet skulle de innsatte angi i hvilken grad femten grunner var viktige for dem på følgende skala: 'ingen betydning', 'en viss betydning' og 'svært viktig'. De prosentvise resultatene for alle spørsmålene er presentert i de enkelte landkapitlene. I tabell 8.3 presenteres de fire viktigste grunnene landvis, dvs. de fire grunnene som de innsatte oftest hadde krysset av for som 'svært viktig'.

Av de femten grunnene som de innsatte kunne krysse av for, er det bare åtte som er blant de fire mest oppgitte viktige grunnene. Det å 'benytte tiden fornuftig og nyttig' fremstår som den viktigste grunnen til å ta utdanning i fengslet for innsatte i alle fem landene. I både Sverige, Norge og på Island er det mer enn fire av fem som gir uttrykk for det. Det er bare i Norge og i Sverige at det å ta eksamen i seg selv, eventuelt forbedre karakterer er blant de fire viktigste grunnene. Det å lette soningen og bruke skolen i fengslet som overgang til skole etter løslatelsen er blant de fire viktigste grunnene bare på Island. Videre er det bare blant de finske innsatte at utsagnet 'lettere å få jobb etter løslatelsen' ikke rangerer blant de fire viktigste grunnene for utdanning i fengsel. 'Tilfredsstillelse av min lærelyst' rangerer blant de fire i Finland og i Sverige.

Tabell 8.3. De fire viktigste grunnene for å ta utdanning i fengslet, landvis. Bare innsatte som tok utdanning i fengslet. Prosent – rang.

Grunn for utdanning	Danmark	Finland	Island	Norge	Sverige
Benytte tiden fornuftig og nyttig	71 – 1	68 – 1	85 – 1	81 – 1	81 – 1
Mestre tilværelsen etter fengsel	62 – 2	67 – 2			
For å tilegne meg faglig kunnskap	61 – 3	62 – 3		74 – 2	65 – 2
Tilfredsstille min lærelyst		62 – 3			52 – 3
For å lette soningen			55 – 2		
Bruke skolen som overgang til skole etter løslatelsen			55 – 2		
Lettere å få jobb etter løslatelse	61 – 3		45 – 4	57 – 3	
Ta eksamen/forbedre karakterer				49 – 4	50 – 4
(N)	(580)	(812)	(20)	(546)	(301)

Innsattes vurdering av utdanning i fengslet

De innsatte som holdt på med utdanning i fengslet skulle evaluere den ved å gi sin tilslutning til tolv utsagn. Prosentresultatene fra denne evalueringen er også presentert i de enkelte landkapitlene. Skalaen gikk fra 'helt uenig' til 'helt enig' med 'usikker' som midtpunkt. 'Helt enig' er i denne presentasjonen omkodet til tallverdien 5 og 'helt uenig' til 1. I tabell 8.4 presenteres de aritmetiske gjennomsnittene basert på denne omkodingen. Bare de lands gjennomsnitt som var det laveste eller høyeste på skalaene er for enkelhets skyld vist i tabellen. Innsatte i de andre landene ligger da i mellom disse ytterpunktene.

Tabell 8.4 viser at de innsatte som tar utdanning i fengslet er fornøyd med undervisningen. I den grad en kan snakke om forskjell mellom landene er de danske innsatte minst fornøyd, med en skår på 3,4; de norske er mest fornøyd, og skårer nesten fire (3,9) på denne skalaen i gjennomsnitt. Midtpunktet i skalaen er tre. Vurderingen av noen forhold ligger på hver sin side av dette midtpunktet. Dette indikerer således at de innsatte i Norden er noe mer uenige om de forholdene enn hva som er tilfelle der gjennomsnittsvurderingene bare havner på den ene siden av midtpunktet. Utsagnene om at 'kravene er for små', 'noen av fagene er for vanskelige', 'undervisningen er tilpasset mine behov' og 'lærerne har høy ikt-kompetanse er de som har gjennomsnittsverdier på begge sider av midtpunktet.

Tabell 8.4. De innsattes opplevelse av utdanningen i fengslet.

Opplevelse av utdanningen	1	2	3	4	5
Jeg er fornøyd med undervisningen				D	N
Kravene er for høye		S	I		
I fengslet blir det lagt til rette for utdanning			I	S	
Arbeidsmengden er passelig				D	N
Kravene er for små		S	D		
Noen av fagene er for vanskelige		S	I		
Det er for mye kateterundervisning		I	F		
Undervisningen er tilpasset mine behov			I	S	
Det er for mye gruppearbeid		S	I		
Det er for dårlig tilgang på ikt-utstyr				S	F
Lærerne har høy ikt-kompetanse			I	F	
Jeg er fornøyd med utdanningen jeg tar				F	N

Skalaen uttrykker at 1=helt uenig til 5=helt enig; 3=usikker. Bokstavene indikerer hvilket lands innsatte som har den laveste eller høyeste gjennomsnittsverdi på skalaene; de andre ligger følgelig mellom disse.

Innsatte på Island og i Sverige utgjør ytterpunkt i hver sin ende på *samme* skalaen i fem av tolv utsagn. I tillegg er innsatte på Island eller Sverige også ytterpunkt på to andre skalaer.

Grunner til ikke å ta utdanning i fengsel

Som vi så i forrige avsnitt varierer fangepopulasjonene i Norden lite når det gjelder selve andelen som ikke tar utdanning i fengslet. Jevnt over i Norden var det altså i 2006 og 2007 (dvs. på undersøkelsestidspunktene) omtrent to av tre innsatte som ikke tok noen form for utdanning mens de satt inne. Med andre ord så er det på landnivå i Norden ikke en umiddelbar sammenheng mellom andelen innsatte som ikke *har* utdanning i det hele tatt, og andelen som tar utdanning i fengslet. Hvilke grunner har så de innsatte for å la dette være? Vi ser nærmere på det i tabell 8.5. (Her hadde de innsatte mulighet til å krysse av for flere forhold. Prosentue- ringen i tabell 8.5 summerer seg således *ikke* til 100, men 100 minus de aktuelle prosenttallene i tabellen tilsvarer de som ikke hadde krysset av for det nevnte forhold.)

Tabell 8.5. Grunner for *ikke* å ta utdanning i fengslet. Bare innsatte som ikke studerer eller tar utdanning i fengslet. Flere avkryssningsmuligheter.

Grunn for <i>ikke</i> å ta utdanning i fengslet	Danmark	Finland	Island	Norge	Sverige
Fengslet har ingen utdanningstilbud	Ikke stilt	11,9	18	20,7	19,2
Ingen utdanningstilbud som passer meg	33,1	26,7	9	17,1	Ikke stilt
Får ingen informasjon om utdanningstilbud	33,9	18,3	39	17,7	19,3
Studieforholdene i fengslet er for dårlige	16,7	10,0	27	9,4	14,1
Ikke interessert i utdanning	21,4	15,4	14	11,4	23,7
Har god nok utdanning	12,1	9,9	7	8,5	11,9
Utdanning gir ikke nok utbytte i forhold til innsatsen	3,0	2,4	9	1,5	3,1
Jeg har for store lærevansker*	8,4	4,5	16	6,9	6,0/7,1*
Andre forhold	21,7	26,1	56	19,5	40,0
(N)	(1516)	(1447)	(44)	(1509)	(548)

* I Sverige ble det i tillegg stilt et spesifikt spørsmål om de innsatte "Har lese- og skrivevansker".

Mellom en av tolv (Finland) og en av fem innsatte som ikke tar utdanning i fengslet gav som grunn at fengslet de var i ikke hadde utdanningstilbud i det hele tatt. Dette er med andre ord en strukturell årsak. I Danmark og Island finnes den største andelen som hevdet at de ikke fikk informasjon om dette (33,9 og 39 prosent). Mer enn hver femte innsatt som ikke tok utdanning i Sverige og i Danmark sa at de ikke var interessert i utdanning fengslet. Vi merker oss at Sverige har den største andelen innsatte som har krysset av for uspesifisert 'andre forhold'. Mange innsatte sitter på relativt korte dommer, og de fleste av disse finner det ikke bryet verdt å ta til på en utdanning mens de soner en kort dom. Mange av dem som krysset av for 'andre forhold', presiserte domslengden som en grunn.

Vanskeligheter med å ta utdanning i fengslet

Hvilke vansker opplever så de innsatte som holder på med utdanning i fengslet, og er dette noe som varierer i Norden? De innsatte som var under utdanning eller opplæring skulle ved åtte forhold (i Sverige ble det brukt ni) indikere hva som skapte problem for dem i den utdanningen de var i gang med i fengslet. I tabell 8.6 rapporterer vi bare de fire største prosentandelene landvis. Prosentbasisen er bare de som sa at de studerte eller tok utdanning i fengslet.

Tabell 8.6. De fire viktigste forholdene som skaper problemer under utdanning i fengslet. Flere avkrysningsmuligheter, men her rangeres inntil den fjerde største landvis. Bare innsatte som tar utdanning i fengslet. Prosent – rang.

Problem	Danmark	Finland	Island	Norge	Sverige
Mangel på ikt-utstyr	61 – 1	32 – 1	65 – 1	43 – 1	35 – 1
Sikkerhetsrutinene i fengslet	28 – 4	9 – 4	35 – 4	34 – 2	28 – 2
Overføring under soning	33 – 3	14 – 2		26 – 3	28 – 4
Mangel på litteratur	28 – 4	13 – 3	55 – 2		
Soningen er over før utdanningen er ferdig	28 – 4	9 – 4	40 – 3		
Uro i fengslet	36 – 2	9 – 4		22 – 4	
Egne lærevanskeligheter, dvs. med lesing, skriving, regning og matematikk			40 – 3		
Mangel på lærere*					31 – 3*
(N)	(580)	(812)	(20)	(546)	(301)

* Ble bare stilt i den svenske undersøkelsen.

Mangel på (eller mangel på tilgang til) ikt-utstyr er det som de innsatte i alle fem landene opplever som det største problemet; høyest er denne andelen på Island (65 prosent) og i Danmark (61 prosent). Utover det er det stor variasjon i hva som er det andre, tredje og fjerde største problemet og ikke minst variasjon i hvor stor andel av de innsatte som opplever det andre, tredje og fjerde største problemet. I Sverige er det en relativt stor andel av disse innsatte (nesten tretti prosent) som opplever at inntil fire forhold er problematiske; i Finland finner vi derimot en stor avstand i andelen som opplever at andre forhold enn mangel på ikt-utstyr er et problem.

Mangel på ikt-utstyr er altså det som fremstår som det største problemet for den utdanningen de innsatte er i gang med i fengslet i alle landene, men landene varierer litt i andelen studerende innsatte som opplever dette. Lavest andel innsatte ser på dette som et problem i Finland, størst prosentandel i Norge. Videre er det i Danmark og i Norge at 'uro i fengslet' fremstår som et problem, til en viss grad også i Finland når man ser på den interne rangeringen av problemene. Man skal også legge merke til at det er bare på Island at egne lærevansker kommer inn blant de fire viktigste problemforholdene.

Lærevansker og utdanning i fengslet

I hvor stor grad har så de innsatte lærevansker, dvs. med skrijving eller lesing, problemer med regning eller matematikk? Og hva har disse lærevanskene å si når det gjelder de innsattes utdannelsesdeltakelse mens de er i fengsel?

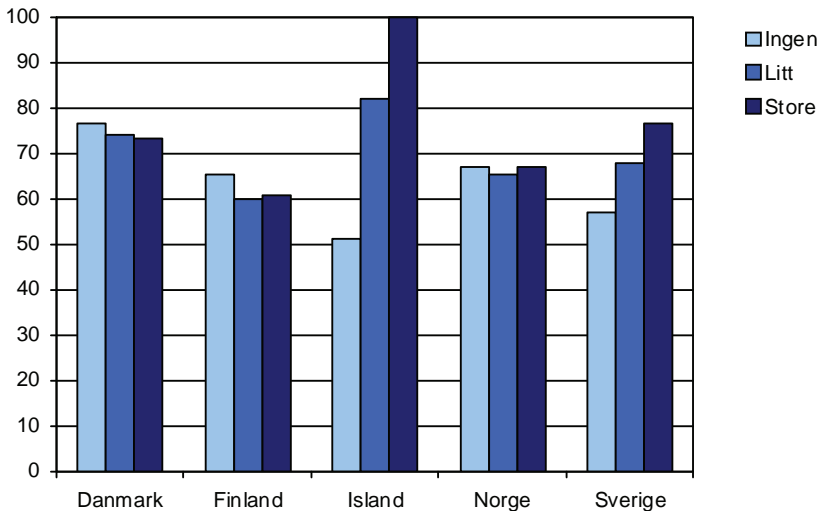
Tabell 8.7. Prosentandel innsatte som rapporterer lærevansker.

Vansker	Danmark	Finland	Island	Norge	Sverige
Lese- eller skrivevansker:					
Ingen problem	70	77	70	63	65
Litt problem	25	20	22	27	30
Mye problem	5	3	8	10	5
(N)	(1516)	(1447)	(44)	(1509)	(548)
Regne- eller matematikkvansker:					
Ingen problem	58	62	48	52	52
Litt problem	36	29	38	36	37
Mye problem	7	9	14	12	11
(N)	(1516)	(1447)	(44)	(1509)	(548)

Er dette noe som skiller innsatte i de nordiske landene, og hvis så, på hvilken måte?

Eventuelle lærevansker som de innsatte hadde var selvrapporterte i disse undersøkelsene, innenfor en nokså grov tredeling, 'ingen vansker', litt vansker' og 'mye vansker'. De innsatte uttalte seg både om lese- eller skrivevansker og om regne- eller matematikkvansker. I tabell 8.7 ser vi på fordelingen fra alle fem landene når det gjelder disse to forholdene.

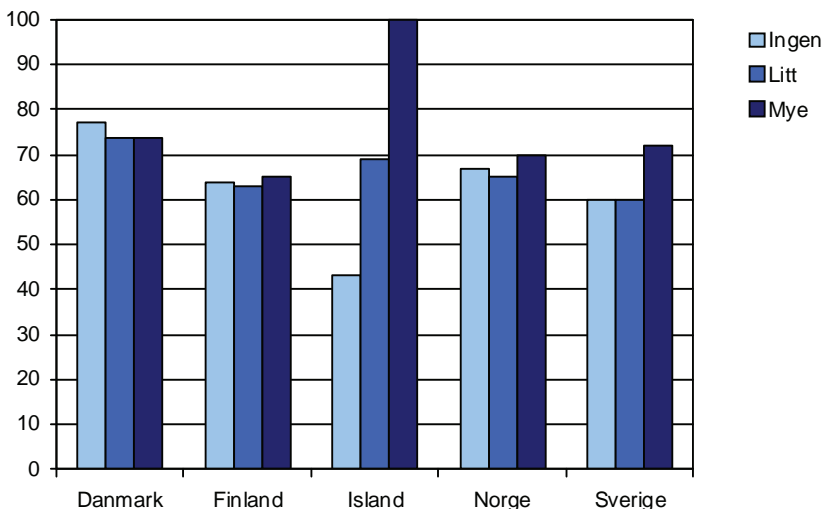
Mellom 63 prosent av de innsatte (Island) og 77 prosent (i Finland) sier at de ikke har noen lese- eller skrivevansker. Tilsvarende er det mellom 48 (Island) og 62 prosent (Finland) som sier at de ikke har noen problem med regning eller matematikk. Med en viss variasjon mellom de nordiske landene kan man si at i overkant av hver tredje innsatt sier at de har 'litt' problemer med regning eller matematikk; ca. hver fjerde innsatt sier at de har 'litt' problemer når det gjelder lesing eller skriving. Det neste spørsmålet er så om egenoppfatningen av eventuelle vanskeligheter med lesing, skriving eller matematikk også har noe å si for undervisningsdeltakelse blant de innsatte, og hvilke hypoteser vil det her være passende å fremsette.

Figur 8.1. Prosentandel som ikke tar utdanning i fengslet etter egenrapportert grad av lese- eller skrivevansker.

Er det slik at innsatte som opplever å ha disse problemene, nå prøver å rette opp dette ved å gjenoppta den utdannelsen som de fra tidligere har gått glipp av eller falt fra, eller er det like gjerne slik at disse problemene fortsatt fremstår som hinder for å ta utdanning? Dette viser figurene 8.1 og 8.2.

Innsatte i de fem nordiske landene fremstår med to hovedtendenser, avhengig av hvilket land de soner i. Tendens nummer en er at lese- eller skrivevansker *ikke* har noen negativ påvirkning på undervisningsdeltakelse i fengslet når det gjelder innsatte i Danmark, Finland og Norge. Faktisk er det slik at en litt større andel av de *uten* lese- eller skrivevansker ikke deltar i fengselsundervisningen i Danmark og Finland enn de som har slike problemer. Tendens nummer to er at lese- eller skrivevansker kan synes å ha noe negativt å si for deltakelse i fengselsundervisningen for innsatte på Island og i Sverige. Ingen av de som rapporterte om mye lese- eller skrivevansker i islandske fengsler deltar i undervisning i fengslet; over fire av fem med 'litt' vansker gjør det heller ikke og halvparten uten slike vansker tar utdanning i fengslet. Samme hovedtendensen, om enn ikke fullt så klar, finnes blant innsatte i Sverige. De med problemer deltar i mindre grad i opplæringen i fengslene enn andre. Vi går videre og ser nærmere på hvordan dette ser ut når det gjelder egenrapporterte vansker med regning eller matematikk. Figur 8.2 viser det.

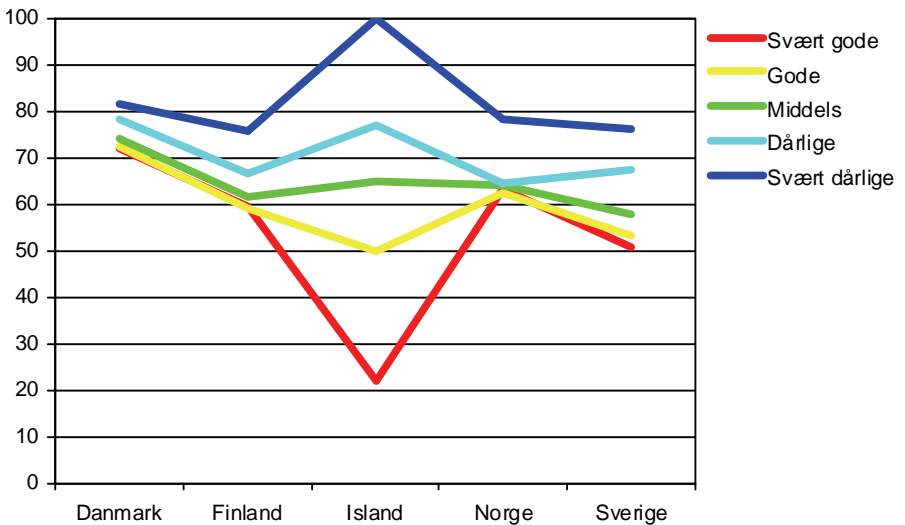

Figur 8.2. Prosentandel som ikke tar utdanning i fengslet etter egenrapportert grad av regne- eller matematikkvansker.

Tendensen er nokså lik det som fremkom da vi så på lese- eller skrivevansker, men kanskje ikke like klart når det gjelder i Sverige. Tendensen er fortsatt den samme når det gjelder innsatte på Island. Videre er det ikke nødvendigvis slik at innsatte med regne- eller matematikkvansker i Danmark, Finland og Norge deltar mindre eller særlig mye mindre i fengselsutdanningen enn de som ikke har disse problemene.

Ikt-kunnskaper og utdanning i fengslet

Vi har sett at de innsatte etterlyser adgang til mer ikt-utstyr for på den måten å kunne lette det å delta i opplæring i fengslene. Denne etterspørrelsen kan være bunnet i flere forhold. For å holde oss til det som er knyttet til undervisningen, kan to her vektlegges: Ikt-utstyr savnes av de innsatte som et verktøy i opplæringsaktiviteten; ikt-verktøy savnes fordi de innsatte vil få opplæring i å bruke det. Disse forholdene utelukker selvsagt ikke hverandre. Man kan godt ønske seg opplæring i bruk av ikt-utstyr for senere å kunne bruke det i undervisningsøyemed, og man kan godt være en dreven ikt-bruker, men likevel ha ønske om å lære noe nytt som igjen kan brukes senere i opplæringen.

Figur 8.3. Prosentandel innsatte som ikke tar utdanning i fengslet etter egenvurdering av ikt-kompetanse

Vi har som sagt sett at de innsatte ser på mangel av ikt-utstyr som et hinder for opplæringsaktiviteten. Det neste spørsmålet er så om de innsattes ikt-ferdigheter har noe å si for deres opplæringsaktivitet i fengslene. Er det slik at innsatte med svake ikt-kunnskaper i mindre grad deltar i fengselsundervisningen enn de som er dyktige? Dette viser figur 8.3.

Igjen ser vi at de innsatte på Island avviker noe fra de andre. Der er det en relativt klar statistisk sammenheng mellom selvrapporterte ikt-ferdigheter og undervisningsdeltakelse i fengslet. Ingen innsatte med svært dårlige ikt-kunnskaper på Island deltar i undervisning i fengslene; bare 20 prosent av de med svært gode ikt-kunnskaper lar det være. (På grunn av få innsatte i Islands fengsler, vil få personer gjøre store utslag.) Det er en svak tendensen til det samme i de andre nordiske landene, men den er langt fra så sterk som blant innsatte på Island. I tillegg skal det bemerkes at blant innsatte i Norge så er andelen av de som har gode eller svært gode ikt-kunnskaper og som ikke deltar i fengselsundervisning, noe høyere enn det som gjelder innsatte som rapporterer middels ikt-kunnskaper.

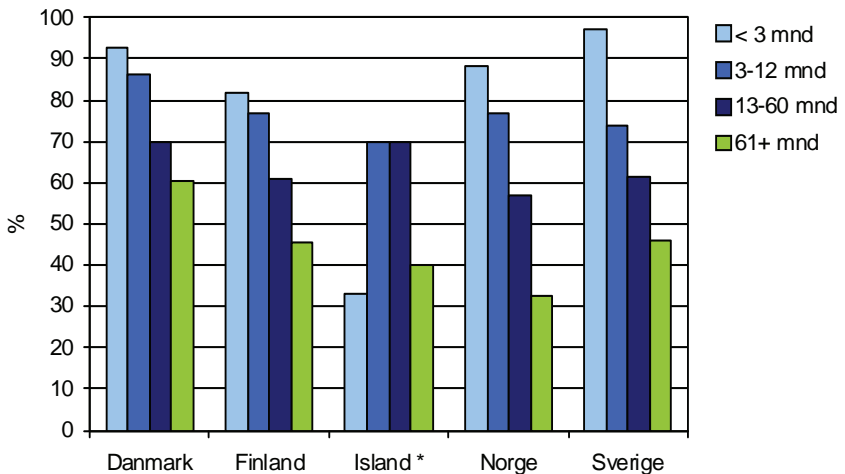
Doms lengde, alder og utdanning i fengslet

I hvor stor grad påvirkes utdannelsesaktiviteten i fengslet av de innsattes domslengde og alder? De innsatte fikk ingen direkte spørsmål om hvordan domslengde påvirket deres utdanningsaktivitet i fengslet, men under 'andre forhold' i hva som skaper problem for å gjennomføre en utdanning, var det flere som poengterte at selve fengselsoppholdet var for kort til at de fant det bryet verdt med å starte på en utdanning.

De innsattes alder vil kunne påvirke dette på flere måter. Om man forutsetter at de yngste er de med lavest andel fullført utdanning, kan en relevant hypotese være at utdannelsesaktiviteten er størst blant de yngste. På den annen side kan det tenkes at det er nettopp en kriminell løpebane som har ført til at utdannelsen er blitt avbrutt og utsatt. Dette kan de innsatte forsøke å gjenopprette på et senere stadium i livet, noe som da vil bidra til at det ikke bare er de yngste innsatte som tar utdanning i fengslet. På den annen side kan det tenkes at de aller eldste innsatte føler at det er for sent å starte opp med utdanning, eventuelt for sent å fortsette med en utdanning som er blitt avbrutt på et tidligere stadium i livet. Analyser

viser lite variasjon i Norden når det gjelder de innsattes alder og utdanningsaktivitet; her fremstår også de nordiske landene som relativt like. Rett nok er det blant de eldste (innsatte over 44 år) at man finner den laveste utdanningsaktiviteten i alle fem landene, men blant de innsatte som er yngre enn 45 år har alder lite å si. Det er heller ikke blant de yngste at utdanningsaktiviteten er gjennomgående klart størst.

Når det gjelder domslengde derimot, ser forholdet klart annerledes ut. Det går relativt tydelig frem av figur 8.4 at dess kortere dom, dess lavere er utdanningsaktiviteten i fengslet. (Obs: På Island er det svært få innsatte i gruppen med den korteste domslengden. Tolkningen må derfor være deretter.) Om vi ser bort fra Island i dette tilfellet, så er det en klar statistisk sammenheng mellom hvor lang dom de innsatte har og om de tar utdanning i fengslet eller ikke. Minst forskjell mellom de med lengst og kortest dom er det i Danmark; størst er forskjellen i Norge og Sverige.

Figur 8.4. Prosentandel* som ikke tar utdanning i fengslet etter domslengde.

* Svært lite prosentneringsgrunnlag på Island i den korteste domsgruppen

Innsattes utdanningsønsker

Hvilke utdanningsønsker har så de innsatte? Igjen står vi overfor et mangfold av måter å studere dette på, men der to måter kanskje er mest relevante: For det første hvor stor del av *alle* innsatte på det gitt tidspunktet

ønsker seg en eller annen form for utdanning, dvs. uavhengig av om de faktisk holder på med en utdanning eller ikke; for det andre hvor stor andel av de som *ikke* holder på med utdanning i fengslet (uansett grunn til at de ikke gjør det) ønsker seg utdanning. Selv om noen innsatte allerede holder på med utdanning i fengslet kan det være at de i undersøkelsen også har markert for at de gjerne vil holde frem med denne utdannelsen til den er ferdig. Et utdanningsønske kan altså være knyttet til det å kunne fullføre noe som man allerede holder på med, og et slik ønske må derfor forstås i konteksten av det som de innsatte trolig oppfatter som en usikker livssituasjon.

Et annet forhold som kompliserer de innsattes utdanningsønsker er mangfoldigheten i selve ønskene slik de fremkommer i svarene. Dette skyldes at de innsatte kunne krysse av for flere utdanningsalternativ uten at de måtte rangere dem etter preferanse. Det er heller ikke uten videre klart om ønskene relaterer seg til selve fengselsoppholdet eller livet etter fengslet. Mange innsatte har gitt uttrykk for mer enn ett utdanningsønske, og noen av ønskene er trolig mer realistiske enn andre. Det finnes eksempelvis innsatte som ennå ikke har fullført sin grunnopplæring, og som har ønsker om å få gjort det. Samtidig kan disse også ha ønske om å kunne ta til på (og fullføre) videregående (eller gymnasial) opplæring. Før det kan gjøres må altså grunnopplæringen fullføres. Realismen i ønske om å ta videregående eller gymnasial utdanning er således avhengig av sjansen for at grunnopplæringen blir fullført.

I kapittel 7 i denne rapporten, som omhandler undersøkelsen av innsatte i Sverige, har det blitt vektlagt å vise hvor stor andel prosentuert av de innsatte som *ikke* er under utdanning i fengslet og som ønsker seg utdanning. I det finske landkapitlet har en presentert både det faktiske andelen som har krysset av for de ulike utdanningsalternativene prosentuert ut fra alle, i tillegg til en tabell som viser det høyeste ønskede utdanningsnivået. I den norske presentasjonen har en både prosentuert ut fra totalantallet som har svart på undersøkelsen, og ut fra de som har sagt at de ønsker seg utdanning.

For å gjøre en sammenligning mulig når det gjelder dette spørsmålet, *har vi i tabell 8.8 valgt å prosentuerer disse ønskene ut fra alle som har deltatt i undersøkelsen.* Selv om de innsatte holder på med utdanning i fengslet, kan det være at de ønsker seg både mer utdanning en annen utdanning senere.

Tabell 8.8. Utdanningsønsker blant innsatte. Prosentueringsbasisen* er alle. Prosent.

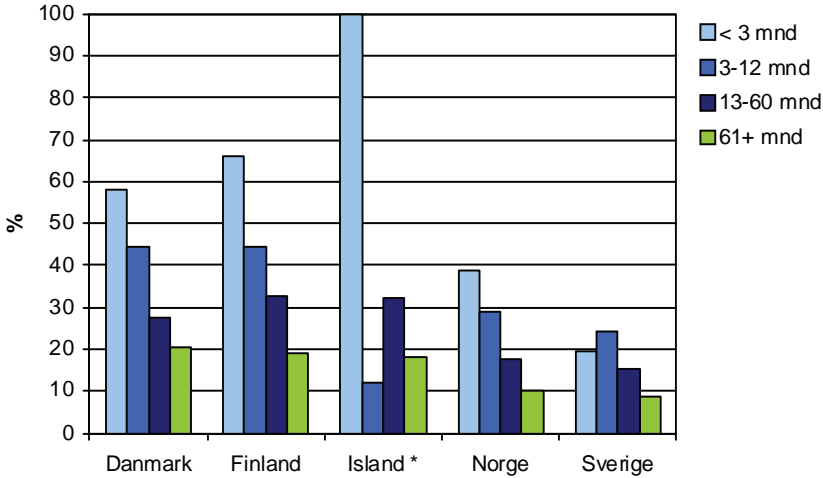
Utdanningsønske	Danmark**	Finland	Island	Norge	Sverige
Ønsker ikke utdanning	27,0	33,8	18	24,6	15,8
1. FVU/AVU**, grunnskole	16,7	2,6	0	3,3	8,4
2a. Ervervsutd**, yrkesutd.	25,4		35		25,6
2b Gymnasialt/studieforb.	9,2	39,5#	22	35,3#	16,7
3. Universitet, høyskole	-	8,6	9	14,1	14,3
Ikke svart på spørsmålet	20,5	10,1	9	21,4	22,2
(N)	(2405)	(2269)	(77)	(2255)	(892)

* Grunnen til at disse prosentene ikke summerer seg til 100 % er at noen utdanninger (eksempelvis språkkurs og ikt-kurs) her er utelatt. I tillegg kan det være at noen innsatte har gitt flere ønsker. ** 1. AVU, FVU og 2a. ervervsutdannelse gjelder Danmark. # 2a og 2b er slått sammen for Finland og Norge.

Tabell 8.8 viser at Sverige har den laveste andelen som ikke ønsker seg (mer) utdanning, slik som dette er prosentuert her (dvs. prosentuert av alle). Hver tredje innsatt i Finland ønsker seg ikke utdanning. Blant innsatte i Danmark er det en av seks som ønsker seg forberedende voksenundervisning eller allmenn voksenutdannelse. Danmark har den største andelen innsatte som ønsker seg utdanning på det laveste nivået. Videre fremgår det av tabell 8.8 at andelen som ønsker seg nivå 2, det være seg yrkesopplæring eller gymnasial og studieforberedende opplæring, varierer mellom en av tre (Danmark) til mer enn halvparten (Island). Høyest andel innsatte som ønsker seg universitets- eller høyskoleutdanning finner man i Norge og i Sverige, hver syvende ønsker det; lavest og nokså lik andel i de tre andre landene med ca hver tiende.

Vi så tidligere i dette kapitlet at utdanningsaktiviteten i fengslet varierer systematisk med domslengden til de innsatte. Er det slik at grad av utdanningsønsker også henger sammen med hvor lang dom de innsatte har? Har de med kort dom i mindre grad ønsker om å utdanne seg enn de med lenger dom?

I figur 8.5 er dette forholdet fremstilt. (Island har svært få innsatte i den korteste domsgruppen i denne undersøkelsen.) I Danmark, Finland og Norge fremgår det at dess kortere dom de innsatte har, dess større andel ønsker seg ikke utdanning. Forholdet er ikke like klart blant innsatte i Sverige. De i den nest korteste domslengdegruppen har der den største andelen som ikke ønsker seg utdanning. Selve hovedtendensen er heller ikke så sterk blant innsatte i Sverige, som den er blant innsatte i Danmark og Finland.

Figur 8.5. Prosentandel* som ikke ønsker seg (mer) utdanning etter hvor lang dom de innsatte har.

* Svært lite prosentueringsgrunnlag på Island i den korteste domsgruppen

Oppsummering

Det finnes en viss variasjon mellom de nordiske landene når det gjelder utdanningsnivået til de innsatte, deres utdanningsaktivitet i fengslet og deres motivasjon for videre utdanning. Mellom sju og seksten prosent av de innsatte har i følge de fem undersøkelsene ingen fullført utdanning. Videre har mellom en fjerdepart og knapt halvparten bare obligatorisk skole som det høyeste fullførte utdanningsnivået. Variasjonen mellom landene i hvor stor andel som har fullført universitets- eller høyskolestudier er stor; det gjelder mellom hver tyvende og hver åttende innsatt.

De innsatte i de nordiske landene varierer svært lite i prosentandelen som *ikke* tar utdanning i fengslet. På undersøkelsestidspunktene var det jevnt over to av tre som ikke deltok i noen form for utdanning i fengslet. I Danmark og i Finland fantes den største andelen som tok det laveste nivået; Danmark hadde den laveste andelen som tok utdanning på nivå to, dvs. ervervs-/yrkesutdanning eller gymnasialt nivå. I de andre landene var det i gjennomsnitt i underkant av hver femte som tok utdanning på

nivå to. Mellom en og tre prosent av de innsatte tok universitets- eller høyskoleutdanning i fengslet.

I alle landene er det å utnytte tiden til noe fornuftig den viktigste grunnen for å ta utdanning i fengslet. De innsatte som holder på med utdanning er stort sett fornøyd med undervisningen, men det fremheves i alle fem landene at mangel på ikt-utstyr eller adgang til slikt utstyr skaper problemer med å ta utdanning.

I gjennomsnitt er det mellom hver fjerde og hver tredje innsatt som rapporterer å ha lese- eller skrivevansker. En noe høyere andel sier at de har vanskeligheter med regning eller matematikk. Disse forhold spiller likevel liten eller ingen rolle for i hvilken grad de innsatte deltar i undervisningen i fengslet eller ikke. Derimot synes det å råde en viss oppfatning blant de innsatte om at hvis man har en kort dom, så finner man det ikke bryet verdt å starte på utdanning i fengslet.

I kapittel 9 drøfter vi nærmere hvilke implikasjoner disse funnene har for fengselsundervisning generelt og for hvordan man best kan legge til rette for en effektiv opplæring for de innsatte.

9. Diskusjon

av Terje Manger og Ole-Johan Eikeland

I rapportens første kapittel viste vi til at det er forskningsbasert støtte for at utdanning i fengsel reduserer residiv (f.eks. Steurer & Smith, 2003) og at utdanning generelt gir en samfunnsmessig gevinst fordi den reduserer de kostnadene som kriminalitet medfører (f.eks. Lochner & Moretti, 2004). Det er derfor svært viktig at personer som viser risiko for kriminalitet får nødvendig utdanning og at de som allerede er i fengsel har et utdanningstilbud som kan bidra til en ny start når de blir løslatt.

De foregående kapitlene har vist at innsatte i de nordiske landene til tider fremstår som relativt like når det gjelder utdanningsnivå og utdanningsaktivitet i fengslene, men det er også en del forhold som skiller dem. Danmark, Island og Sverige har en høyere andel innsatte enn Finland og Norge som ikke har noen utdanning. For Sverige sin del kan dette henge sammen med at landet har den klart høyeste prosent innsatte med utenlandsk statsborgerskap. På den annen side har Sverige, sammen med Norge, en relativt høy andel innsatte som har tatt fag eller grad på universitet eller høyskole. Det kan være vanskelig å sammenligne resultater fra disse undersøkelsene med andre lands undersøkelser, både fordi tilsvarende undersøkelser mangler og fordi kulturene i landene kan være ulike. Samlet viser imidlertid undersøkelsene at innsatte i de nordiske land har høyere utdanningsnivå enn det som er dokumentert i amerikanske undersøkelser (Gathright, 1999; Tewksbury & Stengel, 2006). På den annen side er utdanningsnivået generelt høyt i de nordiske land, og en undersøkelse i Norge viser at de innsattes utdanningsnivå ligger på det nivået befolkningen ellers hadde mellom 1980 og 1985 (Eikeland & Manger, 2004). Hadde vi sammenlignet med en aldersekvivalent gruppe (fangebe-

folkningen er mellom 31 og 36 år i gjennomsnitt i de fem nordiske land) ville de innsattes utdanningsnivå ligget enda lenger bak befolkningens.

Målt etter utdanningsbakgrunn viser undersøkelsene fra de nordiske landene at de innsatte er en mer heterogen gruppe enn det ofte gis inntrykk av i media og i den allmenne debatt. I flere av landene er det omtrent like stor andel som ikke har noen utdanning og som har tatt fag eller grad på universitet. Dette avspeiler trolig den tendens vi beskrev i kapittel 1, nemlig at en kan skille mellom innsatte som viste store sammensatte vansker fra tidlig barndom og de som først viste antisosial atferd etter en tilnærmet normal barndom (f.eks. Moffitt, Caspi, Harrington & Milne, 2002; Granic & Patterson, 2006). Et kjennetegn ved de førstnevnte er avbrutt skolegang, mens de sistnevnte ofte har fullført videregående opplæring eller har gode forutsetninger for å gjøre det. Natsuaki, Ge og Wenk (2008) mener at fullføring av videregående opplæring kan starte en positiv spiral av livsmuligheter som maksimerer sannsynligheten for å få jobb og et stabilt voksenliv.

Mellom 94 og 95 prosent av de som sitter i de nordiske fengsler er menn, noe som trolig for en stor del avspeiler at langt flere gutter enn jenter har store sammensatte vansker allerede fra tidlige barneår. De såkalte "tidligstartere" har, som omtalt i kapittel 1, ofte vansker av nevrobiologisk karakter og har vokst opp i et sårbart miljø. Kratzer og Hodgins (1999) viser fra sin undersøkelse av over 15 000 personer i Stockholm fra barndom til 30 år at de tidlige startere utførte langt flere og langt mer varierte kriminelle handlinger enn andre grupper straffedømte. Vi har i dag nok forskningsbasert kunnskap om barn som tidlig viser alvorlige atferdsproblemer, til å forstå at barna og familiene deres trenger tidlig hjelp for å forebygge videre antisosial atferd og kriminalitet.

En nokså lik andel innsatte (en tredjedel) i hvert av de nordiske land tar utdanning i fengsel. Deres utdanningsaktivitet i fengslene synker når domslengden er kort. Dette gjelder i praksis i alle landene. Innsatte med kort dom synes å være opptatt av at et utdanningsløp ikke kan startes (og gjennomføres) innenfor den tidsramme som f.eks. et fengselsopphold på mindre enn tre-fire måneder gir. Grunnene til dette kan være flere. For det første oppfatter de innsatte gjerne utdanning som noe som nødvendigvis må ta (veldig) lang tid. En annen grunn er trolig at de innsatte selv føler at hvis de skal ta utdanning så må de ha god tid på seg. En tredje grunn kan være at selve utdanningssystemet bidrar til at de innsatte får den oppfat-

ningen som her er skissert, at mange trenger lang tid, og i alle fall lenger tid enn det et kort fengselsopphold kan gi. En fjerde grunn er sannsynligvis at de innsatte ikke er (blitt) orientert om hvilke utdanningstilbud som faktisk kan være korte, og som kan gi dem det innpass i utdanningssystemet som trengs for å komme i gang med utdanning. En femte grunn kan være at de innsatte oppfatter at der er barrierer mellom den utdanningen som tilbys innenfor fengslene og det som tilbys utenfor, eventuelt det som kan være fortsettelsen på et utdanningsløp som kan startes i fengslet. Særlig for de unge innsatte, som ofte har korte dommer og som bør ha et kontinuerlig utdanningsløp, er det svært uheldig at kort dom hindrer skole og utdanning.

Skaalvik, Finbak og Pettersen (2005) skriver at et mulig mål for innsatte med kort soningstid kan være å gi dem et meningsfylt aktivitetstilbud, som samtidig gir mestringserfaring, noe som igjen styrker deres selvbilde og tro på at de kan gjennomføre et utdanningsløp. Eksempler på korte utdanninger kan være yrkesrettende kurs som gir sertifikater eller sertifisering for arbeidslivet, det være seg for kjøretøy, anleggsmaskiner, kurs som åpner for en viss type yrke (som for eksempel sveising), kurs om åpner for å kunne søke seg videre i utdanningsløpet eller kurs som kan bidra til at eventuelle avbrutte utdanninger blir fullført. Herunder kan man også tenke diverse oppfriskningskurs. I Danmark tilbys for eksempel både forberedende voksenundervisning og allmenn voksenutdanning, eller korte kurs som gir den innsatte den nødvendige basiskunnskapen innenfor lesing og/eller regning når den mangler.

Det er et paradoks at en kort dom skal bli oppfattet som et hinder for å komme i gang med utdanning. Særlig er det tilfelle hvis det nettopp er mangel på utdanning og avbrutte utdanningsløp som har skapt grunnlaget for at innsatte har startet den kriminelle løpebane. Det er ingen fornuftig mening at en kort dom i seg selv, som gjerne da signaliserer at den kriminelle adferd ikke har vært av den mest alvorlige typen, skal være det som hindrer de innsatte fra den positive muligheten en utdanning kan skape for å komme seg bort fra kriminalitet. Eller for å snu på resonnetet: Må den innsatte skaffe seg en lang fengselsstraff for å få eller komme i gang med den utdannelsen han eller hun så sår trenger? Forfatterne av dette kapitlet tillater seg å fortelle følgende historie:

Da forskerne i prosjektgruppen for den norske delen av undersøkelsen var i Bergen fengsel for å teste ut spørreskjemaet på en liten gruppe innsatte, fremkom det opplysninger som nettopp underbygger tankegangen nevnt ovenfor. En av de utenlandske innsatte hadde nyttet tiden i fengslet til utdanning. Da løslatelsen nærmet seg og utdannelsen ikke var fullført, søkte vedkommende innsatt om å få forlenget oppholdet innenfor murene, slik at han kunne fullføre utdannelsen, men fikk avslag. Han hadde på det tidspunktet, dvs. ved den da nær forestående løslatelsen, ingen mulighet til å holde frem med utdanningsløpet utenfor fengselsmurene. I testgruppen og hos forskerne skapte selvfølgelig uttalelsen fra denne innsatte en viss grad av munterhet, men for vedkommende innsatt var det faktisk ramme alvor. Alvoret ble særdeles klart da vedkommende ba forskergruppen om hjelp for å komme seg ut av den usikre situasjonen han var kommet opp i. Og det var ikke fengslesoppholdet som var det usikre.

Vi har sett at ca en av ti innsatte som ikke tar utdanning i fengslet mener at de har god nok utdanning fra før. Dette er nokså likt i de fem nordiske landene. Større variasjon er det når det gjelder prosentandelen som sier at de ikke er interessert i utdanning, noe som eksempelvis gjelder nesten en av fire innsatte i Sverige og me enn hver femte i Danmark. Bakgrunnen for den manglende interessen kan være at de innsatte har hatt negative erfaringer med utdanningssystemet eller at kriminalomsorgen ikke har informert godt nok om utdanningsmulighetene i fengsel. Selv om andelen som sier at egne lærevansker er en grunn for å la være å ta utdanning ikke er så veldig høy, kan en ikke se bort fra at dette forholdet er underrapportert, og at de innsatte har kanalisert sin oppfatning over til manglende interesse for utdanning i stedet for å si at de har lærevansker. Andre nordiske undersøkelser (Samuelsson, Gustavsson, Herkner & Lundberg, 2000; Samuelsson, Herkner og Lundberg, 2003), som er referert i kapittel 1, indikerer en slik underrapportering. Uansett om de innsatte selv underrapporterer sine lærevansker, har mangel på interesse noe å si for de innsattes motivasjon for å ta utdanning. Hvis det positive ikke blir synliggjort, vil det heller ikke bli en del av de grunnene de innsatte selv ser for å ta utdanning i fengslet.

Vi så i kapittel 8 at det ikke var noen umiddelbar statistisk sammenheng mellom de innsattes selvrapporterte (og selvopplevde) lærevansker og deres utdanningsaktivitet i fengslene i Danmark, Finland og Norge. Det vil si at de som sa at de hadde vansker med lesing, skriving, matematikk eller regning deltok omtrent i samme grad i utdanning som de

uten slike vansker. Dette funnet kan gi bidrag til en tolkning om at lærevansker ikke er et hinder for å ta utdanning. Samtidig er det gjerne slik at lærevansker av ulik grad og ulik type kan ha bidratt til at innsatte med slike vansker har falt ut av utdanning tidligere i livsløpet. Nødvendigheten av at disse innsatte nå (i fengslet) får den oppfølgingen som de trenger når det gjelder utdanning, skulle da ha ført til at nettopp de *med* slike vansker deltar mer i undervisningen i fengslene enn de som *ikke* har slike vansker. Data fra en norsk undersøkelse viser således at det å ha lese- eller skrivevansker i større grad predikerer ønske hos innsatte om å ta videregående opplæring enn det å ikke ha slike vansker, når andre prediktorer er kontrollert for (Manger, Eikeland, Asbjørnsen og Langelid, 2006). Forklaringen på dette kan være at selve fengselsoppholdet motiveerer de innsatte med lærevansker til å benytte sjansen når de først har fått den på nytt. Før de kom i fengsel kan de, nettopp på grunn av lærevanskene, ha vegret seg for å ta utdanning. (Det understrekes at den her refererte effekten ikke var til stede når det gjaldt utdanning utover videregående opplæring.)

Kapittel 8 viser at de innsatte som tar utdanning i nordiske fengsler er fornøyd med undervisningen, selv om det finnes en del mindre variasjoner mellom landene. Dette samsvarer med funn i tidligere nordiske undersøkelser (Claesson & Dahlgren, 2002; Lindberg, 2005) og fra undersøkelser i USA (Gee, 2006; Moeller, Day & Rivera, 2004). Diseth, Eikeland, Manger og Hetland (2008) understreker, basert på egne funn, betydningen av læringsmiljøet i fengsel som en kilde til motivasjon. De finner at det er de innsattes erfaringer med læringsmiljøet som påvirker motivasjonen, og ikke omvendt. Slik kapittel 8 også viser, er det flere forhold som skaper vansker for den utdanningen de innsatte er i gang med i fengsel. Ett problem framstår klart, uavhengig av land: De innsatte hevder i stor grad at mangel på ikt-utstyr er noe som skaper problemer for dem når det skal ta utdanning. En del av dette problemet er også knyttet til sikkerhet i fengslet. Ikt-utstyr er et kommunikasjons- og informasjonsverktøy på de fleste arenaer i samfunnet, også den kriminelle. Derfor burde en stor del av de innsattes oppfatninger omkring ikt-utstyr heller kategoriseres som en del av de problemer sikkerhetsrutinene i fengslet skaper. På den annen side skal en heller ikke se bort fra at innsatte som er under opplæring i fengslet opplever å måtte konkurrere om ikt-verktøyet, på grunn av mangelen på utstyr. Mange utdanninger baserer seg etter hvert på tilnærmet fulltids-

bruk av ikt-verktøyet. Dette gjelder både som informasjonsverktøy, men også som kommunikasjonsmedium mellom lærere og studenter, og som en kanal for innlevering av arbeidsoppgaver og liknende. Uten datamaskin er studenten i praksis frakoblet den arena hvor utdanningsaktiviteten foregår. Med en slik utvikling på utdanningsfronten vil innsatte etter hvert oppleve at de blir avskåret fra disse utdanningene, i den grad ikt-verktøy er en mangelvare fengslet og i den grad det blir sett på som en sikkerhetsrisiko. I tillegg er det slik at flere utdanningsløp har obligatorisk deltakelse i undervisningen. Selvstudium i fengslet er således ikke lenger en reell mulighet innenfor visse utdanninger.

Et klart flertall av de innsatte i de nordiske fengsler ønsker å ta utdanning, selv om det finnes noen variasjoner mellom landene. Dette samsvarer med funn fra tidligere nordiske undersøkelser (f.eks. Kunnari & Peltonen, 1993, referert i Nordisk Ministerråd, 2003; KVS, 1996). I alle nordiske land oppgir de innsatte som tar utdanning i fengsel at den viktigste grunnen til det er at de ønsker å benytte tiden til noe fornuftig og nyttig. Den andre grunnen som kommer høyt opp på listen i flere land er å lettere få jobb etter løslatelsen. I følge Gambetta (1987) sin terminologi og Costelloe (2003) sine funn i Irland er begge disse motivene faktorer som "drar" eller trekker en mot utdanning ("pull factors"). En ønsker å ta utdanning for å skaffe seg kunnskaper og ferdigheter når en likevel er i fengsel eller en ønsker å forberede seg på livet etter løslatelsen. Både den danske og norske undersøkelsen viste at samlet sett så var motiv som inngår i forberedelse til livet etter avsluttet soning den viktigste motivkategorien. Innsatte kan også ta utdanning fordi de søker seg bort fra noe som de opplever som svært negativt, for eksempel fengselsrutiner og det ubehagelige ved livet i fengsel (Parson & Langenback, 1993). De kan blant annet ta utdanning for å lette soningen eller for å unngå kroppsarbeid i fengsel. De innsatte som tar utdanning i de nordiske fengsler er i mindre grad påvirket av slike "dytt-faktorer" ("push factors") enn av faktorer som trekker en mot utdanning av andre hensyn, slik som omsorg for framtiden.

Praktiske implikasjoner

Det internasjonale lovverket, som de nordiske land har sluttet seg til, skal sikre at alle grupper i samfunnet sin rett til utdanning blir ivaretatt. Innsatte i fengsel utgjør i dag en mangfoldig gruppe, og denne variasjonen må det tas hensyn til når utdanningen skal organiseres. Det er urovekkende at så mange unge i fengsel mangler obligatorisk grunnutdanning og videregående (gymnasial) opplæring. Kriminalomsorg og utdanningsmyndigheter må til enhver tid kartlegge hvem disse er, utrede deres behov for utdanning og tilrettelegge tilbud. Mange av de unge innsatte har korte dommer, og det er et paradoks, som påpekt tidligere, at korte dommer blir et hinder for å ta utdanning i fengsel. De korte dommene kan i høy grad være innfallspørt til videre kriminalitet, og derfor må en hindre at dommene representerer brudd i de unges utdanningsløp. Vi anbefaler at alle nordiske land tar et krafttak for å sikre de innsatte utdanning, uavhengig av dommens lengde. Dette vil kreve et godt samarbeid med de utdanningssystemer de innsatte, særlig de unge, kommer fra og skal tilbake til. Innsatte med kort soningstid kan for eksempel realkompetansevurderes og det kan legges en plan som også motiverer til å fortsette utdannelsen etter avsluttet soning.

Resultatene fra den delen av undersøkelsen som omfatter de som ikke tar utdanning i fengsel, viser at det fremdeles er en rekke forhold som hindrer de innsatte fra å gjøre dette. Særlig finnes det institusjonelle hinder. Utdanningstilbudene er for lite varierte og for lite tilpasset de som soner. Mange opplever også at de ikke får informasjon om utdanningstilbudene. Særlig er det behov for flere yrkes- eller ervervsrettede tilbud. For tiden er det således samsvar mellom de innsattes ønsker og det nordiske arbeidsmarkedets behov.

En økende del av de innsatte har studiekompetanse. Dette krever at det blir lagt til rette for universitets- og høyskolestudium under soning. I den nordiske kartleggingen av fengselsundervisningen (Nordisk Ministerråd, 2003) er det i de felles nordiske anbefalinger lagt vekt på at tilgangen til høyere utdanning må bedres. Det blir foreslått at en både skal forbedre mulighetene for å studere under permisjon og for selvstudium under veiledning i fengsel. Undersøkelsene i de nordiske land bekrefter at det er viktig at forslagene fra 2003-rapporten følges opp, særlig fordi reformer

innen høyere utdanning i en del nordiske land har gjort det vanskeligere å studere uten frammøte på studiestedet.

Mellom en tredjedel og en fjerdedel av de ulike nordiske lands innsatte selvrappporterer at de har lese- eller skrivevansker og nærmere halvparten av de innsatte i flere land rapporterer regne eller matematikkvansker. Det er klare indikatorer på at det ved spørreskjema, som her er brukt, skjer en underrapportering av vanskene (Asbjørnsen, Jones & Manger, 2008; Samuelsson mfl., 2000). Derfor er det svært viktig at vanskene blir registrert og at tiden i fengsel benyttes til å gi de mange innsatte som har vansker hjelp. Undersøkelser viser at lesevanskene i første rekke kan være miljø- og erfaringsbaserte. Derfor må fengslene tilby organisert trening og rikelig tilgang til bibliotek tjenester og litteratur ellers.

Resultatene fra den delen av undersøkelsen som bare omfatter de som tar utdanning i fengsel, viser at de innsatte stort sett er fornøyd med utdanningen de tar. Deres tilgang til ikt-utstyr representerer imidlertid en konkurranseulempe sammenlignet med skoleelever og studenter utenfor fengslet. De nordiske land må fortrest mulig løse konflikten mellom fengslens sikkerhetsbehov og elevenes/studentenes behov for å bruke ikt som et verktøy. Dette er særlig viktig for de innsatte som er avhengige av å ha stabil kontakt med utdanningsinstitusjoner utenfor fengsel.

Undersøkelsen blant de innsatte som tar skole eller utdanning i fengsel viser også at de ofte har motiver knyttet til det å mestre framtiden etter avsluttet soning. Det er avgjørende at denne motivasjonen også opprettholdes etter avsluttet soning. Ravneberg (2005) understreker at en diffus framtid, full av hinder, og tanker på at en gjerne utdanner seg til arbeidsløshet, er demotiverende for utdanning. Det er derfor svært viktig at skolen i fengsel deltar i et forpliktende samarbeid med instanser utenfor fengslet (utdanningsssystem, arbeidsmarkedsetat, sosialt hjelpeapparat) i forbindelse med avsluttet soning og individuelle framtidspaner.

Videre forskning

Undersøkelsene i de fem nordiske land er en omfattende kvantitativ kartlegging av en del forhold som har å gjøre med de innsattes utdanningsbakgrunn, utdanningssituasjon i fengsel og ønsker og motiver for utdanning. Det er viktig at disse undersøkelser følges opp av både kvantitative

og kvalitative studier som mer grundig kan undersøke delproblemstillinger. Denne rapporten aktualiserer blant annet behovet for å gjøre mer inngående studier av utdanning og utdanningsmotivasjon hos innsatte som soner i kort tid, spesielt unge innsatte. Likeens må en ha mer kunnskap om de mange utenlandske statsborgere som etter hvert sitter i nordiske fengsler. I denne undersøkelsen er innsattes lærevansker registrert gjennom selvrapportering. Dette vet vi er en overfladisk, men i vårt tilfelle den eneste mulige fremgangsmåten. Vi trenger derfor nordiske undersøkelser som gjennom testing kartlegger ferdigheter og vansker innen viktige skolefaglige områder som lesing/skriving og matematikk. Ikt i fengsel peker seg også ut som et område som krever mer forskning. På samme måte er det behov for mer grundige studier av læringsmiljøet i utvalgte fengsler og hvordan igangsatt utdanning i fengsel blir fulgt opp etter avsluttet soning.

I den videre forskning om innsatte i fengsel må det være et langsiktig mål å skape forskningsmiljøer, hvor grupper av seniorforskere og forsker-rekrutter inngår. Ikke minst er det viktig å få frem doktorgradsstipendiat-er, som gjennom en tre–fireårsperiode kan fordype seg i noen av de mest aktuelle problemstillinger, og dermed øke kunnskapen og prestisjen innenfor feltet forskning om fengselsundervisning. En slik satsing er avhengig av bevilgninger fra universitetseksterne kilder i de nordiske land. Skapes det først et slagkraftig forskningsmiljø fører dette til videre finansiering fra så vel andre eksterne kilder som fra universiteter og høyskoler selv. En slik satsing vil også gi store praktiske uttellingene til kriminalomsorgen og for utdanningen i fengsel.

Referanser

- Asbjørnsen, A., Jones, L. Ø. & Manger, T. (2008). *Innsatte i Bergen fengsel. Delrapport 3: Leseferdigheter og grunnleggende kognitive forutsetninger*. Bergen: Fylkesmannen i Hordaland, Utdanningsavdelinga.
- Claesson, S. & Dahlgren, H. (2002). *Att studera I fängelse. Utvärdering av klientutbildning inom kriminalvården*. Rapport 6. Kriminalvårdens forskningskommitté.
- Costelloe, A. (2003). *Third level education in Irish prisons: Who participates and why?* Doctoral thesis. Milton Keynes: The Open University.
- Diseth, Å., Eikeland, O.-J., Manger, T. & Hetland, H. (2008). Education of prison inmates: course experience, motivation, and learning strategies as in-

- dicators of evaluation. *Educational Research and Evaluation*, 14, 201–214.
- Eikeland, O.-J. & Manger, T. (2004). *Innsatte i norske fengsel: Utdanning og utdanningsønske*. Bergen: Fylkesmannen i Hordaland, Utdanningsavdelinga.
- Forster, W. (1990). The higher education of prisoners. In: S. Duguid (Ed.), *Yearbook of correctional education 1990* (pp. 3–43). Burnaby, BC: Institute for the Humanities, Simon Fraser University.
- Gathright, G. (1999). Conflict management in prison: An educator's perspective. *Journal of Correctional Education*, 50, 142–147.
- Gee, J. (2006). Education in rural county jails: Need versus opportunity. *Journal of Correctional Education*, 57, 312–325.
- Granic, I. & Patterson, G. R. (2006). Toward a comprehensive model of antisocial development: A dynamic system approach. *Psychological Review*, 113, 101–131.
- Kratzer, L. & Hodgins, S. (1999). A typology of offenders: a test of Moffitt's theory among males and females from childhood to age 30. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 9, 57–73.
- KVS (1996). *Klientverksamhet i anstalt*. Stockholm: Kriminalvårdsstyrelsen Förlaget.
- Lindberg, O. (2005). *Kvinnorna på Hinseberg. En studie av kvinnors vilkår i fängelse*. Rapport 14. Kriminalvårdens forskningskommitté.
- Lochner, L. & Moretti, E. (2004). The effect of education on crime: Evidence from prison inmates, arrests, and self-reports. *The American Economic Review*, 94, 155–189.
- Manger, T., Eikeland, O.-J., Asbjørnsen, A. & Langelid, T. (2006). Educational intentions among prison inmates. *European Journal of Criminal Policy and Research*, 12, 35–48.
- Moeller, M., Day, S. L. & Rivera, B. D. (2004). How is education perceived on the inside? A preliminary study of adult males in a correctional setting. *Journal of Correctional Education*, 55, 40–59.
- Moffitt, T., Caspi, A., Harrington, H. & Milne, B. J. (2002). Males on the life-course-persistent and adolescent-limited antisocial pathways: Follow-up at age 26 years. *Development and Psychopathology*, 14, 179–207.
- Moeller, M., Day, S. L. & Rivera, B. D. (2004). How is education perceived on the inside? A preliminary study of adult males in a correctional setting. *Journal of Correctional Education*, 55, 40–59.
- Natsuaki, M. N., Ge, X. & Wenk, E. (2008). Continuity and changes in the developmental trajectories of criminal career: Examining the roles of timing of first arrest and high school graduation. *Journal of Youth and Adolescence*, 37, 431–444.
- Nordisk Ministerråd (2003). *Å lære bak murene. Utdannelse og kriminalomsorg I et livslangt perspekti. Nordisk kartlegging av fengselsundervisningen*. København: Nordisk Ministerråd.
- Parson, M. & Langenback, M. (1993). The reasons inmates indicate they participate in prison education programs: Another look at Boshier's PEPS. *Journal of Correctional Education*, 44, 38–41.
- Ravneberg, B. (2005). Dannelse eller disiplinering. Selvforvaltningsstrategier hos elever i fengsel. I T. Langelid & T. Manger (red.), *Læring bak murene*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Samuelsson, S., Gustavsson, A., Herkner, B., & Lundberg, I. (2000). Is the frequency of dyslexic problems among prison inmates higher than in a

- normal population? *Reading and Writing*, 13(3–4), 297–312.
- Samuelsson, S., Herkner, B., & Lundberg, I. (2003). Reading and writing difficulties among prison inmates: A matter of experiential factors rather than dyslexic problems. *Scientific Studies of Reading*, 7(1), 53–73.
- Skaalvik, E. M., Finbak, L. & Pettersen, T. (2005). Sysselsetting, eksamen eller livsmestring. Formål med fengselsundervisningen. I T. Langelid & T. Manger (red.), *Læring bak murene*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Steurer, S.J. & Smith, L.G. (2003). *Education reduces crime. Three-state recidivism study. Executive summary*. Lanham/Centerville: Correctional Education Association & Management/Training Cooperation.
- Tewksbury, R. & Stengel, K. M. (2006). Assessing correctional education programs: The students' perspective. *Journal of Correctional Education*, 57, 13–25.